

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI



**SEARLE'ÜN VE DENNETT'İN BİLİNÇ KURAMLARININ BİR
KARŞILAŞTIRMASI**

ŞERİFE DEMİRCİ ÇELİKTAŞOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman Doç. Dr. Sibel KİBAR KAVUŞ

2022

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

ŞERİFE DEMİRCİ ÇELİKTAŞOĞLU

İmza

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****SEARLE'ÜN VE DENNETT'İN BİLİNÇ KURAMLARININ BİR
KARŞILAŞTIRMASI****ŞERİFE DEMİRCİ ÇELİKTAŞOĞLU****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI****DANIŞMAN:DOÇ. DR. SİBEL KİBAR KAVUŞ**

Bilimsel gelişmeler arttıkça beyin hakkında bilgi birikimimiz de artmaktadır. Bununla birlikte bilinç halen gizemli görünmektedir. Bilincin gizemi, sinir bilimciler, biyologlar, zoologlar, psikologlar, bilgisayar bilimciler, antropologlar ve felsefeciler tarafından çözülmeye çalışılmaktadır. Bilimlerin beyne ve bilince dair ortaya koydukları veriler, felsefeciler tarafından bütünlüklü bir bilinç kuramına dönüştürülmelidir. Bu bağlamda, son yıllarda zihin felsefesine artan ilgi umut vericidir.

Bu çalışmada zihin felsefesi alanında iki önemli düşünürün, John Rogers Searle'ün ve Daniel C. Dennett'in bilince ilişkin kuramları ve bilinci anlama yöntemleri kıyaslanmaktadır. Searle zihnin biyolojik ve doğal yönünü vurgulamakla birlikte bilincin öznel birinci şahıs bakış açısı ile bilinebileceğini savunur. Dennett ise zihin konusunda materyalist bir tavra sahiptir ve bilincin üçüncü şahıs perspektifinden açıklanabileceğini kanıtlamaya çalışır. Bu çalışmada öncelikle Searle'ün biyolojik doğalcılığı, monizmi, ünlü Çince Odası düşünce deneyi, yapay zekâ ve diğer zihinler konusundaki tutumu incelenmiştir. Searle'ün zihin felsefesinin ana hatları ortaya konulduktan sonra, bilinci neden birinci şahıs bakış açısından anlayabileceğimiz argümanı ele alınmıştır. Ardından Dennett'in materyalist bilinç kuramı, bilincin evrimi ve çoklu taslaklar modeli, bu çalışmanın sınırları ölçüsünde açıklanmıştır. Peşi sıra Dennett'in materyalist zihin felsefesinin temel yöntemi olan heterofenomenolojinin bilinci nasıl nesnel bir şekilde yani üçüncü şahıs perspektifinden açıklayabileceği Dennett'in kendi sunduğu gerekçelerle ortaya konmuştur. Bu iki düşünürün eserlerinde birbirleriyle polemik halinde oldukları

bilinir. Bilinci anlamada kullandıkları yöntemlere ilişkin tartışmaları ve birbirilerini düalist olmakla suçlamaları bu tezin son bölümünün konusunu oluşturmaktadır. Bu tartışmada, Searle'ün argümanlarının daha zayıf olduğu görülmektedir. Searle her ne kadar bilinci biyolojik ve doğal bir varlık olarak açıklamaya çalışsa da bilincin nesnel bir şekilde bilinemeyeceğini iddia etmesi, onun kuramını zayıflatmaktadır. Dennett ise bilince dair daha somut verilerle hareket eder ve bilinci bilim çerçevesinde aydınlatmaya çalışan bir tavır sergiler. Dennett'in heterofenomenolojik yöntemi bilinci nesnel bir şekilde açıklarken, neden bize öznel göründüğünü de açıklar.

Anahtar Kelimeler: Zihin Felsefesi, Bilinç, John Searle, Daniel Dennett, Birinci Şahıs Bakış Açısı, Üçüncü Şahıs Perspektifi, Biyolojik Doğalcılık, Materyalizm, Heterofenomenoloji.

ABSTRACT**MSc. Thesis****A COMPARISON OF SEARLE'S AND DENNETT'S THEORIES OF CONSCIOUSNESS****Şerife DEMİRCİ ÇELİKTAŞOĞLU****Kastamonu University****Institute of Social Science****Department of Philosophia****Supervisor: Assoc. Prof. Sibel KİBAR KAVUŞ**

The scientific developments regarding the brain and neuro science, we embrace new findings, about the brain. However, consciousness still seems mysterious. The mystery of conscioussnes is sought to be revealed by neuroscientists, biologists, zoologists, psychologists, computer scientists, anthropologists, and philosophers. The data gathered by the sciences on brain and consciousness should be transformed into a holistic theory of consciousness by philosophers. In this context, the increasing interest in philosophy of mind in recent years is promising.

In this study, the theories of two important thinkers in the field of philosophy of mind, John Rogers Searle and Daniel C. Dennett, and their methods of understanding consciousness are compared and contrasted. While emphasizing the biological and natural aspects of the mind, Searle argues that consciousness can be known from a subjective first-person perspective. Dennett, on the other hand, has a materialistic view of the mind and tries to prove that consciousness can be explained from a third-person perspective. In this study, firstly, Searle's attitude towards biological naturalism, monism, the famous Chinese Room thought experiment, artificial intelligence and other minds were examined. After outlining Searle's philosophy of mind, the argument why we can understand consciousness from a first-person perspective is discussed. Then, Dennett's materialist theory of consciousness, the

evolution of consciousness and the multiple drafts model are explained within the limits of this study. Subsequently, Dennett's own reasons presented how heterophenomenology, which is the basic method of Dennett's materialist philosophy of mind, can explain consciousness in an objective way, that is, from a third-person perspective. It is known that these two thinkers were in polemic with each other in their works. Discussions about the methods they use in understanding consciousness and accusing each other of being dualists are the subject of the last part of this thesis. In this discussion, Searle's arguments appear to be weaker. Although Searle tries to explain consciousness as a biological and natural entity, his claim that consciousness cannot be known objectively weakens his theory. Dennett, on the other hand, acts with more concrete data about consciousness and exhibits an attitude that tries to illuminate consciousness within the framework of science. While Dennett's heterophenomenological method explains consciousness objectively, it also explains why it seems subjective to us.

Keywords: Philosophy of Mind, Consciousness, John Searle, Daniel Dennett, First Person Perspective, Third Person Perspective, Biological Naturalism, Materialism, Heterophenomenology.

ÖNSÖZ

Beyin veya zihin modern çağda dahi bilinmeyen gizemler barındırmaktadır. Bu bilinmezlik bilimsel açıdan gelişmişlik düzeyini etkilemekte ilerlemeye imkan vermemektedir. Benim amacım zihin konusunda Dennett ve Searle gibi iki zıt görüşe sahip düşünürü karşılaştırarak bu alan hakkındaki bilinmezlikleri bir nebze olsun gün yüzüne çıkarmaktır. Bu iki düşünür sahip oldukları bakış açılarıyla iki zıt görüşe sahip olmakla birlikte zihin konusunda alanlarında öncülerdir bu yüzden bu karşılaştırmayı yapmak istedim. Bu karşılaştırma da bilimsel olarak daha akla yatkın, felsefesinde zıtlıklar olmadığını düşündüğüm ve zihin alanında fikir olarak daha ilerlenebilir gördüğüm için Dennett'in felsefesi bana daha iyi bir yol gibi gelmiştir. Bilimsel açıdan bu çalışmamın literatüre katkı sağlamasını ve akıllarda zihin konusunda oluşan soru işaretlerini azaltmasını ümit ediyorum.

Akademik kariyer açısından ilerlemek çaba gösterilmesi gereken bir alanlardır. Bu alan daima çalışmayı, okumayı, yeni fikirlere açık olmayı gerektirir. Bu anlamda çıktığım bu yolda bana ışık olan, beni destekleyen, gelişme ve ilerleme isteği ile bana model olan danışmanım Sibel Kibar Kavuş hocama teşekkürleri borç bilirim. Değerli jüri üyelerim Bilal Yurtoğlu ve Funda Serin hocaya tezimi okudukları ve değerli geribildirimlerinden ötürü teşekkürlerimi sunarım.

Okul hayatım boyunca desteklerini hep hissettiğim ve bana destek olan aileme çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
1. Giriş	1
2. Searle’ün Birinci Şahıs Bakış Açısından Bilinci Açıklaması	11
2.1. Searle’ün Zihin Felsefesindeki İkiliklere Karşı Çıkışı ve Kavramsal Dualizmi	11
2.2. Searle’ün Biyolojik Doğalcılığı.....	17
2.3. Searle Göre Bilinç Nedir?	21
2.4. Çince Odası Düşünce Deneyi ve Silikon Beyinler	25
2.5. Hayvanların Bilinci.....	30
2.6. Diğer Zihinler Sorunu	32
2.7. Bilincin Öznelliği ve Birinci Şahsın Erişimine Açık Olması.....	34
3. Daniel Dennett’in Üçüncü şahıs perspektifinden Bilinç Kuramı	38
3.1. Dennett Neden İkiciliğe Karşı Çıkıyor?	39
3.2. Dennett’in Materyalist Bilinç Kuramı	42
3.3. Bilincin Evrimi	46
3.3.1. Sinir Sisteminin Gelişimi	47
3.3.2. İnsanın Sinir Sisteminin Evrimleşmesi	49
3.3.3. Kültürel Evrim: Memler	51
3.4. Dennett’in Çoklu Taslaklar Modeli	55
3.5. Hayvan Bilinci.....	58
3.6. Diğer Zihinleri Anlamakta Dennett’in Heterofenomenolojik Yöntemi	60

4. Searle ve Dennett arasındaki tartışma.....	67
4.1. Searle’ün Dennett’a Yönelttiği Eleştiriler.....	67
4.2. Dennett’in Searle’e Yönelttiği Eleştiriler	69
4.3. Searle ve Dennett Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar	71
5. SONUÇ	75
KAYNAKÇA	84



1. GİRİŞ

Zihin felsefesi yirmi birinci yüzyılın en merak edilen, üzerine düşünülen konusudur. Bilincin doğasını ne tür canlı cansız varlıkların bilinçli olduğunu veya olabileceğini, bilincin bedenden ayrı bir varlığa sahip olup olmadığını araştıran felsefe disiplinine zihin felsefesi denir. Zihin felsefesi denildiğinde aklımıza ilk gelen kavram bilinçtir. Bilinç kavramı, on yedinci yüzyılın sonlarında felsefe literatürüne tam anlamıyla girmiştir. Antik Yunan’da ayrı bir zihin felsefesi olmamasına ve zihnin ve bilincin doğası hakkında sorular sorulmamasına rağmen, akıl ve ruh kavramıyla ilgilenilmiştir. İlkçağlarda felsefi problem, bilindiği üzere, genel olarak evreni veya varlığı meydana getiren şeyin ne olduğu üzerineydi; bu nedenle, İlk Çağ filozofları bugünkü bağlamda bilinç veya daha genel anlamda zihin problemine dair açık bir sav ileri sürmemişlerdir. İlk Çağ, neredeyse tüm klasik felsefe problemlerinin formüle edildiği dönemdir. Hatta Whitehead’ın dediği gibi belki de “Tüm Batı Felsefe tarihi Platona düşülmüş bir dipnottan ibarettir” (Ceylan, 2018: 1509). Dolayısıyla, ruh ve bedenin iki ayrı töz olduğu fikrinin kökenleri Antik Yunan’da bulunabilir. Platon’a gelindiğinde, düşüncesinin temelini oluşturan idealar dünyası ve ruhun ölümsüzlüğü görüşünden anladığımız kadarıyla akıl ve madde, Tanrı ve dünya, ruh ve beden, arasında kurduğu karşıt ilişkinin çok daha sonraki bir dönemde düalizme yol açtığı iddia edilebilir (Gödelek, 2011: 31-33). Ruh insana canlılık veren şeydir. Üstelik idealar dünyası gibi ruh da süreklidir, yok olmaz. Bu anlamda gerçek bilgi ise ruhun varlığı ile mümkündür, bedenle algılanan bilgi ise mutlak bilgi değildir (Beyaz, 2014: s.8). Ruhun bedenden ayrı olduğu düşüncesi Orta Çağ’da daha iyi argümente edilmiştir. Orta Çağ düşünürleri, akıllı ve tüm zihinsel yetileri, bedenden ayrı görerek, zihni bedenden üstün, ölümsüz ve daha ilahi bir töz olarak görmüşlerdir. Bilinç ve zihin kavramının tam anlamıyla tanımlanması ve problemin argümente edilerek çözüme kavuşturulmaya çalışılması, Descartes döneminde gerçekleşmiştir.

Maddeyle ruh arasındaki ayrım kesin bir şekilde tözsel bir ayrım olarak ifade edilmese de ruhun bedene hapsediği düşünülmüştür (Arslan, 2009: 145-146). Ancak ruh problemini zihin problemiyle benzer görmek de sakıncaları vardır. Bu konuda zihin felsefesi alanında iki farklı tutumdan bahsetmek mümkündür. İlk tutuma göre zihin probleminin kökenleri Pre-sokratik düşünürlerden başlatılabilir. Bu düşüncenin karşısında ruh kavramını zihin kavramıyla karıştırmanın tehlikelerine

işaret eden felsefecilerde bulunmaktadır. Bu çalışmada bu ikinci tavır benimsendiği için Descartes öncesi dönem incelenmemiştir.

Zihin felsefesinde René Descartes milat kabul edilir. Descartes on yedinci yüzyılda, Orta Çağ'ın yıkıcı etkilerinin devam ettiği ama bilimsel gelişmelerinde yavaş yavaş baş gösterdiği bir dönemde yaşamıştır. Descartes İlk Çağ ve Orta Çağ düşünürlerinden farklı olarak insanı tanımlaması, akıl ve beden arasındaki bağlantıyı tarif etmesinden dolayı modern felsefenin kurucusu olarak anılmaktadır.

Descartes Orta Çağ'ın bittiği yeni bir dönemin başladığı sıralarda yaşamıştır. Bu yeni dönemle birlikte aslında bize sunulan bilgilerin yanlış ve yanıltıcı olduğunu görmüş ve her şeyden 'şüphe' etme yoluna gitmiştir. O şüpheciliği bir yöntem olarak kullanmış, insan bilgisine şaşmaz ve çürütülmez bir temel bulmayı hedeflemiştir. Bunun için *Meditasyonlar* eserini kaleme almıştır (Langton, 2006). Descartes için özellikle Aristoteles fiziği sorgulanamaz değildir. Ayrıca Descartes kilisenin söylediklerinin sorgulanması gerektiğini, duyu organlarımızın bizi yanıltabileceğini bu yüzden bilginin kesinliğini kendi aklımızda test etmemiz gerektiğini vurgulamıştır (Gödelek, 2011: 61). Gerçek olarak sunulan tüm bilgilerden ve tüm fenomenlerden şüphe eden Descartes, kendi zihnindeki bütün bilgilerden de 'şüphe' etme yoluna gitmiştir. Descartes şüpheciliği bir yöntem olarak kullanmıştır. Descartes şüpheyi doğru ve kesin bilgiye ulaşmak için araç olarak kullanmaktadır. Descartes başlangıçta zihnindeki bütün her şeyden şüphe duyarak, tüm epistemolojisi için sarsılmaz doğru bir zemin aramıştır.

Zihnindeki her şeyden şüphe eden Descartes, kendi varlığından da şüphe etmiştir: Rüyamızda da elimize iğne battığında bundan acı duyabilirim. O halde şuan da rüyadaysam? İkinci olarak değişmez görünen matematiğin bilgisinden şüphe etmiştir: $2+2=4$ her yerde $2+2=4$ 'tür, fakat 'kötü cin' varsa ve bu bilgileri bana öyle gibi gösteriyorsa, o halde matematiğin bilgisi de bize doğru bilgiyi vermemektedir (Langton, 2006). Şüphe etme serüveninde Descartes, Tanrı'nın varlığını da sorgulamıştır. Her şeyden şüphe eden Descartes zihnindeki bütün bilgileri gözden geçirmiş ve mutlak anlamda güvenilebileceği bir bilgi elde etmeye çalışmıştır. Algıladığımız şeyler algımıza görüldüğü gibidir. Uygun durumda algılarımıza görünen neyse duyularımıza görünen odur. Descartes için asıl yanlış algıladığımız hakkında yargıda bulunmaktır. Pembe bir fil görebilirim asıl yanlış pembe bir fil

gördüğümün yargısını oluşturmaktır. Karşılaştığım bana gelen bütün bu algılamalar karşısında bazen “rüyada mıyım gerçek hayatta mıyım” karıştırabiliriz. Descartes rüya da olup olmadığını bilemeyeceğimi tecrübelerimin niteliksel karakteri bunun bilgisini bana sağlamadığını söylemiştir. Descartes yorumcuları ise rüya argümanını desteklemek adına, uyanırken de rüyadaymış gibi hissedebiliriz, derler. Aynı zamanda rüyamıza da gerçek gibiydi diyebiliriz. Yorumcular için, ‘gibi’ dediğimiz o an aslında gerçek dünyada olduğumuzun farkındayızdır. Descartes için rüya argümanı duyuşsal tecrübeye dayanan bütün bilgilere bir tehdit oluşturmakta ama apriori hakikatlere yani deneysel tecrübeden bağımsız olarak bilinen hakikatlere karşı herhangi bir tehdit oluşturmamaktadır. Descartes’ın *apriori*, kesin ve şüphe götürmez dediği bilimler matematik ve geometri bilgisidir. Çünkü matematik, mantık ve geometri gibi bilimlerin sonuçlarını yani, $2+2=4$ olduğunu rüyada da uyanırken de bilebilirim. Bu apaçık bilgilerin yanlış olduğuna dair herhangi bir bilgi yoktur. O yüzden matematik, mantık ve geometri bilgisi apaçık bir bilgidir. Descartes Tanrı beni aldatıyor olabilir mi düşüncesine karşı: Tanrının bilgisi bütün bilgilerden daha temeldir. Tanrının varlığının bilgisi kendisinin kanıtıdır, açık ve seçiktir. Bu argümanı kanıtlamak adına Descartes kendisinin mükemmel olduğunu, bu mükemmelliği yaratacak ondan daha mükemmel bir töz olması gerektiğini ve bu tözün Tanrı olduğunu vurgular. Böylece tüm bu şüphelerin sonucunda en başa dönen Descartes her şeyden şüphe ettiğini ve her şeyin varlığının sorgulayabildiğinin farkına varır. Demek ki sorgulayan bir şey var? Bu da olsa olsa ‘kendi zihnimdir’. Kendi zihnimden ve düşüncemden emin olabilirim.

Peki, zihin hakkında ne diyeceğim, yani kendim hakkında? Çünkü şuana kadar bende zihinden başka bir şey yok dedim durdum. Düşünüyorum. Düşünüyor olan benin bir şey olmaması imkânsızdır. Cisimlerin bile aslında duyular aracılığıyla ya da hayal gücüyle değil de, salt zihinle algılandıklarını ve dokunulup görüldükleri için algılandıklarını öğrendiğime göre, artık benim tarafımdan zihnimden daha kolay ya da daha seçik algılanabilecek hiçbir şeyin olmadığını açıkça biliyorum (Descartes, çev. 2017: 45-47).

Her şeyden şüphe eden Descartes bir tek kendi varlığından daha doğrusu düşüncesinden emindir. Bedenimiz bizi yanıltabilir fakat zihnimizde olup bitenler yani düşünüyor olduğum gerçeği beni yanıltmaz. Bu yüzden de Descartes zihin ve beden ayrı olduğuna inanmaktadır. *Meditasyonlar* kitabında kendine birçok soru

yönelterek zihnindeki bilgileri tek tek irdelemiş olan Descartes bir zihin olarak var olduğunu kendi zihninden yola çıkarak kanıtlamaktadır. Ancak aynı yolla bedeninin varlığını kanıtlayamamaktadır. Buradan hareketle, bedenin ve zihnin farklı tözler olduğunu; zihinsel tözün özelliğinin düşünmek, bedensel tözün özelliğinin yer kaplamak olduğunu söylemiştir. Zihinsel olan hiçbir şekilde bedensel bir özelliği içerisinde barındıramaz. Diğer bir ifadeyle zihinsel olan herhangi bir şey uzamda yer kaplayamaz ve tersinden bedensel olan bir şey de düşünemez. Bu iki töz asla birbirlerine indirgenemezler ve birbirleriyle nasıl etkileşime geçip, haberleştikleri çözülmeyi bekleyen büyük bir problem haline gelmiştir. Böylelikle, Descartes düalizmin yani ikiciliğin temellerini atmıştır (Langton, 2006).

Descartes'ın zihin ve beden düalizminin etkisi sonraki yüzyıllarda da sürmüştür. Bu ikici yaklaşım, çağdaş zihin felsefesinde de karşılığını; Richard Swinburne, David J. Chalmers ve Roger Penrose gibi isimlerle bulmaktadır. Descartes zihin ve bedeni ayrı tözler olarak tanımlamakla yeni sorunların da temelini oluşturmuştur.

Descartes bilinci zihnin en önemli niteliği ve insanın öz farkındalığı olarak tanımlamıştır (Gulick, Robert, 2021). Descartes'tan yirminci yüzyılın sonlarına doğru olan döneme kadar John Locke, David Hume, Baruch Spinoza gibi düşünürler zihin felsefesi ve bilinç sorununu konu edinmişlerdir. Özellikle Locke'un algı ve anlama üzerine çalışmaları on dokuzuncu yüzyılda psikoloji biliminin doğmasına ve gelişmesine katkı sağlamıştır. Franz Brentano on dokuzuncu yüzyıl sonlarında "zihnin ayırt edici özelliğini yönelimsellik" olarak tanımlamıştır. Böylece ardından gelen Edmund Husserl birlikte zihinsel ve fiziksel durumlar arasında temel bir ayrım yapmıştır. Husserl'in fenomenolojisi doğa bilimlerinin ve mantığın yükselişine karşı felsefeyi ve insanı savunmaya yönelik yirminci yüzyılda etkisini alan bir akım başlatmıştır.

Psikolojinin zihin, bilinç ve biliş konularına dair çalışmaları 1980'li 1990'lı yıllarda Anglosakson felsefenin de ilgisini çekmiştir. İçerisinde yaşadığımız yüzyılda da zihin felsefesine yoğun bir ilgi vardır. Bernard J. Baars, Daniel Dennet, Roger Penrose, Francis Crick, William G. Lycan ve David Chalmers zihin felsefesinin yeni yükselişinin öncü isimleri olmuşlardır (Gulick, Robert, 2021). Nörobilimciler, bilişsel bilimciler ve psikologlar zihin üzerine ampirik bilgi birikimimizi epey

artırmış olsalar da bugün hala zihne ve bilince dair ciddi felsefî sorular çözülmeyi beklemektedir.

Bilinç kavramı genel anlamıyla; canlının, kendisinin ve çevresinin farkında olması durumudur. Fakat bilinçli olma bütün canlılara yüklenebilecek bir özellik değildir. Beslenme, fiziksel olarak gelişme, kendini kopyalama, üreme veya tehlikelerden kaçınma gibi yetilere sahip olmak, bilinç için yeterli görünmemektedir. Bilinçli bir varlık olabilmek için canlının canlılığını sürdürmek için yaptığı etkinliklerin farkında olması ve sırf canlılığını sürdürmek için yapması gereken aktivitelerin haricinde farkında olarak başka seçimler yapması, eylemleri ve geleceği üzerine düşünebilmesi gerekir. Dolayısıyla, bilinçli varlık; bir bilincinin olduğunun ve bunun bilgisine sahip olduğunun farkında olmalıdır (Revonsuo, 2017:21).Diğer bir ifadeyle, bilinçli varlık, içsel psikolojik bir gerçekliğe sahip olmalıdır. Bununla birlikte bilinçli olma eylemini açıklamamız gerekirse, “bir organizmanın zihin-beyin sisteminde öznel deneyimlerin, fenomenal “hisler”in veya nitelcelerin (*qualia*) ortaya çıkmasına imkân tanıyan bir durumda bulunmaktır. Bilinçdışı olmak ise, hiçbir öznel deneyime imkân tanımayan bir durumda bulunmaktır” (Revonsuo,2017: 131).

Böyle bakıldığında bilinç veya bilinçli olma insanı bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat son yıllarda yapılan çalışmalarda insan dışı varlıkların, özellikle hayvanlarında bir bilince sahip olabileceği ortaya atılmıştır. Peter Singer *Pratik Etik* kitabında hayvanların bir bilinci olabileceğini çünkü acı, mutluluk ve gelecek kaygısı gibi duyguları hissettiklerini savunmuştur(Singer, 2015: 88).İnsan dışı varlıklarında bir bilincinin olabileceği son yılların çalışma konusu olmuş olsa da bu çalışmanın konusu halen gizemini koruyan insan bilincidir. İnsanın nasıl bir varlık olduğu sorusu, bilincin gizeminin çözümü ile mümkün gibi görünmektedir.

Beyniniz “nöron” ve “gliya” adı verilen yüz milyarlarca hücreden oluşmuştur. Bu hücrelerden her biri başlı başına bir kentin karmaşıklığına sahiptir. Çünkü tek bir hücre, bütün insan genomunu içermenin ötesinde çetrefilli bir ekonomik sistemin trafiğini düzenler. Her hücre, saniyede 100 defaya varabilen bir hızla diğer hücrelere elektrik sinyalleri gönderir. Beyninizde dolaşıp duran bu trilyonlarca sinyalin her birini tek bir ışık fotonuyla temsil edecek olsanız, elde edeceğiniz genel toplam karşısında gözleriniz kamaşırdı (Eagleman, 2021: 1).

Psikoloji, biyoloji, bilişsel bilimler, nöroloji, nöroanatomi ve fizyoloji gibi deneysel bilimlerde bilinci açıklama konusunda son yıllarda önemli aşamalar kaydetmişlerdir. Bu bilimlerin, bilinç kavramının çeşitli yorumlamaları ve çeşitli bilinçlilik durumu açıklamaları mevcuttur. Daha geniş bir ifade ile beynin nöral bağlantılarının bilinç üzerinde etkili olduğu bazı araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. Beyindeki bazı noktalar işlevsiz hale geldiğinde (anestezi, derin uyku) bilinçli aktiviteler durmaktadır ve bilinçsiz olma durumu ortaya çıkmaktadır. Araştırmalarda beyindeki, Talamus, talamokortikal bağlantıların, kortikal-subkortikal şebekelerin ve posterior kortikal alanların etkinliği bilinçli olmamızı sağlayan bölgeler gibi durmaktadır (Revonsuo, 2017: 255). Buradan hareketle, bilincin ve bilinçli olma halinin doğrudan beyinle ilgisi olduğu söylenebilir.

Zihin felsefecileri günümüzde bu bilimsel verileri ve açıklamaları göz ardı edemezler. Bu durum, zihin felsefesini zora sokmuş olsa da bilimin henüz açıklamadığı veya açıklanamayacağı iddia edilen bir alan bulunmaktadır. Zihin felsefesi günümüzde, hem bilimsel verileri bir bütünsellik halinde sunma, hem de bilimin boş bıraktığı alanda yeni kuramlar üretme görevi üstlenmiştir. Beynin haritası çıkarılırken beyindeki yolların ve bağlantı noktalarının işlevine dair bazı bulgular elde edilerek, beyindeki kimi noktaların ve bölgelerin bilinçli olmamızı sağladığı düşünülmüş olsa da bilinç kavramı genel itibarıyla sırlarla dolu bir kavramdır. Yüzyıllardır bilinç kavramı insanı diğer canlı ve cansız varlıklardan ayırmakta kullanılan bir kilit kavram işlevi görmüştür. İnsanın seçimleri, merakı, bilimsel bilgi ve teknoloji üretmesi, sosyal bir dünya inşa etmesi, ahlaki tutumları, estetik zevkleri, sorumluluk alması ve daha pek çok faaliyet bilinçli olmasına bağlanmıştır.

Kamuran Gödelek'e göre (2011) felsefeciler insan ve diğer canlılar arasındaki farkı, bilinçli olma halini, kendilik, öz-farkındalık gibi kavramlarla değerlendirilip açıklanmaya çalışılmıştır. İnsanların; bilinçli, zihinsel yetilere sahip olup olmaması zihin felsefesinde 'kendilik sorunu' olarak adlandırılmaktadır. Bir insanın kendisinin farkında olması ile söylemek istenilen diğer insanlar ile arasındaki ayrımı yapabilme kabiliyetidir. Bunun yanında insan dışı varlıklara herhangi bir biçimde kendilik atfedilmemektedir. Kendimizin farkında olmamamız, bilince sahip olmaktan gelmektedir. Felsefeciler ise kendilik kavramı hakkında birkaç özelliğe vurgu yapmaktadır. Bunlar; kendilik zihinseldir, belli bir zamanda ve zaman içinde taktır,

diğer şeylerden, kendi düşüncelerinden ve deneyimlerinden varlıksal olarak farklıdır ve insanın deneyimlerinin öznesi olduğu, eyleyici olduğu ve belli bir kişiliğe sahiptir (Gödelek, 2011: 184).

Kendilik bilincine sahip bir kişi, insan olduğunun farkında olması ve eyleyici bir rol üstlenerek diğerlerinin eylemleri ile kendi eylemlerini karşılaştırmalı ve değerlendirmelidir. Bu sayede kendilik bilincine sahip bir varlık olarak nitelendirilebilir. İnsanların eylemleri düşünmesi ve irdelemesi onun zihinsel içerikleri hakkında bize bilgi verir. Fakat bu düşünsel etkinliğin hangi duyguya işaret ettiği bilgisini bize vermez (Gödelek, 2011: 184). Görüldüğü gibi kendilik bilgisi, zihnimizdeki düşünceleri süzgeçten geçirmek ile doğru orantılıdır. Kendilik kavramına sahip insan bilinçli bir varlık olarak nitelendirilebilir. Çünkü hem kendi hem de diğer canlıların davranışlarını değerlendirebilir. Bu değerlendirmeler ışığında nasıl bir yol izleyeceğine karar verebilir. Bu durum ise bilinçli insan kavramını tanımlayan göstergelerdendir.

Kendilik kavramı canlının bilinçli olup olmadığını göstermekle birlikte sosyal açıdan insanın hayatını anlamlandırması adına da önemlidir. Kendilik kavramı ile birlikte öz-farkındalık kavramının da tanımlanması gereklidir. Öz-farkındalık: “Şu andaki bu deneyimin, geçmişte pek çok deneyim yaşayan ve gelecekte de birçok deneyim yaşamayı uman, zaman içinde varlığını kesintisiz bir biçimde sürdüren bir kişi veya benlik tarafından yaşandığını anlama ya da düşünme yetisi demektir” (Revonsuo, 2017: 150-151). Tanımlamadan da gördüğümüz kadarıyla öz-farkındalık veya kendilik kavramı insanın kendinden başlayarak, çevresini ve geleceğini anlamlandırması adına önemli bir yer teşkil etmektedir. İşlevsel açıdan bilinçli olma, bilinçli olduğunun farkında olma ve kararlarını bu çerçevede belirlemeen azından insan için hayatidir.

Buradan hareketle, bilinçli olma halinin, kendilik ve öz farkındalık kavramlarıyla neredeyse eş görülmekte olduğu ve salt insana ait bir özellik olarak görüldüğü sonucu çıkartılabilir. Ancak hayvanlara ilişkin yakın dönemde yapılan araştırmalar, bilinçli olma halinin, kendiliğin ve öz-farkındalığın, insan-dışı başka hayvanlarda da olabileceğini göstermektedir (Revonsuo, 2017: 21). Günümüzün önemli zihin kuramcılardan Daniel Dennett, Thomas Nagel ve John Searle bu fikri reddetmezler.

Ancak hayvanların bilinçliliğinden anladıkları farklıdır. Ayrıca bizim onların bilinçli olma halini anlayıp anlayamayacağımız konusunda da farklı görüşlere sahiptirler. Örneğin Nagel “Yarasa Olmak Neye Benzer?” adlı ünlü makalesinde hayvanların bilinçli davranışlarının gözlemlenebileceğini ancak bu davranışların gerisinde nasıl bir bilinç olduğunun bilinemeyeceğini veya bugünkü bilgi birikimimizle bilinemeyeceğini savunurken (Revonsuo, 2017: 90-91). Dennett hayvanlara dair bilgi birikimimizin farklı türlerin farklı bilinçlilik düzeyi olduğunu anlamamıza yeteceğini savunur (Dennett, 2017: 526). Searle *Animal Minds* adlı makalesinde hayvanlar aleminde pek çok türün bilinçli olduğunu, amaçlı davrandığını, düşünsel süreçlere sahip olduğunu kabul eder (Searle, 1994: 206); İnsan türü de hayvanların biyolojik olarak devamıdır (Searle, 1994: 208). Ancak Searle’e göre, mesele insan veya hayvan beyninin bilinçlilik üretip üretmediğinde düğümlenmektedir. Searle bilinçliliği, beynin bir işlevi olarak görmediğinden davranışlarına bakılarak hayvanların bilinçli olup olmadığının söylenemeyeceğini belirtir (Searle, 2016: 122).

Şüphesiz modern çağın zihin felsefesi alanında en belirgin sorun bilinç kavramının varlığı sorunudur. Bu tez de bu kavramı modern zihin felsefesinin iki önemli düşünürü John Searle’ün ve Daniel Dennett’in kuramları bağlamında anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. Dennett ve Searle, Descartes’indüalist zihin anlayışını eleştiren ve düalist olmayan bir zihin kuramı oluşturmaya çalışan iki düşünürdür. Her ikisi de Descartes’ın temellendirdiği kavramsal ikiliğin günümüzde de sürmesinden rahatsızdırlar. Descartes’ın düalist kavramlarının zihni bilimsel gelişmelerin ışığında anlamaya engel teşkil ettiklerini düşünmektedirler. Ancak her iki önemli düşünürün zihin kuramı birbirilerinden epey farklıdır. Dennett materyalist zihin kuramının önemli temsilcilerindendir. Searle ise materyalizmin de zihni açıklamakta yetersiz kaldığını ve bu nedenle materyalizm ve düalizm dışında bir kuramla zihnin açıklanması gerektiğini düşünmektedir. Searle davranışçılık, işlevselcilik, elemeci materyalizm, fizikalizm ve güçlü yapay zekâ kuramlarının zihni bedene indirgediğini ve esasen zihni açıklamadığını öne sürmektedir. Searle’e göre, bilinç öznel bir fenomendir ve birinci şahıs bakışı ile bilinebilir. Ancak tüm bunlar Searle’ün zihne ve bilince ilişkin bilimsel açıklamaları göz ardı ettiği anlamına gelmez. Buna karşın Dennett bilincin diğer bütün maddi olgular gibi bilim tarafından yani üçüncü şahıs perspektifi tarafından açıklanabileceğini savunmaktadır. Günümüz zihin

felsefesindeki tartışmaları anlamak için, bu iki düşünürün görüşlerini bilmek gereklidir.

Bu çalışmada öncelikle Searle'ün düalizme neden karşı çıktığı, kendi monist zihin kuramı olan biyolojik doğalcılığı, güçlü yapay zekânın mümkün olmadığını gösterdiği Çince Odası Düşünce Deneyi aktarılmakta; ardından Searle'ün zihin kuramının diğer zihinler problemine yol açıp açmadığı ve bu kuramdan yola çıkarak hayvanların zihinlerini bilip bilmeyeceğimiz sorunları ele alınmaktadır. Diğer zihinler problemi, temelde başka benler var mıdır sorununa odaklanmaktadır. Ancak bu sorunun yanı sıra hayvanların zihinlerini bilip bilemeyeceğimiz sorunu da diğer zihinler probleminin çıktısı olarak karşımızda durmaktadır. Bu bölümün sonunda Searle'ün bilincin öznelliğini vurguladığı birinci şahıs bakış açısıyla zihinsel deneyimlerin anlaşılabilirliğini söylediği yöntem tartışılmaktadır.

Searle'ün zihin kuramının etraflıca incelenmesinden sonra, Dennett'in materyalist zihin felsefesi incelenmektedir. Dennett'in zihne bakışı, neden ikiciliğe karşı olduğu, diğer zihin kuramlarına karşı tavrı, materyalist bilinç kuramı, çoklu taslaklar modeli ve son olarak, bilincin üçüncü şahıs bakış açısından incelenebileceğini ortaya koyduğu heterofenomenolojik yöntemi aktarılmakta ve tartışılmaktadır.

Searle'ün ve Dennett'in zihin felsefeleri ve bilinci anlama yöntemleri bu çalışmanın kapsamı dahilinde ortaya konulduktan sonra üçüncü bölümde Searle'ün ve Dennett'in kuramlarının benzer ve farklı yönlerine ışık tutulmuştur. Her iki kuramcı da bilinci anlamaya dönük bilimsel çalışmaları göz ardı etmedikleri için benzerlikleri göze çarpmaktadır ama Searle yine de bilimin ve üçüncü şahıs bakış açısının bilinci mutlak anlamda açıklamakta yetersiz kaldığını düşünmektedir.

Sonuç bölümünde, çalışma boyunca vurgulandığı gibi Dennett'in materyalist bilinç kuramının ve heterofenomenolojik yönteminin Searle'ün doğalcılığından daha tutarlı ve daha bilimsel bir açıklama sunduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, bilinç gizemli ve hiçbir zaman tam olarak anlaşılamayacak bir varlık değil, bilimsel ve felsefi olarak anlaşılabilir sistemdir. İnsanların geneli ve pek çok felsefeci bilincin materyalist bir şekilde açıklanamayacağını düşünse de bu çalışma bilincin açıklanabileceğine dair olanakları gösterme yolunda bir katkıdır. Özellikle Türkçe literatürde materyalist zihin kuramları yeterince ele alınmamıştır. Türkçe akademik

tezlerde de özellikle Dennett'in pek incelenmemiştir. Dolayısıyla bu çalışma Türkçe felsefe literatürüne materyalist zihin felsefesi alanında önemli bir katkı olacaktır.



2. SEARLE'ÜN BİRİNCİ ŞAHİS BAKIŞ AÇISINDAN BİLİNCİ AÇIKLAMASI

John Rogers Searle, 1932 doğumlu Amerikalı filozoftur. Dil felsefesi, zihin felsefesi ve toplumsal gerçeklik alanlarıyla ilgilenmektedir. Searle'ün kendi zihin felsefesi kuramı biyolojik doğalcılık olarak adlandırılır. Searle'ün zihinden anladığı doğal ve biyolojik bir varlıktır. Zihin doğanın bir parçasıdır ve zihin biyolojik yöntemle açıklanabilir (Doğan, 2018: 235). Searle zihin felsefesinin henüz çözümlenememiş sorunu olan zihin beden ikiliği konusunu, yapay zekâ sorununu ele alarak çözmeye çalışmaktadır (Gödelek, 2011: 175).

Searle zihin felsefesi tartışmalarına ünlü bir düşünce deneyi kazandırmıştır: Çince Odası Düşünce Deneyi. Bu düşünce deneyiyle Searle, yapay zekâ ve zihin üzerine mevcut soruları yeniden gündeme getirmiştir. Yirminci yüzyıl itibariyle bilgisayar ve yapay zekâ teknolojisi tamamen hayatımıza entegre olmuştur. Zamanla gelişmiş olan bu teknoloji bilgisayarların insanın yapabildiklerini yapıp yapmayacağı veya insan gibi düşünüp düşünemeyeceği sorusunu akla getirmiştir çünkü günümüzde bir bilgisayar insanın zorlandığı birçok işi saniyeler içinde yapmaktadır. İleriki bölümlerde detaylarıyla tartışılacak olan bu düşünce deneyiyle Searle insan zihninin zihinsel biricikliğinin veya insani özelliklerinin (düşünme, hissetme, duygulanım, akıl yürütme vb.) bilgisayar veya yapay zekâ tarafından taklit edilemeyeceğini; hiçbir yapay zekânın insanın yerini bu manada alamayacağını dile getirmiştir.

Searle'ün; *Akıllar, Beyinler ve Bilim*(*Minds, Brains and Science*)(1996),*Zihnin Yeniden Keşfi* (*The Rediscovery of the Mind*)(2014),*Bilincin Gizemi*(*The Mystery of Consciousness*)(2018), *Zihin, Dil ve Toplum*(*Mind, Language and Society*)(2015), *Zihin: Kısa Bir Giriş*(*Mind: A Brief Introduction*)(2021)adında zihin felsefesiyle alakalı birçok eseri mevcuttur. Burada yazılı bu eserleri Türkçe'ye de çevrilmiş ve yoğun ilgi görmüştür.

2.1.Searle'ün Zihin Felsefesindeki İkiliklere Karşı Çıkışı ve Kavramsal Dualizmi

Günümüz zihin felsefesine gelene kadar olan dönemde farklı görüşler önesürülmüş, ama asıl olarak bilincin veya zihnin beyinden ayrı bir varlığı olduğu fikri benimsenmiştir. Descartes'ın zihin ve bedeni birbirine indirgenemez iki ayrı töz

olarak kurgulamasını, töz düalizmi (cevherci düalizm) veya Kartezyen dualizm olarak adlandırılır (Searle, 2015: 56). Genel olarak bakıldığında düalizm ile ilgili bilinç ve beyin arasındaki bu kavramsal ayrım yanıltıcıdır ve zihin felsefesini çıkmaza götürür. Bu tartışma, çözülmeyi bekleyen ve bir taraftan da hiç çözilemeyecek bir problem gibi görünmektedir. Günümüzde de halen zihinsel ve fiziksel iki tözün varlığını kabul eden görüşler bulunmaktadır. Searle zihin felsefecilerinin Kartezyen düalizme düşme tehlikesini, ciddi bir tehlike olarak görür. Ama bu tehlikeden kaçınmanın yolu, Kartezyen düalizme ait kavramları kullanmaktan imtina etmek olamaz. Kartezyen düşüncenin kavramlarını kullanmak, Kartezyen düalizmi kabul etmek anlamına gelmemektedir. Searle göre bilinç veya zihin durumları gibi kavramları benimsemenin veya savunmanın Kartezyen düalizmle alakası yoktur (Searle, 2014: 30). Bununla birlikte Searle, genellikle düalistlerin veya birçok günümüz düşünürünün dahi zihinsel olanın sadece zihinsel olabileceğini veya fiziksel olanın sadece fiziksel olabileceğini düşündüğünü belirtir. Bu nedenle, örneğin elemeci materyalistler, bilinç kavramını kullanmaktan kaçınırlar ve bilinç kavramını kullanmadıklarında bu olgunun da yok olacağını düşünürler. Searle ise bunun tamamen bir yanılgı olduğunu söyler (Searle, 2014: 32).

Searle zihin beden ikiliği sorunu olarak nitelendirilen problemin, zihinsel olanın fiziksel olamayacağı yönündeki düşünce tarzından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Zihin felsefesindeki bu iki uç bilinç konusunda da bir uzlaşıya varamamışlardır (Searle, 2018: 9). Bununla beraber zihin beden problemi Searle için kolayca çözülebilecek bir sorundur. Searle için bu problemin çözülememiş olmasının sebebi, günümüz biliminin deneysel bulguları etrafında değil de halen on dokuzuncu yüzyıl kavramlarıyla yürütülmeye çalışılmasıdır (Searle, 1996: 16-17). On dokuzuncu yüzyılda da hatta zaman zaman günümüzde de, Descartes'ın zihni açıklamakta ve zihni cismani olan herşeyden ayırt etmekte kullandığı kavramlar kullanılmaktadır. Örneğin, zihin akılla, düşünceyle bir görülmekte; akılsal olanın, düşünceyle ilgili olanın bedenle hiçbir ilişkisi olamayacağı varsayılmaktadır. Nörolojik bilimler ve Searle için çözümü kolay olan bu bilinç problemi, yüzyıllardan beri Kartezyen karşıtlıklardan dolayı anlaşılamaz bir problem olarak kalmıştır (Searle, 1996: 17). Searle için zihin beden sorununun zor olmasının sebebi akla atfedilen bu dört özelliktir. Bununla birlikte, zihin beden konusuyla alakalı açıklama yapmak

isteyenler de bu dört özelliği göz önünde bulundurmalıdır (Searle, 1996: 19). Bu dört özellik ilerde açılacağı üzere kısaca bilinç, maksatlılık, akılsal durumların öznelliği, akılsal nedensellik sorunudur. Searle özellikle, aklın ve bilincin öznelliği konusu üzerinde durur. Bilincin öznelliği ve öznel bir perspektiften anlaşılabilmesi iddiası bu çalışmanın ileriki bölümlerinde tartışılmaktadır.

Searle zihin beden sorunu olarak adlandırılan ve çözümsüz görünen düşünce tarzının düalizme dayandığını vurgular (Searle, 2014: 21-23). Düalizm ve savunucuları zihinsel olan ile fiziksel olanı birbirleri ile zıt görmeleri yirminci yüzyıla kadar bu konunun sorun olarak gelmesini sağlamıştır. Üstelik zihinsel ve fiziksel olanın tanımlaması için kullanılan kavramlarda oldukça yanıltıcıdır. Zihinsel durumları tanımlarken; öznel, niteliksel, yer kaplamayan gibi tanımlamaların kullanılması ve fiziksel olanı tanımlarken; nesnel, niceliksel, yer kaplayan gibi tanımların kullanılması durumu daha kötü bir hale getirmiştir. Searle ise çözümü geleneksel düalist kavramların terk edilmesinde görür (Doğan, 2018: 228-229). Bu kavramsal karışıklıkla birlikte düalistler evrenin maddi bir varlığı olduğunu ama zihinlerin farklı bir töze sahip olduğunu savunurlar. Bu demektir ki düalizm zihinsel olanı tamamen diğer cismani varlıklardan ayırır. Searle bu duruma tamamen karşı çıkmakla birlikte bilincin açıklamasına her iki varlık alanını da dahil etmiştir. “Beyin, bilinçli zihinsel durumlar gibi belirli ‘zihinsel’ görüngülere sebebiyet vermektedir ve bu bilinçli durumlar basitçe beynin üst düzey özellikleridir” (Doğan, 2018: 230). Searle göre zihin uzayda yer kaplayan bir varlık olmasa da doğardır.

Searle’e göre düalizm zihin felsefesi alanında ilerlemenin önünü kesmektedir. Bu bağlamda Searle düalizm için: “Bence ikicilik terk edilmeli ve bilincin büyüme, sindirim veya safra salgılamayla kıyaslanabilecek olağan, biyolojik bir fenomen olduğu şeklindeki varsayımla yola çıkmalıyız”. Fakat birçok düşünür halen ikiciliği savunmakta ve argümanımızı destekleyecek bir tavır geliştiremeyeceğimizi düşünmektedir (Searle, 2018: 17-18). İkiciliği diğer adıyla düalizmi geçersiz kılmak bilinci biyolojik bir şey olarak kabul etmek ile mümkün olacaktır (Searle, 2015: 63).

Kartezyen düalizmin yanı sıra, günümüz zihin felsefesinde Searle’ün karşı çıktığı bir başka düalizm daha bulunmaktadır: nitelik düalizmi. Nitelik düalizmi ise “fiziksel beynin ötesinde başka bir töz bulunmamasına rağmen, beynin başka hiçbir fizikselde bulunmayan birçok özel niteliğe sahip olması ve bu niteliklerin fiziksel olmamasıdır”

(Aktr, Doğan, 2017: 39). Searle'ün nitelik düalizmine karşı kavramsal düalizmi geliştirmiştir. Searle'e göre, zihin ve beden farklı kavramlardır ve böyle kullanılmaya devam etmekte bir sakınca yoktur ancak zihnin ve bedenin biyolojik bakımdan doğal olduğunu kabul etmek gerekir.

Searle göre hem nitelik düalistleri hem de maddeciler yanılgı içindedirler. Dualistler için zihin beden arasındaki ilişkiyi çözümlemek son derece zor bir iştir. Maddeciler ise zihni fiziksel olana indirgemekte ve bir bakıma zihni yok saymaktadırlar. Bundan dolayı, Searle hem düalistlerin hem demaddecilerin zihin beden sorunu hakkında bir çıkmazda olduklarını ve zihin beden sorunu denen şeyi daha çok zora soktuklarını belirtir (Searle, 2014: 17). Searle bu sorunun çözümünü kavramsal düalizmi adını verdiği yaklaşımda bulur:

Kavramsal dualizm fiziksel olanın zihinsel olmayanı zihinsel olanın ise fiziksel olmayanı içermesi görüşüne dayanır hem geleneksel dualizm hem de maddecilik kavramsal dualizmin var olduğunu önceden farz eder ve bu yüzden bunlar tanımlıdır. Ben bu tanımlı maddeciliği gerçekte dualizmin bir formu olarak düşünmenin bana en iyi yol olarak görülmesinin nedenini açıklamak için ortaya koyuyorum. Bu kartezyen kategorileri kabul etmeye başlayan dualizm tarzıdır. İnanıyorum ki sen tutarlı bir dualist olarak bu kategorileri -zihinsel/fiziksel ve zihin/beden kategorileri- ciddiyle ele alırsan sonunda maddeciliği kabule zorlanmış olacaksın. Bu yüzden maddecilik bir anlamda dualizmin en iyi çiçeğidir (Searle, 2014: 45-46).

Searle, elemeci materyalizm, davranışçılık, işlevselcilik, güçlü yapay zekâ (bilgisayar işlevselciliği) gibi fizikalist kuramların, insanın zihinsel bir iç dünyası ve bilinci olmadığını savunan görüşler olduğunu iddia eder (Searle, 2014: 21-23). Searle, materyalistlerin yaptığışeyin, zihinsel görüngülerin varlığını ve indirgenemezliğini tasdik etmenin bir tür Kartezyenizmi kabul etmekle eş anlamlı olacağını düşünür (Searle, 2014: 48). Sonuç olarak Searle göre, Kartezyen ikicilik ve nitelik düalizmi tutarsızdır ve esasen monizm ve maddecilik de bilinci açıklamakta yetersiz kalmaktadır (Searle, 2014: 45). Nitelik düalizmi yerine Searle kavramsal düalizm adını verdiği bir yaklaşımı savunur. Kavramsal düalizm dediğimiz şey fiziksel olanın zihinsel, zihinsel olanın fizikseli üstü kapalı bir şekilde içermesine dayanır. Düalizm ve maddecilik bu kavramların varlığını önceden farz eder (Searle, 2014: 45). Searle kartezyen düalizmin yani töz düalizminin ve nitelik düalizminin,

fiziksel ve zihinsel olanın dilimizde farklı tanımlanmasından dolayı hataya düştüklerini; cismani olanın zihinsel hiçbir şey içermeyeceğini ve zihinsel olanında cismani olamayacağını sadece dilden kaynaklı bir ön yargı olduğunu iddia eder. Searle bu kavramları kullanmaya devam etmemiz gerektiğini ancak bu kavramların tözsel farklılıklara denk düşmediğinin farkında olmamız gerektiğini vurgular.

Searle Kartezyen düalizmi düştüğü çıkmaz karşısında materyalizmi veya monizmi çözüm olarak görmemizi bizi hataya sürüklediğini ifade eder. Zihin felsefesi zihnin ve bedenın tözünün ne olduğu ile başlamanın düşünürleri ya düalizmi ya da monizmi seçmeye itmiştir. Bu soruyu ortadan kaldırdığımızda monizmin ve düalizmin ikiliğı ortadan kalkar. Searle her ikisinin de zihni açıklamak da yetersiz olduğunu kanıtlamaya çalışır. Dolayısıyla Searle göre bu ikilimede ontolojik olarak bir taraf seçmek zorunda değiliz. Materyalizm de kartezyen düalizmin zihin beden ikiliğini sürdürmektedir. Çünkü bu kavramları kullandığı zaman zihni ve bedeni iki ayrı tözmüşçesine ele almaktadır (Searle, 2014: 46).

Searle'e göre, zihin ve beden arasında olduğu varsayılan bu ikiliğı, iki tözün varlığını reddeden Dennett gibi düşünürler de beslemektedirler. Hatta Searle, maddecik bir anlamda düalizmin en iyi çiçeğidir" der (Searle, 2014: 46). Maddeci düşünürler de tartışmayı yine iki kutuplu bir biçimde ikicilik ve maddecilik arasındayürütmektedirler. Searle'e göre, her iki yaklaşımın da sorunu; fiziksel ve zihinsel olanı tanımlamada kullanılan kavramları yanlış kullanmalarıdır. Searle düalistler ve materyalistlerin bu ikilikleri terk etmek yerine yeniden ürettiklerini iddia eder (Searle, 2014: 46). Bu yüzden de Searle'e göre, zihin beden ikiliğı, düalistlerin ve materyalistlerin çerçevesinden çözümsüz görünmektedir. Bu problemi çözmek adına yapılacak en önemli ve ilk yol kavramsal ikiliğı reddetmektir (Doğan, 2018: 228-229). Searle'e göre, zihinsel olanın bedensel olabileceğı ama zihnin bedene indirgenemeyeceğı alternatif bir yol vardır ve Searle mevcut Kartezyen düalizm ve materyalizm arasındaki ikiliğı reddederek alternatif yolun önünü açmaktadır.

Davranışçı ve benzeri kuramlar, Searle'e göre zihin veya bilinç konusunu açıklayamamakta ve zihni davranışlara veya yapay zekâya indirgemektedirler(Gödelek, 2011: 124).Searle yapay zekânın asla insan bilincinin yerini alamayacağını; yapay zekânın insan zihninin işlevlerini yerine getirse de asla

bu işlevlerin gerisinde bir zihin olamayacağını savunur (Gödelek, 2011: 19).Günümüzde bilgisayarlar birçok olguyu taklit etmektedir. Bu olgular fırtınalar, depremler olabilir.Bilgisayarın fırtınaları taklit etmesi bize bilgisayarın fırtına olduğunu düşündürmezken bilgisayarlar zihni taklit ettiğinde bilgisayarın bir bilince sahip olabileceğini düşünürüz. Böyle ortaya konulduğunda, fırtınaları taklit eden bilgisayarların fırtına olduğunun düşünülmesi kulağa son derece mantıksız gelse de, davranışçı bakış açısı davranışları zihinsel faaliyetlerle özdeş gördüğünden bu türden sonuçlara ulaşabilmektedirler (Gödelek, 2011: 124).

Görüldüğü gibi zihin felsefesi denilince akla gelen ilk akım olan ikicilik, Searle için sorunu çıkmaza sürüklemektedirçünkü ikicilik fiziksel olan ile zihinsel olanı ayırarak, zihinsel olanı gizemli bir hale getirmektedir. Bu bakımdan da herhangi bir çözüm sunamamaktadır, çünkü Searle bizim hem zihinsel hem de fiziksel olana sahip olduğumuzu söyler (Searle, 2015: 57-59).

Searle için zihin beden ikiliği konusunda varacağımız sonuç: Zihin ve bedenin iki ayrı töz olmadığı ikisinin debiyolojik gerçeklik olduğudur. Zihin dediğimiz şey beynin faaliyetleriyle ortaya çıkar ama bu zihnin beyne indirgenmesi anlamına gelmemelidir çünkü zihin aynı zamanda beynin ve bedenin faaliyetlerini kontrol eden varlıktır. Zihin beyne indirgenemese de biyolojiktir (tıpkı sindirim veya fotosentez gibi) (Durakoğlu, Ay, 2012: 190).

Searle için zihin ve beden etkileşim halindedir. Fakat töz düalizminin kastettiği üzere zihin ve beden birbirlerinden ayrı şeyler değildir çünkü “zihinsel olaylar beynin bir özelliğidir” (Gödelek, 2011: 124). Bu argüman geleneksel zihin beden sorunu için ileri sürülmüş bir çözümdür. Bu çözüm aynı zamanda zihin beden sorunu hakkında düşünce üretmeye çalışan ikicilik ve maddecilikten kaçınmanın bir yoludur (Searle, 2018: 19). Altınörs’ün dediği gibi, Searle “hem zihnin, beyin ve merkezî sinir sistemi gibi biyolojik ve fiziksel bir temeliolduğunu savunmakla töz düalizmine itiraz etmekte, hem de buna rağmen materyalizmin indirgemeci ve eleyici versiyonlarına katılmamaktadır” (Altınörs, 2018: 59). Dolayısıyla Searle, düalist ve fizikalist yaklaşımlarından birisini benimsememiş ve kendi yaklaşımını üretmiştir. Searle’ün bu biyolojik doğalcılığıargümanı, bir sonraki bölümde detaylandırılmaktadır.

2.2.Searle'ün Biyolojik Doğalcılığı

Searle göre zihin felsefesi için mevcut kuramlar (düalist ve monist) ile ilerlemenin bu alanı olumsuz etkileyeceği bu yüzden de kendi kuramını üretmenin zihin felsefesi için daha iyi bir yol olduğunu savunarak biyolojik doğalcılık adını verdiği kuramını ortaya koyar. Searle bilinci biyolojik bir fenomen olarak tanımlamakla birlikte bilince beyindeki alt ve üst düzey, mikro ve makro düzeylerin özelliklerinin neden olduğunu söyler bu durumu ise biyolojik doğalcılık olarak adlandırır (Searle, 2018: 11). Ancak Searle biyolojik doğalcılığı materyalizmden ayrı tutar. Materyalistlerin bilinci beyne indirgeyerek, bilinci anlaşılmaz kıldıklarını düşünür.(Searle, 2014: 48). Mehtap Doğan'ın ifade ettiği gibi, “Biyolojik doğalcılığın kastettiği bilincin doğallaştırılması değildir. Searle’e göre filozoflar zihnin doğallaştırılmasından bahsederken onun öznel yanını inkâr ederler.” (Doğan, 2018: 235).

“Fiziksel” ile “zihinsel”i karşılıklı olarak birbirini dışlayan iki ayrı kategoriye dönüştüren felsefeyi geleneğimiz,bilincini ve diğer zihinler zihinsel fenomenlerin doğal, biyolojik karakterine karşı bizi köleleştiriyor. Çözüm yolu ise, ikicilik ile maddeciliğin ikisinde birden reddetmek ve bilincin hem niteliksel, öznel, zihinsel bir fenomen hem de fiziksel dünyanın bir parçası olduğunu kabul etmektir. Bir ağrı hissetmek veya ekonomik bir durum hakkında endişelenmek gibi herhangi bir bilinçli durum, niteliksel olarak o durumu yaşıyor olma hissini içinde barındırması yönüyle niteliksel ve yalnızca insanlar ya da diğer “özne” türleri tarafından deneyimlendiği takdirde var olması bakımından da öznelidir. Bilinç, fiziksel ve zihinsel şeklindeki geleneksel kategorilerin ikisine de tam olarak uymayan doğal bir biyolojik fenomendir (Searle, 2018: 11).

Searle felsefe tarihinde akılsal olgunun dört belirgin özelliğinin öne çıktığını ve akla atfedilen bu özelliklerin bilinci de anlamayı zorlaştırdığını öne sürer: “Bunlar kendilerini bilimsel nitelikteki maddeden oluşmuş dünya kavramımıza uymaları olanaksız bir nitelikte var etmişlerdir.” Bu yüzden zihin beden sorununu zor ve anlaşılmaz kılarlar. Bu özellikler; bilinç, maksatlılık, akılsal durumların özneliği ve aklın nedenselliği sorunudur(Searle, 1996: 20).Zihnin bu özellikleri zihni anlamayı zorlaştırır çünkü bu özellikler insan dışındaki canlı ve cansız varlıklarda bulunmamaktadır. Ayrıca yüzyıllar boyunca insanın bedensel yanının da bu özelliklere sahip olmadığı düşünülmüştür. Oysa Searle, akı da bilinci de doğal bir olgu olarak açıklayabileceğimizi savunur. Bu sorunu çözmekte, sinirbilim ve benzeri

nörofizyolojik bilgilerimiz, ağrılar, inançlar gibi akılsal veya zihinsel durumlar hakkında bize yol gösterecektir. Searle'e göre, "Akıl olgusu ister bilinçli ister bilinçsiz olsun, bütün akılsal yaşamımız beyinde olup biten süreçler tarafından oluşturulmaktadır" (Searle, 1996: 21).

Bilinç kavramını; herkesin bildiği tanım gereği farkındalık manasında kullanabiliriz. Bilinçlilik durumunun akılsal bir gerçeklik olmasının yanında sadece fiziksel sistemlerin (beyin gibi bir organın) bilinçli olduğunu anlamak zordur. Bilinç kavramı insani özelliklerimizi anlamlı kılan, varoluşumuzun önemli bir gerçeğidir. Bilinç olmaksızın dil, aşk gibi yaşamsal belirtilerinde bir anlamı olmazdı (Searle, 1996: 20). Bilinç dediğimizde çoğu insan nasıl bir şey olduğunu göstermemizi, herhangi bir yerde somut olarak var olup olmadığını görmek ister. Ancak fotosenteze veya sindirime getirilen biyolojik bir açıklama gibi bilince yapılan biyolojik açıklama insanlara yeterli gelmemektedir. Searle ise beyni bilinçli olma özelliğine sahip bir organ olarak görmemiz gerektiğini ve bu sürecin biyolojik olarak açıklanabileceğini savunmuştur. Bazı beyin süreçleri tam olarak anlamlandıramamış olsa da bilinci sağlayan süreç nöronlar ve nöron modülleri arasında oluşan elektro kimyasal alışveriş sonucunda oluşmaktadır (Searle, 1996: 32).

Bilince atfedilen bir özellik de maksatlılıktır. Maksatlılık kavramı sadece niyeti anlatmaz. Aklın yöneldiği bütün dünyayı anlatır (aşkı, tutkuyu, nefreti, korkuyu, gizemi, açlığı vb.). insanın dışındaki dünyada var olan nesneleri, diğer canlıları veya bunlarla ilgili olan tüm özellikleri kapsar (Searle, 1996: 20). Bununla birlikte bilinç olsun maksatlılık olsun bilinmezliğin açığa çıkması için beyin süreçlerine bakmamız gerekecektir. Örneğin susuzluk, bu duruma merkezi sinir sisteminde gerçekleşen bir dizi olay sebep olmaktadır. Tıpkı susuzluk gibi görsel, işitsel, dokunma duyularının hepsine beyindeki birtakım süreçler yol açmaktadır. Vücudumuzda gerçekleşen bu durumlar gizemli, şaşılacak bir durum olmamakla birlikte en azından yerçekiminin varlığı, fotosentez süreci veya samanyolunun boyutu kadar gizemlidir (Searle, 1996: 34).

Akılsal durumların öznelliği, ise öznelliğin tanımından anlaşılacağı üzere üçüncü şahıs gözleminin, insanın davranışının anlamlandırılmasına ışık tutamayacağını anlatmaya çalışır. Benim çektiğim acıyı bir başkası duyumsayamaz. Benim dünyaya bakış açım ve yorumlamam farklıdır başka bir insanın farklıdır (Searle, 1996: 20).

Searle anlaşıldığı üzere öznelliğe önem vermektedir. Fakat bilimsel bakış açısı, öznelliği dışarıda bırakmaktadır çünkü bilimsel ifadelerde nesnellik şarttır. Searle ise öznelliğin dışarıda bırakılmaması gerektiğini öznelliğin de bilimsel nesnel gerçeklik sayılması gerektiğini vurgular. Bunun sebebi ise nesnelerin nasıl var olduğunu betimlerken akılsal durumların öznelliğinden bahsetmemiz gerekmektedir. İnsanın ve bazı hayvanların onlara özel beyinleri incelenirken öznel ifadelere yer verilir bu durum ise biyolojik evrimin bir gerçeğidir. Buna ek olarak bilinç durumu da sadece o canlıya açık bir durumdur. Bilinçsel durumumuz ise beynimizin bir özelliğidir. Bütün bu durumlardan ötürü öznellik biyolojinin nesnel bir gerçeği sayılmalıdır (Searle, 1996: 34). Burada öznellik ve nesnellik çelişiyor gibi görünse de, Searle bu çelişkiyi, öznel bakış açısını ve öznel deneyimleri de doğal ve bilimsel olarak kabul etmek gerektiğinden hareketle bilimsel nesnellik tanımına dahil etmeye çalışmaktadır.

Zihin beden sorununun zor olmasına yol açan en son özellik akılsal nedensellik sorunudur. Çoğu insan zihnimizin davranışlarımızda etkili olmadığını beynimizin bütün işi hallettiğini düşünür. Maddi olmayan bir şey nasıl maddi bir etki yaratabilir? (Searle, 1996: 20) Örneğin düşünce: bu kavram bir beyin etkinliğidir. Fakat düşünce çoğu zaman ağırlıksız, maddi olmayan bir şey olarak düşünülmektedir. Genel itibariyle akılsal durumlar beynin bir özelliğidir ve iki düzeyde betimlenirler. Makro düzeyde akılsal terimler ve mikro düzeyde bedensel terimler kullanılır. Bu durumu daha iyi açıklamak için Searle bir örnek verir: Bir çiviye bir zemine çakarken sudan veya havadan yardım alamayız. Bu iş için çekiç uygun bir materyaldir. Bu anlamda çekicinin sert olması onun gerçek nedensel özelliğidir ve bu durumu makro düzeyde akılsal terimlerle (bilinçli olarak kolumu kaldırmak istemem) açıklarız. Çekicinin bu sertliğe sahip olmasını da mikro düzeydeki parçacıklar (kolumun kalkmasına yardımcı sinir uçları) sağlamaktadır. Searle çekiç analojisini, beyin ve bilinç arasındaki ilişkiyi açıklamakta kullanır. Dolayısıyla, bilinç makro düzeyde insanın akılsal, maksatlı, öznel ve nedensel olmasını açıklayan bir kavramdır. Felsefe tarihinde aklın özelliği olarak tanımlanan bu dört özellik zihin felsefesinde bilinçli olmanın özellikleri olarak tanımlanırlar. Beyin ise mikro düzeyde insanın biyolojik faaliyetlerini sürdürmesini sağlayan nöral süreçleri anlatmakta kullanılan bir kavramdır (Searle, 1996: 36).

Searle görüldüğü üzere bilinç ve beyni ayrı kavramlar olarak kullanmayı uygun bulur çünkü ikisinin de işlevleri ve bizim için anlamı başkadır. Ama bu kavramların her ikisi de doğal ve biyolojik olgulara işaret ederler. Doğan Searle’ün biyolojik doğalcılık kavramını şu şekilde açıklar:

Searle’ün bir başka ifadesiyle “biyolojik doğalcılık” adı, bilincin biyolojik düzeydeki varlığına vurgu yaptığı için “biyolojik” ve bilinç de diğer biyolojik fenomenler gibi doğal dünyanın bir parçası olduğu için “doğalcılık” kelimelerini içermektedir. Biyolojik doğalcılıkta, bilincin doğallaştırılmaya ihtiyacı yoktur; zira zaten öznel ve niteliksel yönleriyle doğal bir fenomendir (Doğan, 2018: 235).

Dolayısıyla, Searle’e göre zihin ve bilinç beyne indirgenemezler ama bizim bilinçli faaliyetlerimiz ayrı bir tözün değil, beynin ürünüdür. Kısacası, beyin bilinci üretir ve bilinç beynin nöronlarından çok daha fazlasıdır, beynin nöral aktivitelerinden daha yüksek düzeyde bir etkinliktir. Searle’ün bu iddiası ilk bakışta, Dennett’in ve materyalist zihin kuramcılarının yaklaşımına benzemektedir. Dennett da bilincin beynin bir etkinliği olduğunu savunur; nöronlar tek başlarına bilinçli değilken, bir araya gelmeleri bilinci meydana getirir. Ancak Searle’ün kuramına biraz daha yakından bakıldığında, Searle’ün bilinci beyne indirgmeden onu doğallaştırma çabası görülebilecektir. Searle materyalistlerin bilinci beyne ve nöral faaliyetlere indirgediğinde ısrar eder; ona göre bu indirgeme ontolojik ve kategorik bir indirgemedir. Böyle bir indirgeme zihnin ve bilincin varlığını reddeder. Oysa Searle, “zihnin, beynin bir özelliği olması bakımından beyin durumlarına yalnızca nedensel olarak” indirgenebileceğini düşünür (Doğan, 2018: 231). Materyalistler, Searle göre zihni ve bilinci beyne ontolojik olarak indirgemektedirler. Searle böyle bir indirgemenin karşısında durur. Searle göre Dennett’in “zihin beyindir” iddiası zihnin ontolojik varlığını reddetmek ve onu beyne indirgemektir. Searle yalnızca nedensel bir indirgemeyi kabul eder. Buna göre beyindeki değişimler zihnindeki ve bilinçteki değişimlere neden olmaktadır.

Biyolojik doğalcılığı Searle bilinçle alakalı dört temel tez üzerine inşa eder: (1) Zihin durumları, gerçek fenomenler oldukları için onların elemeci bir indirgemesini yapmamız mümkün değildir. (2) Zihin durumları temel olarak beyindeki daha alt seviyedeki nöro-biyolojik süreçlerden kaynaklandığı için, nörobiyolojik süreçlere “nedensel” olarak indirgenebilir, zira kendilerinin nörobiyolojiden bağımsız

hayatları yoktur. (3) Zihin durumları beyin sisteminin bir özelliği olarak ortaya çıkarlar ve nöronlardan daha yüksek seviyeye sahiptirler. Nöronlar tek başına bilinçli değilken, beyin sisteminin nöronlardan oluşan parçaları bilinçlidir. (4) Bilinç durumları, susadığımızda su içmemiz gibi nedensel olarak işlerler (Doğan, 2018: 235)

Alıntılardan da anlaşıldığı üzere, Searle bilinci öznel deneyimlerin meydana geldiği biyolojik bir feneomen olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda zihin ve bilinç nörofizyolojik süreçlerin ürünüdür; tıpkı, sindirim sistemi veya kan dolaşımı sistemi gibi. Ancak bilinç, kan dolaşımı ve sindirimden farklı olarak nesnel bir şekilde anlaşılmaz; bilinç kişiye özgü bir deneyim olduğundan birinci tekil şahsın erişimine açıktır. Bilincin öznel bakıştan nesnel bir gerçeklik olarak görülmesi, ileriki bölümlerde tartışılmaktadır.

2.3.Searle Göre Bilinç Nedir?

Searle bir röportajında “Bilinci öznel kılan şey mesela insan yaşamı olduğunda onun önem arz eden her şeyin önkoşul olmasıdır” (Blackmore, 2017: 238) der. Searle’egöre, yaşamı özel kılan bedenimizin başka özellikleri ve sistemleri de vardır elbette. Örneğin, sindirim sistemimiz, dolaşım sistemimiz olmasaydı yaşamımızı sürdüremezdik. Bitkiler için de fotosentez hayati önemdedir. Ancak insan bilinci biricikliğiyle ve taklit edilemezliğiyle diğer sistemlerden ayrı bir yere sahiptir. Bilincin hayati bir önemi var derken, idealist yaklaşımlara sahip olduğunun anlaşılmaması gerektiğini, bilincin belirli türdeki insan ve hayvan beyinlerinin inanılmaz bir ürünü olduğunu, fakat yerel ve özel olduğunu belirtir (Blackmore, 2017: 238).

Searle’ün ifadesiyle, “Bilinç doğal bir biyolojik görüngüdür.” On yedinci yüzyıl biliminin bilinci maddi olarak açıklamaya çalışması yine de olumlu bir çabadır. Bilincin bazı süreçlerini maddi ve mekanik olarak açıklanabileceğini göstermek gerekiyor. Ancak bu çaba bilinç ve niyetlilik arasındaki bağı koparmıştır (Searle, 2014: 127).

Bilimsel kuramlar evrene ve canlı yaşama ilişkin pek çok şeyi açıklamada başarılı olmuşlardır. Özellikle günümüzde atom (parçacık) ve evrim teorisi bilinci de açıklayabileceğimiz yönünde umut vadeder (Searle, 2014: 118-119). Evrende her şey

atom denilen (atom altı veya parçacık özelliği göstermeyen maddeler olsa da) parçacıkların bir araya gelmesiyle oluşmuş sistemlerden meydana gelir ve bu sistemler alt sistemlere sahiptir (Searle, 2014: 119). Örneğin virüsler hastalıkları, genetik dizilimler canlıların biyolojik yapısını meydana getirir. Bu alt sistemleri daha sonra da büyük sistemleri oluşturan moleküller, çoğunlukla karbon bazlıdır (Searle, 2014: 121).

Evrin teorisi ile atom teorisi ile uyumludur (Searle, 2014: 121). Evrim kuramına göre türler çevresel koşullara uyum sağlarlar ya da sağlayamazlar uyum sağlayan genler sonraki nesillere aktarılır ve böylece türler değişikliğe uğrar. Buraya kadar olan açıklamada türlerin herhangi bir amaçsallık (adaptasyon konusunda) taşımadığı varsayılmaktadır. Oysa Searle özellikle insan beynini amaçsallığa ve bilince sahip olduğu ama beynin bu yetileri nasıl geliştirdiğini bilemediğimizi iddia eder (Searle, 2014: 122-123).

Searle göre bilincin gerisinde herhangi bir yönelimsellik barındırmayan karbon bazlı moleküllerden ibaret olmadığı açıktır. Searle bilincin nasıl meydana geldiği konusunda kesin konuşulamayacağını ve başka galaksiden gelmiş olma ihtimalini de dışlayamayacağımızı söyler (Searle, 2014: 125). Buradan Searle'ün başka mistik açıklamalara ihtimal verdiği sanılmamalıdır. Searle, reenkarnasyon veya Tanrı gibi bilimsel açıklamalarla uyuşmayan varsayımları tartışmaya değer bulmaz. Ayrıca bilincin organizmanın devamlılığına yönelik işlevlerinin karbon bazlı moleküllerden oluşan alt sistemlerle yürütüldüğünü kabul eder. Örneğin, sindirim, boşaltım gibi faaliyetler bilinç tarafından gerçekleştirilmektedir ve bunlar biyokimya tarafından açıklanabilir sistemlerdir. Bu nedenle, bu işlevleri yerine getiren yapay beyinlerin yapılabilmesi mümkündür. Ancak bilincin kendisi biyokimyasal süreçlerle açıklanamaz (Searle, 2014: 126).

Bilinç bir madde değildir, örneğin tıpkı, sıvılığın suyun bir özelliği olması gibi, bilinç de beynin bir özelliği ya da niteliğidir (Searle, 2014: 140). Bilinç ile beyin arasında, suyun sıvı ile H₂O molekülleri arasındaki bağ'dan daha fazla bir 'bağ' yoktur. Eğer bilinç beynin üst düzey bir özelliği ise, bu durumda, bu özellik ile bu özelliğin ait olduğu sistem arasında bir bağ olmasında herhangi bir sorun olmaz (Searle, 2014: 141).

Bilincin bazı işlevlerini yerine getiren beyinlerin bilinci üretemeyeceği açıktır. Bu nedenle beynin bilince neden olduğu veya bilinci ürettiği düşüncesi saçmadır (Searle, 2014: 126-127). Doğan'ın açıkladığı üzere, Searle zihni ve bilinci beyne hiçbir şekilde indirgemez. Zihni beyne ontolojik olarak indirgemek; bilinci ve zihinsel faaliyetleri açıklamadan bırakmaktır. Zihinsel faaliyetlerinin nedenini beyin aktiviteleri olarak gören nedensel indirgeme de ontolojik indirgemedir farkıdır (Doğan, 2018:238) çünkü bu türden bir indirgeme yapıldığında, beynin işlevlerini taklit eden yapay bir beyin yapıldığında, bu yapay beyin de bilinç işlevi görecektir. Searle'ün biyolojik doğalcılığı, yapay zekanın insan bilincinin yerini alacağı düşüncesini tamamen ihtimal dışı görür. Bunun nedeni, sonraki bölümde tartışılmaktadır.

Bütün zihin kuramcıları gibi Searle de bilinci farkındalık olarak tanımlamaktadır ve bu farkındalığın dereceleri olduğunu belirtir. Bununla beraber bilinci, farkındalık olarak tanımlamak yeterli değildir çünkü farkındalık kavramı, biliş ve bilgiye işaret etmektedir. Bilgimiz dahilinde olmadan da farkında olmamız mümkündür (Searle, 2014: 116). Dennett'in bilinçliliğin derecelerine ilişkin verdiği örnek, Searle için de geçerlidir. Dennett, arabayla yolda giderken pek çok ağaç gördüğümüzü ama bu ağaçların ne kadar farkında olduğumuzu sorar ve benzer şekilde ofiste çalışırken, bilgisayarın, klimanın ve dışarıdan gelen bazı rutin gürültülerin bilinçli şekilde farkında olmadığımızı belirtir. Eğer o anda birisiye sohbet ediyorsak, sohbet ettiğimiz daha yüksek düzeyde bilincindeyizdir ama görüp hemen unutacağımız ağaçların veya etraftaki düşük düzeydeki seslerin çok daha düşük bilincindeyizdir (Dennett, 2017: 37).

Ayrıca, Searle, bilinci “kendilik bilinci” olarak da tanımlamaz. Kendimizin farkında olmadan başka şeylere yöneldiğimiz durumlar vardır (Searle, 2014: 182). Örneğin bir sorunu çözmek için kafa yorduğumuzda kendimizi unuttuğumuza şaşırabiliriz. Birisi gelip bizi dürttüğünde kendimizin bir anda farkına varırız.

Searle göre, yukarıda da belirtildiği üzere, bilinç dediğimiz şey beyindeki nörofizyolojik olayların sonucudur ama bilincin kendisi bu nörofizyolojik olaylara indirgenemez. Searle buna biyolojik niyetçilik (yönelimsellik) adını verir. Bilindiği gibi, fenomenologlar da insan zihnini maddeden ayrılan şeyin zihnin yönelimsel olması olduğunu iddia ederler. Ancak Searle göre bilinç, niyetlilik veya amaçsallık

kavramlarıyla da sınırlandırılmaz çünkü niyet etmeden de bilinçli olduğumuz durumlarda vardır. Örneğin, dişimiz ağrıdığı anda bu ağrının bilincinde oluruz ama bu niyetli bir farkındalık değildir. Dolayısıyla, bilinçli eylemlerimizin bazıları amaçsallık taşımamaktadır (Searle, 2014: 116-117).

Searle göre günümüz insanlarına göre avcı toplayıcı zamandaki insanların bilinç yapıları daha basit yapıya sahiplerdi yani daha basit beyin fonksiyonlarına sahiplerdi. Bu düşünce tarzından hareketle Searle, avcı toplayıcı zamanındaki insanların düşüncel faaliyetlerinin beyin fonksiyonlarına indirgenebileceğini ancak günümüz insanların düşüncesinin ve diğer zihinsel faaliyetlerinin beyin fonksiyonlarına indirgenemeyeceğini vurgular. Esasen bu bakımdan sonraki bölümde tartışılacak olan Daniel Dennett’la benzer bir evrimsel gelişim düşüncesini paylaşmaktadır (Searle, 2018: 153).

Sinir sistemi ve beynin süreçleri bizi bilinçli yapan etkenlerdir. Fakat bu süreçleri açıklamak bilincin ne olduğuna doğrudan cevap verememektedir. Searle ise bununla alakalı olarak beyin üzerine yapılan çalışmalar ilerledikçe bu sorununda cevabının verilebileceğine inanmaktadır (Searle, 2018: 153). Searle beyin süreçlerinin bilince neden olmaktadır görüşüyle alakalı olarak gelecekte bir gün açıklanabilir olması hususunda açık kapı bırakmış olsa da bugünden bakıldığında insanın karmaşık bilincinin bir nöronla veya binlerce nöronun bir araya gelmesiyle açıklanamayacağını düşünür. Searle bu nöral açıklamayı arabanın motorunu açıklarken motorun içindeki silindirleri oluşturan tellerle açıklamaya benzetir. Dolayısıyla Searle göre nörobilimin beynin haritasını çıkarmak yönündeki çalışmalarını bilinci açıklama hususunda yetersiz kalacaktır (Searle, 2018: 154).

Searle ısrarla ne maddeci olduğunu ne de nitelik dualisti olduğunu vurgular. Searle en başta Kartezyen ikiciliğe karşı çıkmaktadır. Daha sonra ise yapay zekâ kuramlarında bir tür ikicilik olduğunu iddia ederek hem yapay zekâyâ hem de işlevselciliğin tümüne karşı çıkmaktadır. Bununla birlikte indirgemeciliği de reddetmektedir. Monisttir fakat zihnide beyne indirgememek ister (Searle, 2018: 152). Searle’ün monizmi materyalist veya idealist monizmden farklıdır. Searle ısrarla kendi monizminin, doğalcı olduğunu, zihni ve bedeni doğalcılık temelinde bir gördüğünü vurgular.

Searle Dennett'ı ve diğer fizikalist kuramları bilincin öznel yönlerini göz ardı ederek bilinci açıklamak yerine bilinci beyne indirgemekle suçlar (Searle, 2018: 152). Searle, Crick ve Penrose gibi düşünürlerin bilinci beynin nöral etkinliklerine indirgemelerine de karşı çıkar. Ancak bazı bilinçli faaliyetlerin beynin nöral etkinlikleri ile nedensel bir ilişki içinde olduğunu ifade eder. Bununla birlikte bu nedensel ilişki bize bilincin ne'liği hakkında doğrudan bir şey söylememektedir (Searle, 2018: 158). İnsan bilincinin karmaşıklığı insandaki nöranların sayısı ile ilgili olamaz. Bununla birlikte doğada çokluk ve çeşitlilik, canlı ve cansız pek çok varlık bulunmaktadır. Fakat cansız varlıklarda bilinçliliğe dair bir şey yoktur (Searle, 2018: 161).

Searle bilincin son derece doğal bir varlık olarak tanımlamaya çalışırken bilincin gizeminin hiçbir zaman çözilemeyeceğini iddia eder (Searle, 2014: 117). Bilinci biyolojik bir süreç olarak tanımlayan Searle, bu haliyle bakıldığında bilincin maddi bir şeymiş gibi görünebileceğini fakat bilincin birinci şahıs ontolojisine sahip olduğunu iddia eder. Bu yüzden de bilinç, maddi olamaz çünkü maddi şeyler üçüncü şahıs perspektifine sahiptir (Searle, 2015: 61-62). Bununla beraber bilincin kendine özgü nitelikleri vardır. Bu niteliklerden birisi öznellik niteliğidir. Bu nitelik sayesinde tıpkı sindirimin midenin yüksek seviyede bir özelliği olması gibi, bilinç de beynin yüksek seviyede bir özelliğidir (Searle, 2015: 62-63). Bilincin öznelliği ve yalnızca birinci tekil şahsın erişimine açık olması konusu, Searle'un Çince Odası Düşünce Deneyiyle daha iyi anlaşılacaktır.

2.4.Çince Odası Düşünce Deneyi ve Silikon Beyinler

Searle'un biyolojik doğalcılığı, bilinç de dahil tüm zihinsel olayların, sindirim ve dolaşım sistemi kadar doğal ve biyolojik bir fenomen olduğunu vurgulamaktadır (Searle, 2014: 15). Ancak Searle, yukarıda da belirtildiği gibi, bilincin öznel ve asla yapay makineler tarafından taklit edilemeyecek bir boyutu olduğunu göstermeye çalışır. Bilinç bir yanıla etten, kandan ve sinirlerden oluşmaktadır ama asla onlara indirgenemez ve bu nedenle de bilincin öznelliği bilimin erişimine tam olarak açık olamayacaktır. Bunu kanıtlamak üzere Searle, Çince Odası Düşünce Deneyini tasarlamıştır. Bu düşünce deneyi, zihin felsefesi alanında çok ses getirmiştir.

Searle göre “insan beyninin işlevleri bilgisayar işlevleri arasındaki benzerlik vardır diyen ve bunu bir ileriye götürüp bilgisayar insan zihninin yerini alabilir diyen

görüŖe güçlü yapay zekâ (GYZ) denir” (Searle, 1996: 38-39). Searle güçlü yapay zekâyı reddederken zayıf yapay zekâyı savunmaktadır. Güçlü yapay zekâyâ ilişkin en temel itirazının Çince Odası Düşünce Deneyiyle verdiğini belirtir (Searle, 2014: 70).

Çince Odası Düşünce Deneyinde, bir oda hayal etmemizi ister Searle. Bu odada tek kelime Çince bilmeyen, İngilizce bilen bir kiŖi bulunsun. Odanın içerisinde Çincenin sözdizimini (sentaks) açıklayan bir dilbilgisi kitabı olsun. Odanın dışından odanın içerisine üzerinde İngilizce sorular olan kağıtlar atılsın ve içerideki kiŖinin bu sorulara Çince yanıtlar vermesi beklensin. İçerideki kiŖi elindeki kitaptaki yönergelerle bakarak, odanın içerisinde önceden hazırlanmış Çince yanıtlardan doğru olanı bulup dışarıda göndermesi mümkündür. Bu kiŖi Çince bilmediğinden verilen yanıtı anlamamaktadır ama elindeki yönergeleri izleyerek yanıt verdiğinden, verdiği yanıtlar doğrudur. Bu yanıtlara bakılarak, içerideki bu kiŖinin Çince bildiği söylenebilir mi? Benzer şekilde, içeride İngilizceden Çinceye tercüme yapan bir bilgisayar da olabilirdi. Bu durumda o bilgisayarın da Çince bildiği söylenemez. Hatta o bilgisayar İngilizce de bilmiyordur; yalnızca önceden programlanmış kuralları izleyerek en uygun çeviriyi yapıyordur (Searle, 1996: 47).

Searle’ün bu argümanı, insanın bazı kapasitelerinin mükemmel bir taklit edecek bir program yapılsa bile, bu programın yalnızca sözdizimi kurallarını bilebileceğini, anlamdan haberdar olmayacağını anlatır. Searle’ün örneğinde olduğu gibi, basit bir çeviri programı, Çince hiçbir Ŗey bilinmemesine rağmen, Çince anlama kapasitesi taklit edebilir ve Çinceye çeviri işlevini yerine getirebilir. Ancak bu işlevi yerine getirmesi, o bilgisayarın veya sistemin Çince bildiğini bize düşündürmez (Searle, 2014: 70).

Searle Çince Odası Düşünce Deneyinin farklı kiŖiler tarafından birçok kez eleştirildiğini ve bu eleştirilerden birinin Dennett tarafından *Bilinç Açıklanıyor* kitabında yapıldığını belirtir. Searle göre bu eleştiriler yersiz ve kabul edilemezdir, ona göre düşünce deneyi üç aşamalı basit bir yapıya sahiptir.

1. “Programlar tümüyle sentaktiktir (sözdizimsel).” Bilgisayar veya program tamamen sözdizimsel yapıya sahiptir. Bilgisayar geliştirilmiş olan program ne ise ona göre hareket eder, farklı bir şekilde işlem yapamaz.

2. “Zihinlerin semantiği (anlambilim) vardır.” Türkçe bilen fakat İngilizce bilmeyen birey sadece Türkçe semboller ve kelimeler ile düşünebilir.
3. “Sentaks, ne semantiğin kendisidir ne de tek başına semantik için yeterlidir. Bu nedenle programlar zihin değildir. Sistemin, gerçekten anlayan bir kişinin davranışlarını ne kadar iyi taklit ettiğinin veya sembol işlemlerinin ne kadar karmaşık olduğunun bir önemi yoktur.” Sözdizimsel süreçler anlam veremezler. (Searle, 2018: 21-22).

Buradan hareketle Searle, bir bilgisayarın bilinçli olup olmadığını kanıtlamayacağını daha ziyade sözdizimsel olarak meydana gelen bir bilgisayarın veya yapay zekânın bilinçli olamayacağını savunduğunu belirtir. Üstelik bilgisayar programı bilincin var olup olmadığını da kanıtlayamaz (Searle, 2018: 163).

Yapay zekâ olsun veya bir bilgisayar sistemi olsun insan zihninin yerini alabilmesi boşa bir uğraştır. Bazı düşünürler için Searle, insanların bilgisayardan farksız zihinlere sahip olduklarını iddia eder (Searle, 2018: 147). Bilgisayar programı tasarlayarak zihinler üretmeye çalışan düşünürlerin amacı sadece teknolojik üstünlük sağlamak gibi görünmektedir. Searle insanın biyolojik varlığını herhangi bir yapay zekâ ile eş tutmaz. Dolayısıyla Searle göre güçlü yapay zekâ yoktur. Güçlü yapay zekâyı savunanlar beyinde biyolojik ve bilinçli hiçbir olayın olmadığını varsayarlar (Searle, 1996: 48). Searle göre zekâyâ sahip olmak bilgisayarların sahip olduğu sözdizimsel özellikten daha öte bir şeydir. Zihinde sözdizimsel yapının ötesinde anlam ve içeriği vardır (Searle, 1996: 49). Bu makaleyi okurken aynı zamanda akşama ne yiyeceğimi, arkadaşşıma ne hediye alacağımı da düşünebilirim. Bilgisayarlar ise programcının yüklediği yazılım kadar iş yapabilir. Yapay zekâ programlarının sınırları ne kadar esnek olsa da yine de insan zihninin hissetmesini ve anlamasını taklit edemez.

Searle bu Çince Odası Düşünce Deneyini esasen Turing testine karşı geliştirmiştir. Alan Turing “Bilgisayar Makinaları ve Zeka” adlı 1950 yılında yayımladığı makalesinde bir bilgisayarın insan zihnini taklit edip edemeyeceğini tartışmaktadır. Alan Turing, Turing testi adını verdiği düşünce deneyinde bir yapay zekanın ürettiği yanıtların insanın verdiği cevaplardan ayırt edilip edilemeyeceğini sorgular. Turing testi iki insan ve bir bilgisayarın katılımıyla dizayn edilir. Bu testte göre, üçüncü odada oturan insanın görevi bilgisayar aracılığı

ile sorular sorarak birinci odada duran bilgisayar ile ikinci odada oturan insanı ayırt etmektir. İnsan elinden geldiği kadar kendinin bir insan olduğunu karşı tarafa hissettirmeye çalışırken, bilgisayar da bilgisayar olduğunu fark edilmemesine çabalamaktadır. Bu testin sonucunda üçüncü odada oturan kişilerden %50'si bilgisayar ve insanı ayırt edememiştir. Aynı test bilgisayara uygulandığında, bilgisayarın daha kısa sürede ve %30 oranında daha başarılı olacağı Turing tarafından öngörülmüştür (Gödelek, 2011: 118).

Searle Turing testine cevaben bilgisayarların sentaktik bir sisteme sahip olduğunu, bilgisayara sorulan sorulardan insani tepkiler alınmış olmasının, bilgisayarın bir bilince sahip olduğunu göstermeyeceğini belirtir (Searle, 2018: 22). Örneğin, bir bilgisayara ağrı duygusu tanımlansa, bilgisayarın ağrıyı derecelendirme ve teşhis etme özelliği olsa bile, bilgisayar ağrı duygusunu hiçbir zaman insan gibi hissedemeyecektir. Bununla beraber nöronları taklit eden bir bilgisayar geliştirilebilir fakat bu bilgisayar fırtına ve rüzgârları taklit eden bir bilgisayarla aynı özelliklere sahip olur çünkü bir yazılımdan ibaret olan bir fırtına nasıl evimizi yıkamazsa konuşan veya ağrıyı tanımlayan bir bilgisayarda insan zihninin yerini alamaz (Searle 2018: 52-53). Kısacası, Searle göre, bir bilgisayar insan sanılsa ve Turing testini geçse dahi onun bir zihne sahip olduğu düşüncesi tamamen yanlıştır. Bir bilgisayar veya yapay zeka olsa olsa insani davranışları taklit edebilir, hesap yapabilir ama bu işlevlerin gerisinde bir bilinç yoktur (Searle, 2014:40).

Searle Çince Odası Düşünce Deneyinin haricinde başka düşünce deneyleriyle bilincin öznel yanını ortaya koymaya çalışır. Kendi düşünce deneyleriyle silikon beyinlerin veya bilinçli robotların hiçbir zaman insan bilincinin yerini alamayacağını göstermek ister. Bu yolla, özellikle işlevselciliğe ve diğer fizikalist ve materyalist yaklaşımlara karşı çıkar. Searle'ün düşünce deneylerinden bir tanesi; beyinde görme işlevini yerine getiren bazı bölümlerin işlevsiz hale gelmesiyle görme yetisini kaybeden hastaya, doktorların beynine çipler takarak bu durumu düzeltmesini konu alır. Searle yapılan bu işlemin ardından yine bazı sıkıntıların ortaya çıktığını ve başka çiplerle de bu sorunların düzeltildiğini hayal etmemizi ister. Sonunda gelinen noktanın çiplerle dolu bir beyin olduğunu düşünelim (Searle, 2014: 94). Beynin bütün parçaları alınmış ve çiplerle yeniden inşa edilmiş olsa bile, hastanın bilinci oradadır. Searle bu düşünce deneyiyle beynin yerini çipler aldığı anda bile bilincin

hâlâ yok olmayacağını ama bilincin çeşitli işlevlerini yerine getiren çiplere sahip olacağımızı söyler. Çiplerden inşa edilen bu ikinci beyin görme gibi işlevleri yerine getirecektir ancak arka plandaki doğal bilinç silikon beynin yaptıklarını izleyen ama onun yaptığını hissedemeyen gizemli bir varlık olarak kalmaya devam edecektir (Searle, 2014: 95). Searle bilinçli gibi davranacak yapay beynin yapılmasını deneysel olarak mümkün olmadığını ama bu ihtimal üzerine bilinçle beyin arasındaki farkı görmemize yardımcı olduğunu belirtir (Searle, 2014: 98).

Görüldüğü gibi, bu düşünce deneyi Searle açısından davranışçılığa ve işlevselciliğe eleştiri niteliğindedir (Searle, 2014: 97-98). Bu düşünce deneyinden hareketle Searle bu yapay beynin bilinçli beynin tüm davranışlarını taklit etse de asla bu davranışların gerisindeki bilincin yerini alamayacağı görüşünü çıkartır. Örneğin bu hasta eşi veya çocuğuna karşı aynı davranacak, aynı kelimeleri sarf edecek, aynı durumları sergileyecek ve beynindeki değişiklik hiç kimse tarafından fark edilmeyecektir.

Searle davranışçılığın tamamen karşısındadır çünkü davranışçılar, insan davranışlarına, daha doğrusu stimuluslara ve responselere yani uyaranlara verdikleri bedensel tepkilere bakarak onun ne isteyip ne istemediğini veya ne düşündüğünü anlayabileceğimizi ifade ederler. Kısacası, davranışçılığa göre, insanı anlamak için davranışlarına bakmamız yeterlidir. Searle bir bilgisayarın veya robotun da insan davranışlarını taklit edebileceğini ama bunu bilinçli olarak değil nasıl programlandıysa ona göre tepki vereceğini belirtir. Bununla birlikte insanı taklit edebilen, hatta “seni seviyorum” gibi tepkiler verebildiğini bildiğimiz yapay zekâ programlarının ne kadar insani tepkiler gösterecekler de bu duyguyu hissettikleri anlamına gelmediğini de ekler (Searle, 2018: 159).

Searle işlevselcilik (hesaplamalı zihin kuramı) hakkında işlevselciliğin biyolojiye karşı olduğunu çünkü insanın biyolojik yapısı yerine bu yapı gibi davranabilecek herhangi bir sistem veya yazılım işlevsel insan zihnini oluşturmayaacağını savunur (Searle, 2018: 148-149). Searle yapay bir kalbin biyolojik veya fiziksel olarak çalışabileceğinden hareketle yapay bir zekânın da insan zihni gibi işlev görebileceğini kabul eder. Bu noktada da Dennett ile aynı fikre sahiptir. Fakat Searle Çince Odası Düşünce Deneyinde de üstüne basa basa söylediği üzere yapay zihinler insan zihninin işlevini yüzde yüz gerçekleştirecekler bile asla gerçek bir zihin yerini

alamayacaklardır görüşünü savunur. Çünkü insan zihninin fenomenal veya öznel gerçekliği herhangi bir sistem tarafından taklit edilemez (Searle, 2018: 149). Searle yapay bir kalbin gerçek bir kalp gibi işlev görebilmesini o anki mevcut teknolojik ilerleme ile ilgili bir sorun olduğunu düşünür fakat yapay bir beyin teknoloji ne kadar ilerlese de bilinçli bir beyin gibi işlev görmeyebilir. Searle göre bu teknolojik bir sorun değildir. Bu sorun bizim bilime dair felsefî bir kuramımızın olmamasındandır (Searle, 2018: 157).

Searle örnek verdiği düşünce deneylerinden yola çıkarak bilinçli zihinsel deneyimlerle davranışlar arasında nedensel bir bağ olmadığını ortaya koyar (Searle, 2014: 98-99). Searle göre bütün bilinçli deneyimler birinci şahıs bakış açısı ile anlaşılabilir; bilinç üçüncü şahıs bakış açısı konusu olamaz (Searle, 2014: 99).

2.5. Hayvanların Bilinci

Descartes insanı hayvanlardan tamamen ayrı görür ve hayvanlardan çok farklı ve üstün bir varlık olarak tanımlar. Onun için insan düşünen bir hayvan, hayvan ise bir otomattır. Descartes'ın hayvanlara otomat demesinin nedeni hayvanların acı, mutluluk gibi duyguları barındırmayan, sadece içgüdülerine ve dürtülerine göre hareket eden bir makine olarak görmesidir (Ergün, 2020:444). Descartes'a göre, hayvanların davranışlarının gerisinde bir bilinç veya içsel motivasyon aramak mümkün değildir. Bu nedenle, hayvanlar fail ve davranışlarından sorumlu değildir (Cevizci, 2010: 508). Kısaca söylemek gerekirse, Descartes hayvanların bir zihni olmadığını tamamen makine gibi hareket ettiklerini savunmaktadır.

Searle Descartes'ın aksine üst düzey hayvanların bilinçli olduklarını ifade eder. Searle bu çıkarıma, insan davranışlarının hayvanlarda olduğu gözlemiyle ulaşır. Elbette bu bakış açısı ile ele alındığında yapay zekâyâ sahip bir robot da insani davranışlar sergileyebilir. O halde robotta bilinçlidir sonucuna varabiliriz (Searle, 2016: 118). Searle elbette bu sonuca varmaz; meseleye böyle bakmamamız gerektiğini, bu bakış açısının bizim radyoyu da bilinçli görebilme imkânı sağladığını belirtir. Searle radyonun veya köpeğin nasıl çalıştığı hakkında bir teorisi olduğunu, teori dediği şeyin ise sağduyuyla farkında olmak anlamında olduğunu ifade eder. Radyonun bize sunduğu, insani özellik gibi gelen yapıları bildiğim üzere mekanik ve ses dalgaları ile mümkün olduğunu bildiğimi, köpeğin ise insana benzer iç nedensel

yapılara sahip olduğunu belirtir. Köpek de insan gibi deriye, kulağa veya gözlere sahiptir. Bütün bu insani yapı bende zihinsel bir yapı oluşturduğu gibi hayvanlarda da oluşturmaktadır. Dolayısıyla, “eğer hayvan, nedensel olarak bizimkine benzer bir ilgili yapıya sahipse, benzer uyarıcılara tepki olarak büyük ihtimalle benzer zihinsel durumlar üretecektir” (Searle, 2016: 119).

Searle bununla birlikte hayvanların tıpkı insanlar gibi olaylara aynı tepkiler vermesinin hayvanlara bilinç attettiğimiz anlamına gelmemesi gerektiğini belirtir. Tepkiler ve davranışlardan ziyade bizimkine benzer ya da aynı nedensel yapıların bulunuyor olması bu sonuca ulaştırır. Davranışlar veya dilbilimsel davranışlar nedensel yapılar olduğunda anlamlıdır. Searle radyoya, bilgisayara, yapay zekâya, hayvana ve bir insana bir test yapıldığında insanın ve hayvanın geçebileceğini diğerlerinin ise kalacağını öngördüğünü düşünmemizi istemez; bu yol kolay yoldur. Bu gelenek önce Kartezyen düşünceden daha sonra başka dualist ve materyalist yaklaşımlardan miras kalmıştır. Bu düşünce sistemlerine ek olarak epistemoloji çok ciddiye almasak daha açık fikirli olabiliriz. Searle göre, zihin felsefesi geleneğini oluşturan Descartes, deneyciler veya davranışçılar bilinçli olmanın kanıtının “Nasıl Biliyorsun?” sorusuna verilen cevapla mümkün olduğunu öğrettiler fakat bu yanlış bir tutum ve belirleyici olmayan bir sorudur. Ancak Searle göre, epistemolojik olarak bazı kanılara sahibiz bu kanılar ile çıkarımlar yapıyoruz. Yaptığımız bu çıkarımlar ise insani davranışlara dayanmaktadır (Searle, 2016: 120). Bu gözlemden hareketle köpekler ve primatlar gibi benzer hareketler sağlayan hayvanları da insanlar gibi bilinçli sayabiliriz (Searle, 2016: 121).

Searle başka bir doğalcı düşünür Nagel gibi, bir yarasa olmanın neye benzeyeceğini bilemeyeceğimizi ifade eder. Herhangi bir kuşun veya herhangi bir köpeğin davranışlarını gözlemleyebiliriz ve bu davranışları neden yaptığının dair bir tahminde bulunabiliriz. Ancak gerçekten neden yaptıklarını veya bu davranışın arkasında bir niyet olup olmadığını asla bilemeyiz (Searle, 2014: 102-103).

Kısacası, Searle hayvanlar arasında memeliler gibi daha karmaşık davranışların ardında bir bilinç olduğunu düşünmemize yetecek çok sayıda veri olduğunu ama balıklar, böcekler gibi daha basit hayvan için elimizde yeterli veri olmadığını belirtir (Searle, 2014: 103-104). Searle bu son söylediğiyle davranış ve bilinç arasında

nedensel bir ilişki olmadığı iddiası çelişiyor gibi görünmektedir çünkü davranışlarına bakarak bu davranışlar arkasında bir bilinç olduğu çıkarımını yapamayacağımızı söylerken hayvanlar konusunda nedense bu çıkarımı yapmaktadır.

Searle göre tıpkı insanlar gibi hayvanların çoğunda da bilinç, niyetlilik ve düşünme süreçleri vardır. Bu kavramları birer örnek ile açıklamamız gerekirse; düşünme sürecini hayvanın bir yiyeceğe nasıl ulaşacağını düşünmesi, niyetliliği yemeğe ulaştığında onu yeme isteği, bilinci ise yemeğe ulaşamadığında duyduğu açlık hissi olarak tanımlayabiliriz(Searle, 2016:106). Bu açıdan bakıldığında insan ve hayvan arasında fark yokmuş gibi görünebilir fakat Searle'e göre insan beyni niyetliliğe ve düşünmeye neden olurken devam etme yetisine sahipken hayvan beyinde bunu yetilerin olup olmadığını bilemeyiz (Searle, 2016:105). Bununla beraber insanda dil kavramının olması insanın gelişimi ve düşünce üretmesini kolaylaştırırken hayvanlarda dil yapısının olmaması insan ile hayvan arasındaki diğer bir farklılığı doğurur (Searle, 2016:106).

2.6.Diğer Zihinler Sorunu

Bilinç öznel bir niteliğe sahipse, diğer zihinlerin bilinebilmesi problemi ortaya çıkmaktadır. Searle bilinci fiziksel ve nesnel bir olgu olarak ele almış olsaydı, o zaman tıpkı insandaki dolaşım sistemi gibi açıklanabilir ve her insanda bilincin ve diğer zihinsel süreçlerin nasıl meydana geldiği bilinebilir olurdu. Ancak Searle bilincin üçüncü şahıs perspektifinden bilinemeyeceğini söylediğinde, diğer insanların zihinsel süreçleri ve daha da temel olarak bir bilince sahip olup olmadıkları sorusu karşımıza çıkmaktadır. Bu problemin de kökeni Descartes'e dayanır.

Bilindiği üzere, Descartes kendi zihnini bilmesiyle bedenini bilme yolunu birbirinden tamamen ayırmıştır. Kendi zihnini açık ve seçik bilebilmesinin yolu, yine kendi zihinsel faaliyeti, düşünebilmesidir. “Düşünüyorum, öyleyse varım” diyerek kendi zihinsel varlığını şüphe duyulamayacak şekilde kanıtlayan Descartes, aynı yolla bir başkasının zihin sahibi olduğunu kanıtlayamaz. “O düşünüyor, o halde o kişi de var” diyemez çünkü bir başkasının düşünüp düşünmediğini bilmeyiz; sadece zihinsel bir takım faaliyetlerde bulunduğu izlenimi edinebiliriz. Kişiler kendi zihinlerine ayrıcalıklı bir erişime sahipken, başkalarının zihinlerine erişemezler. Başkalarının yalnızca dışsal davranışlarını gözlemleyebilirler.

Diğer zihinlerin varlığı konusunda, başlıca argüman, kişilerin kendileriyle diğer insanlar arasında analogi kurmasına dayanır. Ben, kendi bedensel etkinlerimin gerisinde zihinsel etkinlerin yattığını biliyorum. Bir başka insan da benim gibi davranışlar sergiliyor. O halde o kişinin de davranışlarının gerisinde, bu davranışlarını yönlendiren bir zihin vardır; sonucunu çıkartabiliriz (Arıcı, 2019: 145-146). Kişiler kendi durumlarından hareketle, diğer insanlara dair bir çıkarımda bulunurlar ve onların da bilinçli varlıklar olduklarını iddia ederler. Görüldüğü gibi burada temel kriter kişilerin davranışlarıdır. Davranışlar dışsal olarak görülebildiği ama bilinç dışarıdan görülemediği için, görülebilenen görünmeyene, içsel duruma dair bir çıkarım yapılmaktadır.

Bu problem, zihin felsefesinde sıklıkla kullanılan “zombi” düşünce deneyinin de kaynağıdır. Bu düşünce deneyi, benim tıpatıp bana benzeyen bir zombi kopyam olduğu varsayımına dayanır. Bilindiği gibi, Haiti söylencesinde zombilerin yaşayan ölüler olduğuna inanılır. Buna göre, zombiler yaşayan insanlar gibi davranabilen ama ruhu olmayan; dolayısıyla da davranışlarını kendisi kontrol edemeyen ama bir başka kötü güç tarafından kontrol ettirilen mistik varlıklardır. Felsefede bu zombi metaforu, genellikle davranışçılığa ve işlevselcilığe karşı kullanılır: İnsanın bilişsel ve zihinsel faaliyetleri davranışlarına indirgenecekse, o halde bir zombi ve bilinçli bir insan arasında fark kalmaz. Davranışlarına bakılarak zombilerin de bilinçli olduğunu söyleyebiliriz ama zombiler tanımı gereği yaşayan ölülerdir ve bilinçsizdirler.

Searle, açıktır ki, davranışlara bakılarak kişilerde bir bilinç olduğunu varsaymaz. Çince Odası Düşünce Deneyini hatırlarsak, Çince bilmeyen bir kişi Çince biliyor gibi davranabilir veya bir yapay zekâ insan davranışlarını taklit edebilir; oysa bu davranışların gerisinde bilinçli bir faaliyet yoktur. Searle diğer zihinler konusunu nasıl aydınlattığına dair açık bir şey yazmamıştır. Beyaz, Searle’ün genel felsefesi ve Çince Odası Düşünce Deneyinden hareketle, zihinsel faaliyeti üretebilen her varlığın bir bilince sahip olamayacağını belirtir: “Searle’e göre zihin sahibi olmak zorunlu olarak biyolojik bir beyne sahip olmayı gerektirmemektedir” (Beyaz, 2014: 108). Dolayısıyla, yapay zeka veya bir zombi zihinsel faaliyet üretebilir ancak bu sadece biçimsel olacaktır; bilinçli içerikten yoksun kalacaktır. Bir varlığın bilinçli olmasında dikkat edilmesi gereken husus, Beyaz’ın ifadesiyle, “bu yapının sadece sentaktik değil semantik bağlantılara da sahip olması gerektiğidir” (Beyaz, 2014: 108).

Searle’ün insana daha yakın bazı türlerdeki hayvanların davranışlarına bakılarak, onların bilinçli olduğu varsayması, diğer zihinlerin varlığı konusunda da benzer bir şeyi söyleyebileceğini düşündürmektedir. Ancak Searle, “başkasının bilincini gözlemlemeye çalışırsam, gözlemlediğim şey bu kişinin öznelliği değil, basitçe bilinçli davranışı, yapısı ve yapı ile davranış arasındaki nedensel bağlantılar olur” düşüncesini vurgulayarak davranışçılık düşünce yapısını açıkça reddetmiştir (Searle, 2014: 131).Görüldüğü gibi Searle insan zihni söz konusu olduğunda, bilinç ve davranışlar arasında ontolojik değil epistemolojik bir bağ kurmuştur. Dolayısıyla, hayvanların bilincinden söz ederken, onların davranışlarına bakarak çıkarımlar yapması ama insan davranışlarına bakılarak insan bilincine dair kesin bir çıkarımda bulunamaması çelişkili görünmektedir. Felsefede genellikle diğer zihinler sorunundan söz edilirken bir başka insanın bilinci olup olmadığı konu edinilir. Elbette hayvanların bilinçli olup olmadığı doğrudan diğer zihinlere verilen cevapla çözülemez. İki sorunun da bir ilişkisi olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Searle, Nagel ve Dennett gibi düşünürler bu iki sorunu da birlikte ele alıp çözmeye çalışmaktadırlar. Ancak Searle’ün bu konuda özgün bir argüman üretmeye girişmemesi de hayli ilginçtir.

2.7.Bilincin Öznelliği ve Birinci Şahsın Erişimine Açık Olması

Searle göre bilinç ve tüm öznel özellikler madde gibi nesnel bir varlığa indirgenemez. Bilinç birinci şahıs perspektifinden anlaşılabilir çünkü: bilinç, birinci şahıs ontolojisine yahut öznel bir ontolojiye sahiptir ve dolayısıyla üçüncü şahıs yahut nesnel bir ontolojisi olan herhangi bir şeye indirgenemez (Searle, 2018: 165).

Searle zihin-beden probleminin çözümüne ilişkin bakış açısını bilinç ve yönelimsellik kavramları üzerine inşa eder. Bu bakış açısını, çok yüksek derecede olmayan, bilinçli “susuzluk” örneği üzerinden geliştirir. Böyle bir his ancak bir insan ya da hayvan öznesi tarafından deneyimlendiğinde var olur çünkü öznel ya da birinci şahsa ait ontolojiye sahiptir. Fakat buradaki sorun, bu öznel hislerin geri kalan dünyanın içinde nasıl var olduğudur. Searle’ün burada ısrarla üzerinde durduğu iki kabulü vardır: Birincisine göre “susuzluğum gerçek dünyanın bir parçası olan gerçek bir fenomendir ve benim davranışlarıma nedensel olarak etkide bulunur;” ikincisine ise “benim susuzluk hissim, beynimdeki nöro-psikolojik süreçlerden kaynaklanır”). Susuzluk hissinin tam olarak ne olduğu, nerede ve nasıl var olduğu Searle için cevaplanması

gereken en önemli sorudur. Hisler, Searle'e göre, beyinde gerçekleşen bilinçli süreçlerdir ve bu sebeple, nöronlar ve sinirlerden daha üst bir seviyede olmakla birlikte onlar gibi beynin özellikleridir (Doğan, 2018: 232).

Bu deneyim öznel bir deneyimdir; dışa açık değildir. Dolayısıyla, üçüncü şahıs perspektifinden anlaşılamaz; ancak birincil şahıs tarafından bilinebilir.

Bu noktada susuzluk ve acıkma hissinin fizyolojik veya nöropsikolojik olduğu söylenebilir. Searle buna katılır; böyle hisler beyinde meydana gelir, beynin çeşitli süreçlerinin sonucudur ama hissetmenin kendisi bu süreçlerden çok daha üst düzey bir süreçtir (Doğan, 2018: 232). Searle buna bilinç der. Daha önceki bölümde de tartışıldığı gibi, bilinç beyindeki süreçlerin bir sonucudur. Beyin ve bilinç arasında nedensel bir ilişki vardır. Ancak bilinç bu süreçlere indirgenemeyecek düzeyde karmaşık ve üstün bir fonksiyondur. Elbette Searle bilinci sadece işlevselcilerin gördüğü anlamda mekanik fonksiyonlardan ibaret görmez.

Searle'un zihin felsefesinde, bilinç her şeyden önce biyolojiktir ama biyolojik olması onun üçüncü şahıs perspektifinden nesnel bir şekilde çözümlenebileceği anlamına gelmez. Bilince neden olan sinir sistemindeki basit süreçler nesnel yöntemlerle açıklanabilirler ancak her türlü açıklama bilincin kendisini açıklamaya yetmeyecektir. Beynin gizeminin çözülmesi, haritasının çıkarılması önemli bilimsel gelişmelerdir ancak bilincin öznelliği beynin haritasında yer almamaktadır. Dolayısıyla, bilinçle ilgili üçüncü şahıs perspektifinden bilinmeyen bir gizem kalmaya devam edecektir. Searle bazı beyin süreçlerinin bilince neden olduğunu fakat bunun nasıl olduğunu şu anki teknolojimizle bilinemediğini bunun sadece doğanın nasıl işlediğiyle alakalı bir olgu olduğunu varsaymaktadır (Searle, 2018: 158).

Searle göre tatmin edici bir bilinç açıklaması için öznelliğin ve nesnelliğin ayrı görülmediği bir sisteme ihtiyacımız vardır. Searle göre bilinç fiziksel dünyanın bir parçasıdır (Kınağ, 2020:172). “Daha açık bir ifadeyle bilinç öznellik karakterini niyet, eğilim, yönelim gibi öznel karakterlere sahip olmayan nesnel doğanın içerisinden ve doğa ile etkileşimi sonucunda edinir” (Kınağ, 2020:174). Bilincin fiziksel dünya ile bağlantısıyla birlikte Searle bilincin öznel tarafının olduğunu vurgular ve bu öznel yan kişinin yaşantısının, deneyimlerinin toplamıdır. Elbette bu

açıklaması zihin beden ikiliğine yol açmamalıdır (Kınağ, 2020:175). Searle zihnin ontolojik olarak indirgenemez bir biçimde birinci şahıs bakış açısına sahip olduğunu ısrarla vurgular:

Çağdaş gerçeklik modelimiz ile gerçeklik ve gözlem arasındaki ilişki anlayışımız öznellik görüntüsünü barındıramıyor. Bu model, nesnel (bilgiye dair anlamda) gözlemcilerin nesnel olarak (varlıkbilimsel anlamda) var olan bir gerçekliği gözlemledikleri bir modeldir. Fakat bu modelin gözleme eyleminin kendisini gözlemlemesi mümkün değildir. Gözlemleme eylemi, nesnel gerçekliğe öznel (varlıkbilimsel anlamda) bir erişimdir. Başka bir kişiyi kolayca gözlemleyebilsem de, onun öznelliğinin gözlemleyemem. Ve daha da kötüsü, kendi öznelliği mi gözlemleyemem, çünkü yapmayı düşünceğim her türlü gözlem, gözlenmesi beklenen şeyin kendisi olacak. İçinde bir gerçeklik gözlemi barındıran düşüncenin bütünü, tam olarak gerçekliğin temsillerinin (tasarımlarının) -varlık bilimsel açıdan- öznel olduğu düşüncesidir. Gözlemin varlıkbilimi, bilgi biliminin aksine kesinlikle öznellik varlıkbilimidir. Gözlem, daima birisinin gözlemidir; çoğu zaman bilinçlidir; bir bakış açısından yapılır; kendine yönelik öznel bir hisse sahiptir; vb. (Searle, 2014: 133).

Searle, bilimin gerçekliğin nesnel olgular üzerinden var olacağı vurguladığını amagerçeklikle nesnelliğin bağınkurarken, gözlemin öznel bakış açısı barındırdığının unutulduğunu belirtir. Kısacası,yeni bilim ve güçlü yapay zeka kuramları öznelliğin hayatımızda yeri yokmuş gibi davranmaktadır ve biz debütün hayatımız boyunca, bu düşünceye maruz kaldığımız için öznel bakış açısının bilimsel olmayacağını düşünmeye meyilliyizdir. Bunun tersine Searle, “biyolojik süreçlerin bilinçli zihin görüngüleri ürettiği ve bunlarında indirgenemez olarak öznel olduklarını” vurgular (Searle, 2014: 132). Öznellik sanıldığı gibi bilimden, gerçeklikten bağımsız değildir ve yok sayılmamalıdır.

Searle göre “bilinç”, öznel niteliksel durumlar tarafından kurulan ve varlığımızın içsel birinci-şahıs deneyimi olan “fenomenal bilinç” dediğimiz şeyle tamamen aynıdır (Revonsuo, 2017: 280).

Fenomenal bilinç dediğimiz kavram ise, “normal uyanıklık halinin herhangi bir anıdır” (Revonsuo, 2017: 132).

Atakan Altınörs Searle’ün fenomenolojik yönelimselliğinin, Husserl’in yönelimsellik anlayışına benzediğini vurgular. Husserl felsefesindeki gibi Searle’ün kuramında da, bilinç çoğu durumda “bir şeyin bilinci” olarak karşımıza çıkar. Ancak Searle daha önceki “Searle’e göre Bilinç Nedir?” başlığı altında da gördüğümüz gibi, bir şeyin bilinci olmayan bilinç durumları da vardır. Örneğin, sindirim, boşaltım sistemleri de bilincin kontrolündedir ama bu süreçlerde farkındalık veya yönelimsellik anlamında bir bilinçten söz edilemez. Altınörs, kendiliğinden olduğu düşünülen bu süreçleri de Searle’ün kendi yönelimsellik anlayışına dahil edebileceğimizi savunmaktadır: “...bilinçli olmayan pek çok yönelimsel durum olmakla birlikte, bu durumlar potansiyel olarak bilinçli olabilecek türden şeylerdir.” Bu tür bedensel işleyişler, zihnin bedene yöneldiği ve bedeni nedensel olarak etkilediği bilinçli süreçlerdir. Bu da Searle’ün fenomenolojik yönelimselliğe özgün bir katkısı olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, Searle’ün bilince dair biyolojik doğalcı açıklaması, “iç yönelimsel fenomenlerin, beyindeki nörofizyolojik süreçlerin sonuçları olduğu” görüşünü desteklemektedir (Altınörs, 2018: 56).

“Diğer Zihinler Sorunu” başlığı altında da belirtildiği gibi, Searle, “başkasının bilincini gözlemlemeye çalışırsam, gözlemlediğim şey bu kişinin özneliği değil, basitçe bilinçli davranışı, yapısı ve yapı ile davranış arasındaki nedensel bağlantılar olur” demektedir (Searle, 2014: 131). Searle, gözlem yaparak diğer zihinlerin bilinci hakkında fikir sahibi olamayacağımız gibi, kendi bilincimizin bilgisine de iç gözlem yoluyla ulaşamayacağını kabul eder. Bunun nedeni, kendi bilinç durumuma ilişkin yaptığım iç gözlemin kendisinin de bir bilinç durumu olmasıdır (Searle, 2014: 132). Ayrıca “‘iç denetim’ denilen model, denetleme eylemiyle denetlenen nesne arasında bir ayırım yapmayı gerektirir ve bu tür bir ayrımı bilinç için yapamayız” (Searle, 2014: 140).

Genel itibarıyla iç gözlem; Searle göre, düşünürler tarafından kendi zihin durumlarını görme (görme yetisi olarak) ile ilgili ele almalarından dolayı tamamen yanlış bir yaklaşımdır. İç gözlem, kendilik bilinci olarak ele alındığında son derece önemli bir yöntemdir. Bunun dışındaki bir kullanım yanlıştır (Searle, 2014: 184-185). Kısacası, Searle iç gözlem yöntemini kişilerin kendi bilinçlerine ayrıcalıklı bir erişim sağlamalarında bir yöntem olarak görmez. Ona göre bilinç uzamsal olarak vardır ve beyinde yer almaktadır ama iç veya dış gözlemle bilinemez (Searle, 2014: 141).

3. DANIEL DENNETT'IN ÜÇÜNCÜ ŞAHIS PERSPEKTİFİNDEN BİLİNÇ KURAMI

Daniel Dennett, 1942 doğumlu Amerikalı bir filozoftur ve zihin felsefesi, bilişsel bilim, özgür irade ve din felsefesi alanlarında çalışmaktadır. Felsefi çalışmalarını, yapay zekâ, nörobilim ve bilişsel psikoloji alanlarıyla desteklemektedir. Felsefi sorunlara, yalnızca bilimin çözüm olabileceğini düşünerek zihin beden sorununa bilimsel gelişmelerden yararlanarak çözüm bulmaya çalışmıştır. Kendi zihin kuramını oluştururken, antropolojiden, nörobilime, psikolojiden bilgisayar bilimlerine kadar pek çok kurama ve modele başvurmuştur. Bu yolla, beyin işleyiş mekanizmalarını ve bilişsel yetileri, farklı disiplinlerin bulgularını ve kuramlarını bir araya getirerek yeni bir modelle açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca beynin ve bilincin evrimsel açıklamasıyla da ilgilenmiştir. Bilincin gizeminin ve beynin karmaşık yapısının evrimin en alt basamaklarından başlayarak anlaşılabilirliğini düşünmektedir.

Dennett'in *Content and consciousness (İçerik ve Bilinç)*, *Brainstorms (Beyin Fırtınaları)*, *Elbow Room (Özgürlük Alanı)*, *Freedom Evolves (Özgürlüğün Evrimi)*, *Darwin's Dangerous Idea (Darwin'in Tehlikeli Fikri)*, *Kinds of Minds (Aklın Türleri)* ve *The Mind's (Aklın G'özü)* adlı eserleri mevcuttur.

Daniel Dennett *Consciousness Explained (Bilinci Açıklamak)* (1991) adlı kitabında zihin felsefesi ve genel olarak bilinç hakkındaki düşüncelerini çeşitli örnekler ve deneyler ışığında açıklamıştır. Bu eserde Descartes'ın öne sürdüğü fikirleri ve günümüz düşünürlerinin ve zihin felsefecilerinin fikirlerini tartışmış ve kendi materyalist bilinç kuramını oluşturmuştur. Dennett, geleneksel felsefede hakim olan birinci şahıs bakış açısının bilinci açıklamada yetersiz kaldığını bu yöntemin yerine üçüncü şahıs bakış açısı kullanılması gerektiğini vurgular. Üçüncü şahıs perspektifine göre Dennett, kişilerin içe bakış ile zihinlerinde ne olup bittiğini bilemeyeceklerini, zihinsel olanın bilinebilmesinin bilimsel bakış açısıyla mümkün olduğunu belirtir (Gödelek, 2011: 164).

Geleneksel felsefeye karşı zihinsel olanı açıklamada üçüncü şahıs bakış açısının kullanılması gerektiğini vurgulayan Dennett kendi geliştirmiş olduğu heterofenomenoloji kavramı ile bu yöntemi derinleştirmeye çalışmaktadır. Bu

yöntem, bu çalışmanın ilerleyen bölümlerde detaylı bir biçimde açıklanmaktadır ancak burada şu kadarını söylemek yeterli olacaktır:

Heterofenomenoloji, bilincin öznel bir deneyim olduğunu ve bir başkası tarafından nesnel bir olguymuş gibi tanımlanamayacağını öne süren Kartezyen teze karşı geliştirilmiş bir yöntemdir. Heterofenomenolojiye göre, içsel yaşantıları doğabilimi çerçevesinde incelemenin tek yolu, bu iç yaşantıları kişinin davranışına, konuşmasına yansıyan yönüyle ele almaktır (Gödelek, 2011: 164).

Heterofenomenoloji, bilincin davranışçılık ekolü gibi yok saymadan ya da elemeci materyalizm gibi tamamen sinirsel ve fizyolojik süreçlere indirgemen, doğa biliminin yöntemleriyle incelenemesini olanaklı kılar (Gödelek, 2011: 165).

Dennett felsefesi davranışçılık, işlevselcilik ve elemeci materyalizmin izlerini taşımaktadır. Üçüncü şahıs bakış açısını benimsemesi, nitelceleri (qalia) ve fenomen bilinci bir kenara bırakan Dennett bu anlamda davranışçılığın ve işlevselciliğin izlerini taşımaktadır. Dennett sıradan ve gündelik veya halk psikolojisine ait bilinç fikrinin yanıltıcı olduğunu düşünerek de elemeci materyalistlere yaklaşmaktadır. İşlevselcilerin zihnin işlevlerinin çiplerden veya silikondan yapılmış birbeyinle taklit edilebileceğini savunmaları Dennett tarafından da kısmen desteklenmektedir (Revonsuo, 2017: 274). Dennett'in davranışçılıktan ve işlevselcilikten titizlikle ayırttığı kendi bilinç felsefesi bu bölümde daha geniş bir biçimde açıklanmaktadır.

3.1.Dennett Neden İkiciliğe Karşı Çıkıyor?

Materyalist bir zihin kuramcısı olarak Dennett, Descartes'ın zihin-beden ikiliği başta olmak üzere tüm ikici yaklaşımlara karşı çıkmaktadır. Günümüzde Searle'ün kuramı gibi Kartezyen düalizme karşı çıkan natüralist bilinç açıklamalarının da bir tür düalizm olduğunu savunmaktadır. Dennett'a göre esasen Searle'ün biyolojik doğalcılığı Descartes'ın zihin felsefesine dayanmaktadır (Dennett, 2017: 512). Searle'ün kuramındaki Kartezyen izleri görebilmek için Dennett'in perspektifinden Descartes'ın zihin-beden ikiliğini hatırlamakta fayda var.

Bilindiği gibi Descartes'ın ortaya koyduğu zihin-beden ikiliği, "töz düalizmi" olarak adlandırılmaktadır. Töz düalizmi, zihnin ve bedenin iki ayrı töz olduklarını ve birbirilerine indirgenemeyecek iki ayrı varoluşa sahip olduklarını savunan görüştür: zihin beyinden ayrı bir varoluşa sahiptir ve özel bir tözden meydana

gelmiştir. (Özkan, 2019: 244).Buna göre, zihinsel olan bir varlık, bedensel hiçbir özellik taşıyamaz ve aynı şekilde, bedensel olan bir varlık hiçbir şekilde zihinsel bir özellik taşıyamaz. Zihnin özelliği düşünmek, bedenin özelliği uzamda yer kaplamaktır. Dolayısıyla, zihin uzamda yer kaplayamaz ve beden de düşünemez (Altınörs, 2020: 81).

Descartes'ın savunduğu töz düalizmine kendi içerisinde yaşadığı dönemde de itirazlar gelmiştir. İlk gelen itirazlardan biri:Maddi olan (beden) ile maddi olmayan (zihin) nasıl etkileşim kurar? Descartes kendisi de bu etkileşim sorununun farkındadır. Ona göre bu etkileşim, beyinde bulunan bir nokta olan pineal bez (kozalaksı bez) yardımıyla sağlanmaktadır (Dennett, 2017: 46). Zihin komutları, duygu durumunu, düşüncelerini vb. pineal beze iletir; pineal bez beyinde bulunan bir nokta olduğundan zihinden gelen komutlar pineal bez aracılığıyla beyne ve beyindeki sinirler aracılığıyla da bedene iletilir. Tersinden bedenden gelen sinyaller, sinirler aracılığıyla beyne ve pineal beze, oradan da zihne iletilir (Dennett, 2017: 46). Diğer bir ifadeyle, duyu organlarımızlagelen duyular sinirler aracılığıyla beyne sinyaller gönderir ve düşünceyle ilgili şeylere sahip zihin bedeni durum ya da olay neyse onu yapması için yönlendirir. Örneğin, masanın üzerindeki kalemin algılanması gözlerden beyne duyuların gitmesi ve beynin de zihne bir mesaj göndermesiyle ve masanın üzerindeki kalemi algılayıp, kalem olduğu yargısına varmamız zihnin bedene emir vermesiyle mümkün olabilir. Zihin ve beden arasındaki etkileşim çift yönlü olarak pineal bez yardımıyla mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, Descartes zihin ve beden arasındaki etkileşim sorununu çözmek yerine bu sorunu pineal beze havale etmiştir. Pineal bez, beyinde bir yerde bulunduğundan uzamda yer kaplamaktadır, yani bedensel bir varlığa sahiptir. O halde, uzamda yer kaplayan bir varlık zihinle nasıl etkileşim kurabilir ve tersinden zihin de uzamda yer kaplamadığından uzamda yer kaplayan bir varlığa nasıl komut gönderebilir? Maddi olmayan (zihin) maddi olanı (bedeni) nasıl etkiler? Descartes'ın ve tüm düalistlerin yanıtlaması gereken soru şudur: “zihin beden üzerindeki bütün etkilerin kaynağı olmak zorundaysa, etkilemeleri gereken beyin hücrelerinde ne oluyor da, zihinden beyne giden sinyaller bir fark yaratabiliyor?”

Dennett düalistlerin bu soruları yanıtlamayacağını farkındadır ve Descartes'ın bu düşüncesinin mantıksız olduğunu vurgulamak için esprili bir şekilde Hayalet Casper

örneğini vermektedir (Dennett, 2017: 47). Bilindiği üzere Hayalet Casper duvarlardan geçebilir çünkü cismani bir varlığa sahip değildir ama kendi isteği doğrultusunda insanlara yardım için yere düşen bir havluyu tutabilir, yani cisimlerle etkileşime geçebilir (Dennett, 2017: 48).

Sevimli hayalet uzamda yer kaplamayan, yani fiziksel olmayan bir varlıksa, fiziksel nesnelerle fiziksel olarak temas edemez; eğer fiziksel bir varlığa sahipse, o zaman tüm diğer maddi varlıklar gibi uzamda yer kaplar ve zihinsel veya tinsel olamaz. Hayalet Casper, elbette ki maddi olmayan bir kurgu karakteridir. Kurgularda her şey mümkün olabilir, fiziksel koşullar, doğa yasaları ihmal edilebilir. Ama gerçekte fiziksel olmayan bir varlığın fiziksel müdahalelerde bulunması düşünülemez (Akt. Gülgül, 2021: 20).

Bu örnekten yola çıkarak Dennett, ikiciliğin en temelde etkileşim sorununa yanıt üretemediğini esprili bir dille ortaya koymuş olur. Ona göre, zihin ve bedenin etkileşimini açıklayabilmenin yegâne yolu, zihnin de tıpkı beden gibi maddi bir varlık olduğunu kabul etmekten geçer. Örneğin Searle ve Nagel gibi günümüzdeki zihin kuramcılarının bazıları, ikici olduklarını söylemeseler de zihnin maddi bir varlığı olduklarını kabul etmediklerinden ikicilik çıkmazına düşmektedirler.

Searle yukarıda da gördüğümüz gibi monist natüralist bir zihin kuramını savunmaktadır. Ancak Dennett bilinci, kafamızın içinden seyirci gibi etrafı izleyen bir şey olarak tasarlayan bütün görüşlerin bir nevi düalist olduğunu iddia eder ve Searle'nün bilinç kuramı da böyledir. Searle'e göre, bilinç her ne kadar doğal bir varlık olsa da, sindirim, dolaşım ve benzeri tüm sistemleri kontrol eden bir merkez konumundadır. Bilinç böyle tarif edildiğinde Kartezyen bilinci anımsatmaktadır çünkü zihnimiz diğer organlara göre farklıdır, daha özeldir ve bir kontrol noktası gibi çalışmaktadır (Dennett, 2017: 135).

Searle'nün Çince Odası Düşünce Deneyini hatırlarsak, bu düşünce deneyinin sonucu olarak Searle, makinelerin zihnin işlevlerine benzer işlevler üretebilseler de, hiçbir makinenin gerçekten bilinçli zihin işlevi üretemeyeceğini savunmaktadır. Burada da görüldüğü gibi, Searle bilinci ve bedenin diğer sistemlerini birbirinden çok ayrı görmektedir. Bedenimizde bulunan sindirim, dolaşım gibi sistemlerin işlevlerinin taklit edilebileceğini ama bilincin taklit edilemeyeceğini öne sürmektedir. O halde, bilinç bedenden ayrı tözsel bir varlığa mı sahiptir? Searle'nün bu soruya verdiği yanıt

yukarıda açıklanmıştı. Searle, biyolojik doğalcılığı savunarak, bilincin de beden gibi doğal bir varlığa sahip olduğunu dolayısıyla, zihin ve bedenin iki ayrı töz olmadığı düşüncesini benimsemektedir. Ancak Dennett, Searle’ün bu düşünce deneyinde işlevleri yerine getiren ve anlamayı gerçekleştiren iki “ben” veya iki “sistem” olduğundan hareketle, Searle’ün kuramının da ikicilik tehlikesi barındırdığını iddia eder: “Kartezyen ikiciler böyle düşüneceklerdir, çünkü onlar insan beyninin bile kendi başına anlamayı gerçekleştiremeyeceğini düşünürler. Kartezyen bakış açısına göre, maddi olmayan bir ruh anlama mucizesini çekip çıkartır” (Dennett, 2017: 512).

Searle’ün “anlamayı gerçekleştiren bilinç” ve “anlamadan Çince sözcükleri çeviren yapay zeka” arasındaki ayrımı, bu şekilde ortaya konduğunda Kartezyen zihin beden ayrımını çağrıştırmaktadır. Böyle bir ayrım bizi tekrar Descartes’ın düştüğü çıkmaza sürükler: Zihin beden ayrı tözlerse, etkileşim nasıl sağlanmaktadır? Bu nedenle, Dennett, bütün düalist kuramların bilinci açıklamakta temelden hatalı olduklarını ileri sürer.

3.2.Dennett’in Materyalist Bilinç Kuramı

Dennett, bilincin gizemini çözmeyi ve bilinci de diğer bilimsel olgular gibi açıklayabilmeyi hedeflemektedir. Bunun için materyalist, işlevselci, davranışçı bulgularından yararlanmaktadır. Dennett’a göre, zihin beyindir(Dennett, 2017: 46). Bütün bilinçli aktiviteler de beynin işlevi sonucu ortaya çıkmaktadır. Sinir sistemi son derece karmaşık bir yapıya sahiptir. Çoğu felsefeci bir buçuk kilo ağırlığında jel görünümlü kan, et ve sinirlerden oluşan bir organın nasıl düşünceyi üreteceğini anlayamaz. Bu nedenle, zihni ve bilinci özel bir yerde konumlandırmak isterler. Oysa insan beyni yeterince karmaşıktır; 86 milyar nöron aynı anda çalışmaktadır. Bütün bu nöral etkinlikler, bizim gizemli bulduğumuz bilinci ve diğer zihinsel faaliyetleri üretirler. Bu karmaşık yapıya dair şaşırtıcı bir örnek vererek zihnin çerçevesini anlamak daha kolay olacaktır.

Arthur Alberts isimli gezgin Afrika’nın köylerine 1949 yılında eşi, fotoğraf makinesi müzik kutusu ve ses kaydedici ile yola çıkmıştır. Alberts o zamana kadar popüler olan Afrika müziklerini kayıt ettiği müzik kutusundan bir şarkıyı yerliye dinlettiğinde yerli Alberts’ı dilini çalmakla suçlamış (Eagleman, 2021: 2). Alberts ise ayna ile yerliye dilini göstererek dilini çalmadığını göstermiş ve yerliden böylece

kurtulmuş. Yerlilerin müzik aletini bu kadar ahlak dışı görmeleri normal çünkü sesi el ile tutamaz, göremezsiniz. Düşünce de aynı ses gibi el ile tutulmaz veya görülemezdir (Eagleman, 2021: 2-3).

Bir düşüncenin şekli, kokusu olduğunu söyleyemediğiniz gibi, onu fiziksel olarak da zapt edemezsiniz. Düşünce de bir tür müthiş sihir gibidir. Ama tıpkı sesler gibi düşünceler de fiziksel bir temele oturur. Beyinde gerçekleşen değişimlerin düşüncelerimizi de değiştirebilmesinden biliriz bunu (Eagleman, 2021: 3).

Eagleman'ın *Incognito-Beynin Gizli Hayatı* adlı kitabında evrimsel olarak gelişmiş ve değişmiş bilinç yapımıza dair ilginç örnekler vermiştir. Bu örneklerden biri yakın zamanda yapılan bir deney üzerinedir. Deneye göre, erkeklere gösterilen kadın fotoğraflarından hangilerinin daha çekici olduğuna dair fikir beyanında bulunmaları istenmiştir. Erkek deneklerin çoğunluğunun daha çekici bulduğu kadın tipi, göz bebekleri diğerlerine göre daha büyük olan kadınlardı. Erkekler göz bebekleri daha büyük kadınların daha çekici olduklarını beyan ederken bu farklılığın farkında değillerdi (Eagleman, 2021: 4-5).

Beynin büyük çoğunluğu erişilmez olan işleyişi içinde bir şeyler, bir kadındaki büyümüş gözbebeklerinin cinsel heyecan ve hazırlık durumuna işaret ettiğini biliyordu. Çalışmaya katılan erkekler ise beyinlerinin bildiği şeyi bilmiyordu -en azından açık biçimde. Bilmedikleri bir diğer şeyse, güzellik ve çekicilik algılarının aslında içlerinde derinlere bir yerlere kazınmış olduğu, milyonlarca yıllık doğal seçilimin incelikle ördüğü programlarla doğru tarafa yönlendirilebildiği olsa gerek. Denekler kendilerine en çekici gelen kadını seçerken, kararın gerçekte kendilerine değil, yüz binlerce nesil boyunca beyinlerinin derinlerine kazınan başarılı programlara ait olduğunun farkında bile değillerdi. Beynin işi, özünde bilgi toplayıp davranışları uygun biçimde yönlendirmektir. Karar verme sürecinde bilincin devreye girip girmemesi durumu değiştirmez; çoğunlukla da girmez zaten. İster büyümüş gözbebeklerinden söz ediyor olalım, ister kıskançlıktan, cinsler arasındaki çekimden, yağlı yiyeceklere düşkün olmaktan ya da geçen haftaki müthiş fikrinizden, beynin işleyişi içindeki en küçük rol, bilince ait olanıdır. Beyinlerimiz çoğunlukla otomatik pilot gibi çalışır; bilinçli zihnin, altında işleyip duran dev ve esrarengiz fabrikaya erişimi ise son derece kısıtlıdır (Eagleman, 2021: 5).

Materyalizme göre evrende tek bir töz mevcuttur, o da maddedir. Dolayısıyla, bilinç de fiziğin, kimyanın, biyolojinin konusu olan diğer maddi varlıklar gibi bilimsel yöntemlerle açıklanabilir bir olgudur (Warburton, 2016: 261). Dennett'a göre ikiciliğin karşısında duran "hakim bilgelik materyalizmdir" (Dennett, 2017: 46). Dennett ve materyalistlerin bir kısmı Descartes'ın aksine beyinde bir karargâh noktası olmadığını savunurlar (Dennett, 2017: 50). Dennett'in materyalist kuramı, davranışçılıktan ve işlevselcilikten farklıdır. Zihinsel kavramları ve süreçleri bilimsel olmadığı gerekçesiyle yok saymak yerine, niye bu türden kavramlara ve Kartezyen bir bilinç varsayımına ihtiyaç duyduğumuzu açıklamaya çalışır: "...bizim materyalist kuramlarımız her şeyi açıklayabilseler bile çok yakından, "içeriden" bildiğimiz deneyimle ilgili gerçekleri göz ardı edersek, bilinci açıklayamayacaklardır" (Dennett, 2017:54). Dennett, Searle'ün ve diğer zihin kuramcılarının yalnızca birinci şahıs bakış açısıyla bilinebileceğini iddia ettikleri zihinsel durumları da dahil eden bir açıklamaya sunmaya çalışır.

Davranışçılar zihinsel olgularının bilinebilmesinin tek yolunun davranışlar üzerinden olacağını iddia ederler. Bu yüzden üçüncü şahıs bakış açısını şiddetle savunmaktadırlar. Davranışçılar insanların hareketlerini yorumlayarak zihinsel olguları hakkında fikir edinebileceğimizi söylerlerken beynimizi ameliyat yoluyla açıp baktığımızda bile bize zihinsel olgular hakkında bilgi edinemeyeceğimizi ama beynimiz hakkında edinebileceğimizi vurgularlar (Dennett, 2017: 88).

En basit haliyle buradaki fikir, insanların zihinlerinin içine "doğrudan bakamayacağınız" ama onların ifadelerine başvurmak zorunda olduğunuz için, zihinsel olaylara ilişkin herhangi bir olgunun bilimsel veri kabul edilemeyeceğiydi; çünkü onlar asla nesnel yöntemlerle kesin olarak doğrulanamazlar (Dennett, 2017: 88).

Buradan anlaşıldığı üzere davranışçılar zihinsel olayların bilimsel olarak incelenemeyeceğinden hareketle zihinsel olayların olmadığını varsayarlar. Fakat Dennett bu konudavranışçılardan farklı düşünmektedir. Ona göre zihinsel olan bilimsel verilerin ışığında aydınlatılamasa bile bu durum zihinsel olgular üzerine çalışılamayacağı anlamına gelmez. Örneğin kara delikler ve genler şu anki bilgi birikimimizle, bilimsel verilerle çözümlenemez fakat bu alanlara ait bilimsel kuramlar geliştirilmiştir. Bu anlamda zihinsel olanı çözümlmek için bilimsel

yöntemin ele verdiği verileri kullanarak zihinsel kuramlar oluşturulabilir (Dennett, 2017: 89).

Dennett bir örnek vererek davranışçılık yöntemi hakkındaki eleştirisini derinleştirir. Ameliyata giren bir hastaya ilaç verildiğini, fakat bu ilacın hastayı hareketsiz bıraktığını, bilincinin ise açık olduğunu varsayalım. Ameliyat esnasında hasta acı hissettiğini bildirsin bu noktada Dennett kendimizi hastanın yerine koymamızı ister. Ameliyat bitiminde ise hastanın ameliyat başından beri yaşadığı her şeyi unutması için bir ilaç daha verildiğini varsayalım. Bu durumda ameliyat esnasında hissettiği acıyı ameliyattan uyandığında hiç yaşamamış gibi olacaktır. Demek istediğimiz bu davranış hiç yaşanmamış gibidir. Peki, ameliyat sırasında çekilen acı davranıştan ya da davranış eğiliminden farklı mıdır? Davranışçıların savunduğu düşünce tarzı ile bakıldığında acı çeken ile acı çekiyormuş gibi davranan kişi ayırt edilemez. Zihinsel durumları davranışlara indirgediğimizde gerçekten acı çekmeyen, rol yapan biri gerçekten acı çekiyormuş gibi varsaymamız gerekir. Bununla beraber davranışçı bakış açısı ile olaylara bakıldığında felçli insanların hiçbir zihinsel aktivitesinin olmadığını varsaymamız gerekir. Fakat felçli insanların zihinsel aktiviteleri olduğunu bilmekteyiz (Güven, 41). Görüldüğü gibi davranışçılık zihinsel olguları davranışlara indirgeyerek zihin konusuna mantıklı bir açıklama getirememiştir. Esasen, zihni ve zihinsel durumları açıklamaktan kaçınmaktadırlar.

Dennett bir işlevselci değildir. İşlevselcilik, zihinsel bir durumu işlevsel olarak tanımlayarak, zihin beden sorununu ortadan kaldırmaya çalışır. İşlevsel olarak, bir cisim veya bir sistem zihinsel bir durumu karşılayabiliyorsa, o zihinsel durum işlevini yerine getiriyorsa, o işlev zihin yerini alabilir. Buradaki cisim bir çip, silikondan yapılmış bir makine veya bir yapay zekâ olabilir (Gödelek, 2011:110).

İşlevselci bakış davranışçılığın aksine zihinsel süreçleri tamamen dışarıda bırakmaz, zihinsel olanı işleve indirger. Bununla beraber, zihinsel durumların niteliğinin işlevselci düşünce sisteminde hiçbir önemi yoktur. Daha genel bir ifade ile zihin için biyolojik bir beyne ihtiyaç yoktur. Silikon veya çip zihin işlevini görebilir, beynin yerine getirdiği zihinsel süreçleri bu cisimler görebilir (Gülgül, 2021: 35). Bu nedenle, işlevselcilere göre, tıpkı yapay bir kalbin kalp işlevi görmesi gibi, yapay bir beyin de zihin işlevi görebilir.

İşlevselciler, bir sistemin organik moleküllerden ya da silikondan yapılmasının, aynı işi gördüğü sürece, bir fark yaratmayacağını söylerler. İlkesel olarak ne yapay kalpler ne de yapay beyinler organik dokulardan yapılmak zorundadır. Eğer bir şarap tadıcısı olan insanın beyninin bütün kontrol işlevleri, silikon devrelerde yeniden üretilebiliyorsa, zevk de kaçınılmaz olarak kendiliğinden üretilecektir (Dennett, 2017: 43).

Dennett kısmen işlevselci görünse de Dennett'in tam olarak işlevselci olduğu söylenemez. Ayrıca Dennett: "Bir akıllı hangi malzemeden yaptığınız gerçekten önemlidir. Silikon çiplerinden, ya da tel ve camdan, ya da iple birbirine bağlanmış bira kutularından hissedebilen bir akıl yapamazsınız" (Dennett, 1999: 89). Dennett, "Hiçbir makine, şarap tadıcısı bir insanın beyin süreçlerini ne kadar doğru taklit ederse etsin, bir şarabı, bir Beethoven sonatını veya bir basketbol maçını sevmek kabiliyetine sahip olamaz" düşüncesini savunmaktadır. "Sevmek için, bilinçli bir şey gerekir, bu şey de hiçbir makinede bulunmaz" (Dennett, 2017: 43).

Dennett'a göre, "zihin de bir şekilde fiziksel bir olgu olmanın ötesinde bir şey değildir, zihin beyindir" (Dennett, 2017: 46). Bu söylediğiyle yukarıda söylediği çelişiyor gibi görünmektedir ama aslında çelişmez. Dennett'a göre zihin adeta bir makine gibi işleyen beynin ürünüdür; bu anlamda, bir şarap tadıcısı makine bir insan şarap tadıcısı gibi hatta ondan daha iyi bir şarabı analiz edebilir ama bu makine insanın geçirdiği evrimsel aşamalardan geçmediğinden ve insanın sosyal yaşamına sahip olmadığından, bir şaraptan zevk almanın ne demek olduğunu anlayamayacak veya taklit edemeyecektir. İnsan bilinci her ne kadar mekanik süreçlerden oluşsa da, bu mekanik süreçler sınırsız deneyimle meydana gelmiş ve bugünkü karmaşık halini almıştır.

Dennett'ın hem insanın bilincinin nasıl bir makine olduğunu hem de insanın bilincinin neden bir makine tarafından tam olarak taklit edilemeyeceğini açıkladığı kuramını anlamak için, insan bilincinin evrim sürecini anlamak gerekmektedir.

3.3.Bilincin Evrimi

Bilincin ortaya çıkışını anlamak için öncelikle evrimsel süreci anlamak gerekmektedir. Bilindiği üzere, evrim kuramı doğada yaşamın kendiliğinden başladığını savunur. Dennett'a göre, doğada ilk canlı yaşam başladığında, elbette bu

canlılarda akıl veya hayatta kalma güdüsü yoktu.Özunur'un aktardığı üzere: “Yeryüzünde en basit tek hücreli canlının ortaya çıkmasından önce ortalama olarak bir milyar yıl boyunca yalnızca mutasyon geçiren, değişen hatta kendi kendini kopyalayabilen makromoleküller vardı.” Makromoleküller, tek hücreliler sınıfına ait olmayan, bakterilerden daha önce ortaya çıktığı düşünülen virüslerdir.

Onlardan bir kademe üstte olan DNA ve RNA kendi kendisini kopyalayabilme özelliği gibi bariz biçimde akılsız ancak çarpıcı etkiler üretmeye başladılar. Bu makromoleküller bir akla sahip değil veya canlı değillerdi. Yalnızca çok iri kristaller halinde minik makinelerdi. Sonuç olarak bunlar, en çarpıcı özelliği kendilerini kopyalayabilmeleri olan akılsız doğal robotlardı (Özunur, 2016: 55).

Yeryüzünde bazen kaotik zamanlar gerçekleşebilir; küresel düzeyde iklim değişiklikleri, kıtaların oluşumu ve kayması gibi.Bu zamanlarda doğa içinde bulunan canlılar bu duruma ayak uydurmak ya da yok olmak durumunda kalırlar. Bu durumlarda yaşamına devam eden canlılar doğanın yeni durumuna uyum sağlamış evrimleşmiştir (Dennett, 2017: 215).Evrimi anlamak için ilk önce canlıların tesadüfen kendilerini kopyalama özelliği geliştirdiğini kabul etmek gerekir. Kendilerini kopyalama özelliği gelişmemiş olsaydı, zaten bugün canlılık diye bir şey söz konusu olamazdı. Virüslerin haricinde de canlılık belirtisi gösteren başka varlıklar dünyada tesadüfen ortaya çıkmış olabilir ama kendilerini kopyalama özelliğine sahip olmamışlarsa, varlıklarını devam ettirememişlerdir.

3.3.1. Sinir Sisteminin Gelişimi

Dennett bilincin gelişimini anlamak için sinir sisteminin ve beynin gelişimini, evrimini anlamak gerektiğini ve bunun için de en basit sinir sistemine sahip olan canlıların evrimine bakmak gerektiğini savunur. İnsan bilincinin uzun evrim sürecini üç aşamaya ayırır ve üç sahne canlandırır. İlk sahnede, kendisini kopyalama, çoğaltabilme becerisine sahip canlıların akılsızdır ancak ilk canlılar içgüdüsel olarak kendilerine zarar veren şeyden kaçınma yararlı olan şeyleri edinme eğilimindedirler. Eğer böyle bir eğilimleri olmamış olsaydı, kendilerini koruyamaz ve canlı yaşam bugüne ulaşamazdı. Sinir sistemine sahip organizmalar zarar görmekten kaçınacak çeşitli yöntemler bulurlar. Dolayısıyla, bir akla sahip olmadan da kendini koruma davranışının en basit hali mevcuttur ve bu eğilim zihinsel yetinin

de en basit, en ilkel halidir. Böylelikle kendisi için yararlı olanları tanımaya girişir, kendisi ve dış dünya arasına sınırlar çizer; bencilleşir (Dennett, 2017:205).

Basit sinir sistemine sahip canlıların kaç ya da yaklaş eğilimine sahiptirler ama sinir sistemi geliştikçe öngöründe bulunma yetisine de sahip olurlar (Dennett, 2017: 209). Sinir sisteminin gelişimi elbette tesadüfe, doğal seçilime dayanır. Doğal seçim kör bir sürecin ürünüdür, şansa bağlıdır (Dennett, 2017:206).İki veya daha fazla ilişkisiz işlevsel sistem bir araya gelip bir sürpriz üretirler; bu da tek öğelerin çoklu işlevleridir. Zihin veya beyin üzerine çalışan kuramcıların çoğu, beyindeki unsurların tek bir işlevi yerine getirdiklerini düşünmeye eğilimlidirler.Oysa,Dennett’ın da kanıtlamaya çalıştığı gibi, tek bir nöronun birden fazla işlevi vardır(Dennett, 2017:207).

Yalnızca zararlı olandan kaç, faydalı olana yönel güdüsüne sahip olan canlılar, değişen koşullara adaptasyon sonucu, değişen koşullara hazırlıklı olacak yeni mekanizmalar üretmişlerdir. Daha doğrusu, tesadüfen bu mekanizmalara çeşitli rastlantılar sonucu sahip olan türler evrimsel bir avantaja sahip olmuş ve varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Dennett, bu özellikleri, sinir sisteminin ve bilincin evriminde ikinci sahne olarak adlandırır. Basit sinir sistemleri tehlike anında tepki verebilir ama uzak bir geleceği kurgulayamaz. Bu nedenle, uzun yaşama şansları pek yoktur.Bir organizma hayatta kalmak için zarar görmekten kaçınacağı yöntemler geliştirmelidir (Dennett, 2017: 209-10).

Bu yöntemlerin ilki, kısa vadeli öngörülere sahip olmaktır.Çoğu hayvanın, bizim gibi, rutin olarak kontrol ettikleri, “otomatik pilota aldıkları,” tam kapasitelerinden daha azını kullandıkları ve aslında beyinlerinin uzman alt sistemlerin kontrolü altında olan etkinlikleri vardır.Özel bir alarm ani ve beklenmedik bir şeyi tetiklediğinde, hayvanın sinir sistemi acil durum olasılığıyla baş etmek üzere harekete geçer.Hayvan her ne yapıyorsa onu durdurur ve etrafı hızlıca kolağan eder;ortama dair bilgilerini günceller.Sinir sistemindeki bütün hatlar, bütün bağlantılar kısa bir süreliğine açıktır; canlı gelebilecek tüm tehlikelere karşı tetiktedir. Her bir duyu organı veri toplar. İkinci bir alarm devreye girerse, hayvanın tüm bedeni adrenalın telaşı içerisinde harekete geçer. İkinci alarm yoksa artan etkinlik kısa süre içerisinde yatışır (Dennett, 2017:212).

Refleksler ve içgüdüler, canlıların hayatta kalmasında hayati role sahiptir. İnsanlar ve hayvanların pek çoğu, hızla başlarına düşen bir şey karşısında başlarını korur. Sinir sisteminin kontrol merkezi genellikle canlıların baş bölgesindedir. Beliren bir şeyden başını eğerek kaçma tepkisi insanda fiziksel olarak kodlanmıştır ve yeni doğan bebeklerde bile gözlemlenebilir. Bu, uzaktan atalarımızdan aldığımız bir mirastır (Dennett, 2017:210).

Henüz tehlike ortaya çıkmadan da ortamı tarayacak ve tehlikeli ortamlar ve tehlikesiz ortamları ayırt edecek bir mekanizma sinir sistemini daha da geliştirmiştir. Memelilerin duyu organlarıyla dış dünyadan veri toplamaları ve bu veriyi belleklerinde kaydetmeleri, onların hayatta kalma sürelerini artırmıştır. Primatlarda da gözlerin hareketli olması, bulundukları konumu değiştirmeden etraftan veri toplayabilmelerini sağlamıştır. Dennett, primatların yüksek derecede hareketli gözler geliştirmesini, gözün kısa ve hızlı hareketiyle dünyayı hemen hemen kesintisiz taramasını, insan bilincinin evriminde son derece önemli bir sıçrama olarak görür. Çoğu memeli, herhangi bir tehlike olmadan da dünyayı kolağan etmeye ve bilgi toplamaya başladı. Bu, bilgiyi “kendisi için” edinme stratejisiydi; her ihtimale karşı bir gün işe yarayabilirdi. Organizmaların kendisi için bilgi edinme stratejisi, merakın doğuşunun veya bilgi açlığının başlangıcı olmuştur (Dennett, 2017:213).

3.3.2. İnsanın Sinir Sisteminin Evrimleşmesi

Memelilerde bu evrimsel gelişim beyinde, beynin farklı bölümleri arasında işbölümüne neden olmuştur. Önce beynin alt bölümü ve üst bölümü arasında bir görev paylaşımı meydana gelmiştir. Alt beyin, organizmanın bedenini muhtemel zararlardan koruma (organizmanın bir şeye çarpmasını ya da kayalıklardan yuvarlanmasını önleme gibi) sorumluluklarını kumanda etmekte görevlendirildiğinde, üst beyin, dünyadaki çeşitli nesneleri tanımlayabilir, odaklanabilir ve analiz edebilir hale gelmiştir. Daha sonraprimatlarda sağ yarımküre ile sol yarım küre uzmanlaşması da gelişmiştir: Sağ yarım küre bütünsel, uzay-zamansalken, sol yarım küre daha odaklı, analitik ve diziseldir. (Dennett, 2017:214).

Dennett insan zihninin bu değişimlerden nasıl etkilendiğini şöyle açıklar:

Amaçlarımız doğrultusunda, esnek beyin organizmanın ortamında karşılaşılan kimi yeniliklere yanıt olarak kendisini yeniden organize edecek ve uyarlayacak yeteneğe

sahip olduğunu söylememiz gerekir. Beyin tarafından yürütülen bu süreç neredeyse tamamen mekanik bir süreçtir ve doğal seçilime çok benzer. Evrimin ilk yeni ortamı tekil beyinlerde doğum sonrası tasarımı montajıdır. Seçilim için adaylar davranışları kontrol eden ya da etkileyen çeşitli beyin yapılarıdır ve seçilim mekanik bir ayıklama süreci sayesinde başarıya ulaşır. Bu sürecin kendisi sinir sistemine genetik olarak yüklenmiştir (Dennett, 2017: 217).

Özetlememiz gerekirse ortamdaki yeniliklere karşı beynimiz kendini yeniden organize edecek ve uyarlayacak yeteneğe sahiptir. Beyin tarafından yürütülen bu süreç tamamen mekaniktir. Bu durum beynimizin esnek bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Beynimizin bu yapısının bize sunduğu süreç birçok isimle anılsa da en bilinen ismiyle ‘Baldwin Etkisi’ olarak adlandırılır (Dennett, 2017: 217).

Bireylerin öğrendiği hiçbir şey dölle iletilmez. Tasarım keşfi alanında beceri öğrenebilmeye daha yakın olan yeterince şanslı bireyler, daha fazla döl sahibi olma eğilimindedirler ve bu döller de Beceri zirvesine daha yakın olma eğiliminde olacaklardır. Nesiller boyunca, rekabet sertleşir: son tahlilde, Beceriyle doğmamışsanız (ya da çok yakından geçmemişseniz), rekabet etmeye pek de yakın değilsinizdir. Ancak esneklik olmasaydı, bu etki de olmazdı, çünkü doğrusunu elde edinceye kadar değişkenleri denemeye devam etmezseniz başarısız olursunuz; sonuçta bir milim bile iskalasanız, iskalamışsınızdır (Dennett, 2017: 219-220).

Dennett’a göre beynimizin esnek yapıya sahip olması evrimleşmemizi, öğrenmemizi kolaylaştırmıştır. Bununla beraber çevrenin buna ortam sağlaması gelişmeye destek vermiştir. Örneğin tekrar tekrar tekerleği icat etmek zorunda kalmayız. “Kültürel evrim ve ürünlerinin aktarımı evrimin ikinci yeni ortamıdır ve fenotipik esnekliğe, tıpkı fenotipik esnekliğin genetik çeşitliliğe bağlı olduğu gibi bağlıdır” (Dennett, 2017: 227). “Evrim de çoğu zaman bu taktikten yararlanarak, daha önceki tasarım işlemlerinden artakalanları tekrar tekrar kullanır” (Dennett, 1999: 71). Bilindiği gibi genetik havuzun çeşitliliği insan türünün doğmasını ve on binlerce yıldır varlığını sürdürmesini sağlamıştır. İnsanın uzuvlarındaki esneklik hem doğal çevredeki adaptasyonunu hem de alet yapabilmesi için kültürü geliştirmesini sağlamıştır. Benzer şekilde kültürel evrimde tıpkı genetik evrim gibi varlığını kültürel çeşitliliğe borçludur.

Evrim, her organizmanın her parçasında bilgi barındırır. Bir balının çenesindeki elastik madde, yediği besin hakkında ve içinde besin bulacağı sıvı ortam hakkında enformasyon içerir. Bir kuşun kanadı, içinde işini yapacağı ortam hakkında enformasyon içerir. Bir bukalemunun derisi, daha da dramatik olarak, o andaki çevresine ilişkin enformasyon taşır. Bir hayvanın iç organları ve hormonal sistemleri, atalarının yaşamış olduğu dünyayla ilgili pek çok enformasyon içerir. Bu enformasyonun beyne kopyalanması hiç gerekli değildir. Sinir sistemindeki “ veri yapıları” içinde “ tasarımılanması” da gerekmez. Ancak, uzuvlarda ve gözlerde barınan enformasyona güvenmek ve ondan yararlanmak için olduğu kadar, hormonal sistemlerdeki bilgiye güvenmek ve ondan yararlanmak için de tasarımılanmış olan sinir sistemi tarafından kullanılabilir (Dennett, 1999: 92).

Dennett’a göre evrimsel sürecin bir sonucu olarak bedenimizde barınan bir bilgelik vardır. Bu bilgelikten yararlanarak canlılar çevreye daha iyi uyum sağlamakla birlikte zihinleri de bundan etkilenmiş ve sıfırdan başlamak zorunda kalmamıştır.

Eagleman’a göre beynin karmaşık bir yapıya sahip olması, onun sırrının çözülemez olduğunu göstermez. Evrimsel süreçte nasıl gözlerimiz veya vücudumuzun herhangi bir yeri ihtiyaçlarımız doğrultusunda şekillendirirse, beynimizde benzer şekilde biçimlenmiştir. Bilincimizde tıpkı diğer organlar gibi ihtiyaçlar doğrultusunda gelişmiş ve değişmiştir (Eagleman, 2021: 6). Daha doğrusu bedenimizi veya beynimizi şekillendiren bir süreç veya baştan kurgulanmış bir tasarım yoktur. Hiçbir bilinçte kendisini doğal koşullara uyum sağlayacak şekilde yeniden yapılandıramaz. Burada söylenmek istenen evrimin doğal adaptasyon sonucu gerçekleştiği, yeni ortama adapte olabilen genlerin kalıcı olduğu ve kendisini gelecek nesillere aktarabildiğidir.

3.3.3. Kültürel Evrim: Memler

İnsanın sinir sisteminin ve sinir sisteminin merkezi konumundaki beyninin gelişimindeki evrimsel aşamalar, kabaca yukarıdakigibidir. Ancak insankarmaşık ve gizemli kılan, biyolojik evrim kadar hayati bir evrim daha vardır; bu da kültürel evrimdir. Sinir sisteminin, beynin ve bilincin gelişimde kültürel yaşam önemli yer tutar. Evrimsel süreçte insanlar değişerek modern dünyaya ulaşmışlardır. Fakat Sapiens’e gelene kadar varolan diğer primatlar ve diğer insanımsılar topluluk halinde yaşamalarına rağmen, Sapiens’den farklı olarak toplumsal dayanışma ve kültürel

etkileşim denen olguyu henüz geliştirememişlerdi. Harari'ye göre, örneğin Neandertaller Sapiensler kadar örgütlü ve sosyal değillerdi:

Bir Neandertal, birebir mücadelede muhtemelen bir Sapiens'i yenerdi. Ama yüzlerce üyeyi içeren bir karşılaşmada Neandertallerin hiçbir şansı yoktu. Neandertaller bir aslanın nerede olduğuyla ilgili bilgiyi paylaşabiliyordu, ama kabile ruhları konusunda hikayeler anlatıp onları değiştiremiyorlardı. Kurgu yaratma becerisi olmadan Neandertaller büyük gruplar hâlinde etkili bir şekilde işbirliği yapamıyorlar, hızlı bir şekilde değişen zorluklar karşısında sosyal davranışlarını da değiştiremiyorlardı (Harari, 2015: 47).

Sapiens diğer insan türlerine göre toplumsal faydanın ve kültürel değer faydasını önceden kavrayarak evrimleşme şansını kazanmıştır. Sosyalleşmek, örgütlü davranmak, Sapiens'in hayatta kalma şansını artırmıştır. "Hayek, insanın, biyolojik evriminin sosyal evrimi ile birleşmesi nedeniyle başarılı olduğunu, hatta sosyal evrimin bir zaman sonra biyolojik evrimden daha hızlı bir etki göstererek insanı mevcut haline getirdiğini iddia eder" (Akt.Akçiçek, 2020: 120).

İnsan bir kültürün içerisinde doğar. Doğumla birlikte başlayan bu süreç beynin ilk ve en önemli adımıdır. Beyin dünyaya gelişle beraber kendini kültürel olarak bulunduğu ortama hazırlar (Dennett, 2017: 234). Childe'in aktardığı gibi, kültür biyolojik evrimin yerini almıştır. İnsan dışı hayvanların genetik aktarımla ve içgüdüleriyle sahip oldukları hayatta kalma becerilerinin yerini insan yaşamında kültür almıştır:

İnsan tarihinde, giysiler, aletler, silahlar ve gelenekler, besin ve barınak bulmaktan yana, post, pençe, boynuz ve içgüdünün yerini almıştır. Yüzyıllar boyunca süregelen denemelerle, kuşaktan kuşağa geçen sosyal geleneklerle oluşturulan alışkanlıklar, töre ve yasaklar, türümüzün yaşamını sürdürme çabasından yanada kuşaktan kuşağa geçen içgüdülerinin yerini tutmuştur. (Childe, 2010: 20).

Dennett, insanın farklı sesler çıkarmasına olanak tanıyan gırtlak yapısının ve dilin, iletişimin sözel ve giderek soyut hale gelmesindeki önemini işaret eder: "...insan genotipinin dil öğrenmeyi hızlandıracak pek çok uyumu barındırdığı" gerçektir(Dennett, 2017: 235).Dil gelişimi insan evriminde çok önemli bir aşamadır. Kültürel evrim insan türünü diğer canlı türlerinden ayırt eden ve bu manada biyolojik evrimden de üstün tutulan bir gelişmedir. Elbette bu gelişimi sağlayan şeyin diğer parmaklardan ayrı hareket edebilen ve bu sayede alet yapabilmeyi sağlayan

başparmağın ve Dennett'in vurguladığı gibi gırtlak yapısının ve dilin hareketli yapısının önemi de unutulmamalıdır. Tüm bu biyolojik avantajlarla birlikte insan konuşabilmeyi dil icat edebilmeyi ve kültürü yaşantısına katmıştır.

Konuşabilmek öyle iyi bir beceridir ki, bu noktaya erişemeyen herhangi bir kimse çok büyük bir dezavantaja sahip olur. Konuşan ilk atalarımızın bunu çok büyük zahmetlerle elde ettikleri neredeyse kesin, ama biz onların aralarındaki üstatların torunlarıyız (Dennett, 2017: 235).

İnsan türünü diğer canlılardan ayırt eden özellikler sorulduğunda, hemen “akıl (düşünme)”, “dil” ve “kültürel yaşam” yanıtları verilir. Aslında insan evrimindeki bu üç unsur da iç içedir. Kültürel yaşam insanın hayatta kalmasının yollarından birisi olarak ortaya çıkmış ve zamanla en önemlisi haline gelmiştir. Kültürel yaşamın karmaşıklaşmasını sağlayan dildir. Dil ve kültürel yaşam sayesinde insanın hayatta kalma stratejileri, hayatta kalmanın dışında da salt merak ürünü bilgi toplamaya odaklanabilmiştir. Bu da bildiğimiz anlamda aklın, düşünmenin gelişimini hızlandırmıştır. Gerçekten de evrimsel açıdan bunlar çok hızlı olmuştur ama insan aklının kullanarak kültürü ve dili geliştirmiştir diyemeyiz. Tüm bu özellikler, Baldwin Etkisiyle ortaya çıkmış ve işe yaradıkça sonraki nesillerde kalıcı hale gelmiştir. Kısacası, tesadüfen ortaya çıkan ve hayatta kalmaya doğrudan etki eden süreçler insan genetiğine kazınmış ve beynin mimarisini değiştirmiştir.

Kültür de insanın beyinde çeşitli değişiklikler meydana getirir. Örneğin, bir Türk ile bir Çinlinin beyinleri aynı değildir (Dennett, 2017: 234). Beynin fiziksel mimarisi aynı olsa da bu fiziksel mimarinin işleyişini etkileyen kültürel yapı farklıdır. Kırsal bölgede doğmuş ve orada yaşamını sürdüren bir köylüyle, bir şehirlinin de beyni aynı şekilde işlemez. Bu farklılığı yaratan farklı kültürde doğmuş olmamızdır. Farklı yaşam koşulları, farklı kültürleri beraberinde getirir ve bu kültürler farklı şekilde gelişmemize neden olur. Örneğin, ata binilen, herkesin ata bindiği bir toplumda doğmuş bir bebek ata binmeyi doğduğu andan itibaren gözlemlediği için, ata binmeyi, şehirde yaşayan birisi gibi sonradan öğrenmeyecektir. O bebek kimi motor becerilere sahip olduktan ve kasları yeterince geliştikten sonra, kendiliğinden, kimse ona öğretmeden ata binebilecektir. Dennett, bu kültürel aktarımı “mem” kavramıyla açıklar.

Beynimiz dilin araçları için giriş ve çıkış yolları inşa ettikten sonra, bunlar, mem adı verilen bir niş içinde gelişmek üzere evrimleşmiş varlıklarla, hızla parazitli (üstelik göreceğimiz gibi, tam anlamıyla bunu kastediyorum) bir hal aldı (Dennett, 2017: 235).

İnsan üretimi olan; vazolar, kubbeli yapılar, kıyafet modası, sözcükler vb. örnekler memi örnekleyen kavramlardır. Daha iyi bir ifade ile “mem, bir kültür aktarım birimi veya bir taklit birimidir”. Mem evrimi henüz biyolojik ya da genetik evrimle kıyaslanabilir olmadığı gibi bu evrimsel deyimlerle de tarif edilebilir bir süreç değildir fakat doğal seçim yasalarına tam olarak itaat eden bir olgudur (Dennett, 2017: 237).

Memler de genler gibi eşleyicidir fakat farklılaştıkları yerler vardır. Genler biyolojik âlemde, memler kültürel âlemde mücadele eder. Genler hücrelerde bulunur, bedenleri üretir ve üremeyle çoğalırlar. Memler beyinde veya kültürel nesnelerde bulunur ve davranışı, düşünceyi, kültürü üretir ve taklitte çoğalırlar. Memin üreme kabiliyetinin kaynağı olan taklit, memlerin DNA’sı gibi düşünülebilir. Taklit memlerin tanımında hayati bir kavramdır ve bir insandan diğerine aktarılan her türlü fikir ve davranış olarak tanımlanır (Aktr, Karagöz, 2012).

Mem kavramı daha geniş bir ifade ile söylemek gerekirse ilk insan toplulukları ile oluşmaya başlamış olan ve insanların toplumlaşması ile de türlere ayrılarak çeşitlenmiştir. Örneğin bir Japon memi ile İngiliz memi farklılık gösterir. Zamanla memler farklılık göstermekle birlikte zamana göre değişim ve dönüşümde gösterebilirler (Özunur, 2016: 66).

Genler görünmezdir, gen araçlarıyla (organizmalarla) taşınırlar. Organizmalarda karakteristik etkiler (fenotipik etkiler) üretme eğilimindedirler, kaderi uzun vadede karardır. Memler de görünmezdir ve resimler, kitaplar ve sözler (özellikle sözlü veya yazılı diller, kâğıt ya da manyetik kodlar, vb) gibi mem araçları tarafından taşınırlar. Araçlar, binalar ve başka buluşlar da memin araçlarıdır. Jantlı tekerlekleriyle bir vagon bir yerden bir yere sadece tahıl veya yük taşımaz, jantlı tekerleklerle sahip bir vagon fikrini de akıldan akla taşırır. Bazı ortamlarda bir memin varlığı fiziksel düzenlemeye bağlıdır; bütün bu fiziksel düzenlemeler yok edilirse, o mem de yok olur. Elbette sonra bağımsız bir şekilde yeniden ortaya çıkabilir (Dennett, 2017: 239).

Görüldüğü üzere mem kavramı yanımda yöremizde insanın olduğu her yerde bulunan canlı bir yapıdır. Modern dünyada memler hızlı bir şekilde dünyaya yayılmaktadır. Bu anlamda da, memler ölümsüzdür. Esasen memler tekil bir insanda yaşarlar. İnsan memleri içerisine doğduğu kültürden alır tüm yaşamı boyunca geliştirir ve o insanın ölümü ile bu memlerden bazıları sonraki nesillere aktarılır. Elbette kültür değiştikçe bu memlerden bazıları yok olur. “Zihin sınırlı tedarikçilerdir ve her bir zihnin memler için sınırlı kapasitesi vardır. Bu nedenle, memler arasında olabildiği kadar zihne girme konusunda önemli bir yarış vardır” (Dennett, 2017: 241-242).

Özetle, insan türünün beyni biyolojik olarak geçirdiği evrimin sonucunda bugün sahip olduğumuz bazı reflekslere ve kendini koruma güdüsüne sahip olmuştur. Ancak diğer türlerden farklı olarak, insan türünün inşa ettiği kültür, onu diğer hayvanlardan önemli bir biçimde farklılaştırmıştır. İnsan hayvanlardan kültürel yaşamıyla, dil becerileriyle, soyut düşünmesiyle farklılaştıkça daha karmaşık bir beyne ve zihinsel yetilere sahip olmuştur.

3.4.Dennett’in Çoklu Taslaklar Modeli

Görüldüğü gibi, insan bilinci, en basit kendini korumaya programlı sinir sistemlerinden evrimleşerek bugünkü karmaşık halini almıştır. İnsan beyninin farklı kısımları vardır ama kabacakıvrımlı üst korteks, öğrenme, esnek düşünme gibi işlevlere sahipken, alt beyin hayvanlardaki beyin gibi kendini korumaya, otomatikleştirilen davranışları gerçekleştirmeye programlıdır. İnsan beyni esnektir, bu esneklik, öğrenmeyi mümkün kılar. İnsanların beyninin esnekliği öğrenmeyi sağladığı gibi, nasıl daha iyi öğrenebileceğinin stratejilerini de geliştirmiş ve nasıl daha iyi öğreteceğinin yollarını da bulmuştur (Dennett, 2017: 227). Dolayısıyla, üst beynin bilinç işlevi gören bir yer olduğu akla gelebilir ama Dennett böyle düşünmemektedir.

Nöroanatomistler beyindeki bağlantıların haritasını çıkartırken, birkaç alanın, bilinçte hayati bir rol oynadığını varsaydılar: “Beynin orta kısmındaki kafes şeklindeki biçimin ve onun üzerindeki talamus’un (göz sinirinin beyindeki ucu), beyni uyarmadaki rolü uzun süredir biliniyordu: örneğin uykudan uyanma ya da yenilik veya acil bir durum karşısındaki tepki” (Dennett, 2017: 320). Yine aynı nedenle,

beynin Homo sapiens'te en çarpıcı bir şekilde gelişmiş olan korteksin ön loblarının, beyni kontrol eden bir yer olduğu düşünülmüştür çünkü önloblarda bir bölgenin zarar görmesi, organizmanın uzun vadeli davranışlarını ve konsantrasyonunu olumsuz etkilemektedir(Dennett, 2017: 321).

Daha önceki bölümlerde anlatıldığı üzere, Dennett, Descartes'ın beyinde bir merkez (kozalaksı (pineal) bez) olduğunu, bu merkezin davranışlarımızı şekillendiği, denetlediği fikrine de karşıdır. Dennett için böyle bir kontrol noktası yoktur, beynin farklı noktaları aynı anda farklı işler yapmakta ve çoğu zaman aralarında bir koordinasyon olmaktadır. Ama bütün beyin devlerini kontrol eden, aralarında bir koordinasyon sağlayan bir yer yoktur.Dennett, Descartes'in savunduğu üzere beyinde bir odak noktası olan, pineal bez olarak adlandırılan bir merkez olmadığını, dahası zihnimizde bir göz veya bütün bilgilerin aktığı tek bir noktanın olmadığını savunmaktadır (Dennett, 2017: 127).

Dennett, davranışçılıkta olduğu gibi bilinci yok saymayı veelemeci materyalistler gibi bilinci tamamen sinirsel ve fizyolojik süreçlere indirgemeyi doğru bulmaz. Descartes'tan bugüne kadar hüküm sürmüş gelmiş merkezi ve bütünlüklü bir kendilik bilincini reddeder. Dennett, Kartezyen merkezi bilinç anlayışına tepki olarak Çoklu Taslaklar Modelini geliştirmiştir.İnsan beyninin dışarıdan tıpkı bir termit kolonisi gibi görüldüğünü fakat sadece ortak çalışma ile birlikte hareket ediyormuş hissi uyandırdıklarını iddia eder (Gödelek, 2011: 164-165).

Dennett Çoklu Taslaklar Modeliyle beyindeki bir merkezden bütün bedenin yönetilmesine karşı bedenimdeki bütün duyuşsal organlarla hissedip paralel olarak hareket eden bir sinirsel ağ fikrini önerir. Çoklu Taslaklar modeline göre; duyu organlarımız ile algıladığımız şeyler çok kanallı bir biçimde beyne iletilir, beynin farklı bölümlerinde yorumlanan bu bilgilere paralel bir biçimde tepkiler verilir (Dennett, 2017: 135-136).Çoklu Taslaklar Modeline göre: bir cismi veya nesneyi algılarız bu durum çok kanallı bir şekilde beyne iletilir, beynin farklı noktalarında yorumlanır ve paralel bir şekilde o görüntüye tepki veririz (Dennett, 2017: 135).

Beynimizde zihin veya bilinç işlevi gören özel bir karargâh noktası olsa beynimiz yanılmazdı fakat beynimizde sürekli bir “editöryal düzeltme” gerçekleşmektedir. Bu düzeltme sayesinde karargâh noktası varmış gibi hissederiz fakat böyle bir nokta

yoktur. Gördüğümüz bir resmi bütün ayrıntılarıyla hatırlayamamamızın sebebi de budur.

Dennett, bizim algı veya düşünme olarak tarif ettiğimiz belli bir olayla beyinde farklı stratejiler içeren çeşitli sinirsel etkinlikler oluşturulduğu, hepsi de bilinçsiz olan bu sinirsel etkinlikler arasında bir rekabet yaşandığı, organizmanın davranışını yönlendirmede hangi stratejinin öne çıkacağı ve hangilerinin etkisiz kalıp sönümleneceğinin duruma ve koşullara göre belirlendiği ileri sürülmektedir. Anlaşılabileceği gibi böylece, her bilinçli yaşantının açıklanışı için, yanılsama kavramını kullanmayan bir tasvir elde edilmiş oluyor (Dereko, 2018: 106-107).

Bu düzen ile beraber beynimiz giren bilgiler sürekli bir ‘editorial düzeltme’ uygulanmaktadır. Örneğin okuduğumuz kitapta eksik kelimeyi (‘sistem’ şeklindeki yazıyı ‘sistem’) tamamlar ve olması gerektiği gibi okuruz. Çoğu kez bu yanlışlığın farkında bile olmayız (Dennett, 2017: 136).

Bu editorial süreçler saniyenin büyük aralıklarında meydana gelir. Bu esnada, değişik sıralarda, çeşitli eklemeler, birleştirmeler, düzeltmeler ve içeriğin üzerine yazmalar olur. Retinamız da, kulaklarımızda, derimizin yüzeyinde ne olduğu doğrudan deneyimleyemeyiz. Gerçekte deneyimlediğimiz, yorumlamanın pek çok sürecinin, yürürlükteki editörler süreçleri bir ürünüdür (Dennett, 2017: 137).

Dennett beynimizin ham görüntüyü işlediğini ve daha gelişmiş hale getirdiğinden bahseder. Bu durum beynimizin diğer bir özelliğidir. Görüntü beyne gelir ve burada geliştirilir ve beynin farklı bir bölümünde bu geliştirilmiş yapı kalır. Tekrar bu görüntüye benzer bir durum ile karşılaştığımızda onu algılamamız böylece kolaylaşmış olur (Dennett, 2017: 137). Elbette düzenlenmiş görüntü örgüsünün bilinçli olarak tekrar ne zaman yaşanacağı bir sorudur. Bununla beraber düzenlenmiş bu yapı bir dizi öykü gibi sıraya dökülmüş vaziyette beynimizde konumlanmıştır. “Zamanın herhangi bir noktasında beynin çeşitli yerlerindeki çeşitli düzeltme sahalarındaki öyküleyici fragmanların çoklu “taslakları” mevcuttur” (Dennett, 2017: 138).

Dennett işlev görmeyen bir alanın işlev gören alan tarafından kullanılabildiğini söyler. Beynin vücutta özel bir yerinin olmadığını vücuttaki diğer organlar gibi olduğunu vurgular (Gödelek, 2011: 164). Bilincin merkezi konumuna karşın,

Dennett, insan bilincini, beynin değişik bölgelerinin aynı anda değişik işler yaptığı, olayları kendine göre yorumladığı, bir çeşit yaratıcı kargaşa olarak görür. Dennett bunu şöyle açıklar:

Zihinsel içerikler, beyindeki özel bir bölmeye girerek değil, ayrıcalıklı ve gizemli bir ortama aktarılacak da değil, davranış kontrolüne egemen olmak için, uzun süre devam edecek etkilere kavuşmak için ya da yanıltıcı bir ifadeyle söylersek, “belleğe girmek” için diğer zihinsel içeriklere karşı girdikleri yarışları kazanarak bilinçli hale gelirler (Dennett, 1999: 171).

Merkezi ve bütünlüklü bir kendilik bilinci fikrini reddeden Dennett, bunun bir yanılsama olduğunu söyler. Bütünlüklü ve ayrıcalıklı erişimle kişinin bilgi sahibi olduğu bir kendilik bilinci yoktur. Merkezi ve tüm içsel yaşantıların anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya geldiği bir kendilik bilinci olduğunu varsaymak, tüm insanların ortak bir amaca doğru yönelerek, bir bütünün parçaları gibi hareket ettiği termit (akkarınca) kolonilerinde, bir grup ruhu olduğunu varsaymaya benzer. Termit kolonilerinde bir grup ruhu yoktur. Ancak; önceden programlanmış bir sistemle çalışan ve üreten karıncaların ortak çalışması, böyle bir grup ruhu varmış izlenimi yaratır.

Dennett’in Çoklu Taslaklar modelini kısaca özetlemek gerekirse, insan beyni sanal bir makine gibi, çoklu kanallara sahiptir. Birbirine paralel işleyen bu kanallarda saniyenin binde biri gibi çok çok kısa zaman dilimlerinde yüzlerce binlerce veri aynı anda işlenir. Bilincin karmaşıklığı da bundan ileri gelmektedir. Bir sürü veri aynı anda işlendiğinden, bilincin yükü son derece ağırdır ve herhangi bir makine tarafından taklit edilemez görünmektedir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte yapay zeka aynı anda milyarlarca veriyi işleyebilmektedir. Ancak yapay zeka, insanın geçirdiği evrim sürecini geçirmediğinden hayvansı beyne, kendini koruma reflekslerine ve kendini koruma güdüsünden türeyen duygulara ve toplumsal yaşama hiçbir zaman sahip olamayacaktır.

3.5.Hayvan Bilinci

Dennett *Bilinç Açıklanıyor* adlı kitabında hayvanlara ilişkin tavrı Marian Stamp Dawkins’in (1987) bir makalesinden yararlanarak ele alır.“Dawkins’in kaydettiği

gibi, hayvanlara karşı ahlaki tavırlarımız tutarsızlıklarla doludur” (Dennett, 2017: 525).

Tutarsızlıklarımızı göstermek için farklı, çeşitli türlerdeki hayvanlar hakkında düşünmemiz gerekir. Yavru Grönland foklarının öldürülmesine karşı gösteriler yapılıyor. Fakat farelerin öldürülmesinin sona erdirilmesi için buna benzer herhangi bir kampanya yok. Pek çok insan afiyetle domuz veya koyun eti yerken, konu köpek etinin veya at etinin yenilmesine geldiğinde, herkes dehşete kapılıyor (Akr, Dennett, 2017: 525).

Yukarıdaki tutarsızlıkların sebebi Dawkins için akıl yürütme ve acı çekebilmedir. Descartes için canlıların insanı özelliklere sahip olmamalarını akıl yürütememelerine bağlamıştır. Jeremy Bentham ise yetişkin bir atın bir aylık bebekten daha rasyonel olduğunu ifade eder. Bu durum etik bir düşünceye dayanmasa da Dawkins “acı çekme yeteneğine etik bir değer vermek, bizi daha zeki hayvanlara değer vermemiz sonucuna götürecektir. Descartes’ın akıl yürütme kriterini reddetmekle başlasak bile akıl yürütebilen hayvanlar muhtemelen acı çekme kapasitesine sahip olanlardır” düşüncesini savunur (Dennett, 2017: 525). Dennett ise bu durumun geliştirmiş olduğumuz bilinç kuramından kaynaklandığını belirtir.

Acı çekmek, bir tür tanımlanamaz fakat içsel olarak berbat bir durumun musallat olması meselesi değildir. Bir kimsenin yaşam umutlarının, yaşam planlarının, projelerinin, kişinin arzularını engelleyen koşullar karşısında çaresiz kalması ve o kişinin amaçlarının, onlar her neyseler, engellenmesidir (Dennett, 2017: 526).

“Acı çekme kapasitesi kendimize özel, ayırt edici arzulara, beklentilere ve diğer karmaşık zihinsel durumlara sahip olma kapasitemizin bir fonksiyonudur”. Dennett için acı çekme yetisi insana ait bir özellik değildir. Bir at, bir aylık bebekten elbette daha rasyoneldir. Sinir sistemi gelişmiş canlılar daha fazla acı çekme kapasitesine sahiptirler. Bu anlamda, insan hayvanlara göre acıyı daha fazla hissetmektedirler. Memeliler, özellikle maymunların acı hissetme düzeyleri insana yakındır (Dennett, 2017:526).

Bu anlamda insan zihni son derece karmaşıktır. Beyni oluşturan sinir sistemi de bu bilinmezliğe dâhildir. Dennett bu bilinmezliği daha kolay çözümlemek adına daha basit sinir sistemine sahip canlılara bakmamız gerektiğini vurgular. Daha basit

canlıların beyin sistemi insan kadar gelişmiş olmadığı için daha anlaşılır yapıdadır. Bundan dolayı Dennett bitki ve özellikle hayvan beyin yapılarını veya sinir sistemini incelemenin insan zihni için iyi bir kaynak oluşturacağını düşünür

Hayvanlarda, besinleri ve atıkları kan dolaşımı taşır, ama bu çok eskilerden beri, aynı zamanda bir enformasyon yolu da olmuştur. Bitkilerdeki sıvı hareketi de, sinyallerin bitkinin bir bölümünden diğerine iletilmesi için, görece ilkel bir ortam sağlar. Ama hayvanlarda, önemli bir tasarım yenilenmesi fark edebiliriz: Otonom sinir sisteminin ataları olan basit sinir sistemlerinin evrimi. Bu sistemler daha çabuk ve daha verimli bir bilgi nakli sağlayabilmekle birlikte, esas olarak hâlâ iç işlerine bağlıdır. Otonom bir sinir sistemi ise, kesinlikle akıl değildir; bir bitkinin yaşam sisteminin temel bütünlüğünü koruyan besleyici ruhuna daha yakın bir kontrol sistemidir (Dennett, 1999: 37).

3.6.Diğer Zihinleri Anlamakta Dennett’in Heterofenomenolojik Yöntemi

“Nerede bilinçli bir zihin varsa, orada bir bakış açısı vardır” (Dennett, 2017: 126). Dennett kendi kuramını açıklamadan önce bu sözyle bilince ilişkin öznel bir bakış açısını kabul ettiğini göstermek istemiştir.Öznel olarak bilincimizi nasıl gördüğümüzü ve aslında bu görüntünün neden yanılsamalı olduğunu kanıtlamaya çalışırken, Dennett nesnel olarak görülebilir bir zihin kuramı inşa etmek ister. Dennett’a göre zihnimizde ne olup bittiğini bilemeyiz. Bu yüzden birinci şahıs bakış açısı güvenilir bir bilgi vermemektedir. Zihnimin bilgisi birinci tekil şahsa kapalı olmakla birlikte başka insanlara da kapalıdır fakat diğer insanların zihinlerinin ve birinci tekil kişinin zihninin nasıl çalıştığına dair elimizde bilimsel veriler bulunmaktadır. Bu veriler ışığında zihnimizi açıklamalıyız. Dennett buna üçüncü kişi bakış açısı yanı bilimsel bakış açısı der. Bu yöntemi ise Hetero-Fenomenoloji olarak adlandırmaktadır (Dennett, 2017: 90-97).

Dennett, bilinci dışarıdan yani üçüncü şahıs perspektifiyle anlama yöntemine özellikle heterofenomenoloji adını vermiştir çünkü bu yöntemi fenomenolojik yöntemle alternatif olarak geliştirmiş ama fenomenolojik yöntemin yanılsamalarını da bu yöntemle açıklamak istemiştir. Bilindiği gibi fenomenoloji,yirminci yüzyılda Edmund Husserl’in içe bakış yöntemine verdiği addır.

Birçok felsefeci, özellikle Husserlci Fenomenoloji okulundan etkilenmiş olanlar (Dreyfus, 1979; Searle, 1983), bilinçli deneyimin “arka planını” vurguladılar. Ama onu genellikle, gizemli veya mekanik açıklamaya meydan okuyan inatçı bir özellik olarak tasvir ederler (Dennett, 2017: s. 326).

Fenomen ve numen ayrımıysa Kant’a dayanır. Kantnesnenin kendinde halini *numen*, bize görüldüğü halini *fenomen* olarak adlandırır. Kant bizim dışımızdaki nesnelerin kendinde hallerini bilmeyeceğimizi, yalnızca bize göründükleri halini yani fenomeni bilebileceğimizi iddia eder. Zihin felsefesinde fenomenolojik yöntem, kişinin kendi zihnine ayrıcalıklı bir erişime sahip olduğunu ancak diğer zihinlere ve nesnenin kendinde haline aynı şekilde erişimimiz olmadığını savunur.

Bilinç üzerine yazan çoğu yazar birinci şahıs bakış açısının bilinci açıklamada kullanılmasının verimli olacağını düşünmüştür. Descartes bu düşüncüyü savunan ilk düşünürlerdendir. Descartes’a göre, kendi duygularımıza ve düşüncelerimize birinci elden erişme ayrıcalığı sahibiz ancak bir başkası bizim zihnimize erişemez ve bizler de başka zihinleri bilemeyiz. Zihne ve bilince birinci şahıs bakış açısını savunanlara göre, kimse bize kendi iç görünüş hakkında yanıltığımızı söyleyemez. Fenomenologlar öznel bilinçli deneyimimizi yani birinci tekil şahıs perspektifini başkalarının da kabul etmesi gerektiğini savunurlar (Dennett, 2017: 87). Dennett heterofenomenolojik yöntemiyle bunun tam tersini kanıtlamak istemektedir. Aslında gördüğümüz, bildiğimiz, hissettiğimiz şeylerde yanılırız. Ona göre, başka zihinleri dışarıdan anlamının yolu vardır ama kişilerin kendi zihinlerine ayrıcalıklı erişimleri yoktur. Kısacası, Dennett’in bilinç hakkında çalışırken kullanılması gereken yöntem olduğunu savunduğu heterofenomenoloji, kişinin kendi bilinçli deneyimlerini içebakışla gözlemlemesine dayalı “otofenomenoloji”nin zıttıdır (Revonsuo, 2017: 272).

Yirminci yüzyıl başlarında içebakışçılık itibar kaybetmiş ve yerini davranışçılık almıştır. Davranışçılar, yalnızca dışarıdan toplanan olguları veri olarak kabul etmekte ve bilinci anlamada üçüncü şahıs perspektifini savunmaktadırlar: Zihinsel olaylara ilişkin herhangi bir olgu bilimsel veri kabul edilemez; çünkü asla nesnel yöntemlerle kesin olarak doğrulanamazlar (Dennett, 2017: 88). Ancak yukarıda da gördüğümüz gibi, Dennett, zihinsel olaylar yoktur veya olsa bile bilimsel olarak çalışılmaz demek yerine zihinsel olayların bilimsel kuramını oluşturmaya çalışıyor. Diğer bir

ifadeyle Dennett, davranışçılar gibi üçüncü şahıs bakış açısını savunur ama bunun dışında davranışçılara zihni araştırmaktan geri durdukları için karşı çıkar. Dennett üçüncü şahıs bakış açısından böyle bir kuramı inşa etmeye çalışmaktadır (Dennett, 2017: 89).

Bilincin, kişinin ayrıcalıklı erişimle ulaştığı ve doğruluğundan emin olduğu zihinsel durumlarla açıklayan geleneksel görüşlere karşı olan Dennett, kendi zihinsel durumlarımızın, birinci şahıs bilgisine sahip olmamızın, onlara ayrıcalıklı erişimle ulaştığımız anlamına gelmediğini söyler. Biz zihnimizde gerçekte ne olup bittiğini bilmeyiz, bize nasıl geliyorsa öyle biliriz. Örneğin; herhangi bir anıyı veya herhangi bir görüntüyü ya da bir sesi zihnimizde canlandırırken arka planda pek çok mekanik süreç işlemektedir. Bir şarkıyı kendi kendimizi mırıldanırken arkada işleyen mekanik süreçleri değil kafamızın içindeki bir orkestrayı düşünürüz. Kafamızın içinde ne olup bittiğine ilişkin gerçekten içsel bir erişimimiz yoktur ama biz görüntülerin ve seslerin tekrar edilebildiği bir yer olduğu hissine kapılırız.

Heterofenomenoloji, Dennett'in bilincin öznel bir deneyim olduğunu ve bir başkası tarafından nesnel bir olguymuş gibi tanımlanamayacağını öne süren teze karşı geliştirdiği bir yöntemdir. Heterofenomenolojiye göre, içsel yaşantıları doğabilimi çerçevesinde incelemenin tek yolu, bu iç yaşantıları kişinin davranışına, konuşmasına yansıyan yönüyle ele almaktır. Dennett, heterofenomenoloji adını verdiği bir yaklaşımla bilinci, ayrıcalıklı erişim, yani birinci şahıs bilgisiyle değil, aksine üçüncü şahıs bilgisiyle erişilen bir şey olarak açıklamaya çalışır. Heterofenomenoloji kendi bilincini değil, başkasının iç yaşantısıyla ilgili olarak söylediklerini, tanımlarını ciddiye alıp, bunlar hakkında bilgi sahibi olmaya çalışma esasına dayanır.

Dennett, fenomenologların ayrıcalıklı erişime sahip olduğumuzu düşündükleri zihinsel durumları üç gruba ayırır; yani zihnimizde üç tür öznel deneyim bulunmaktadır. İlk olarak, duyu organlarımız aracılığıyla aldığımız dış dünya deneyimleri zihnimizde bulunur. Örnek vermek gerekirse, bunlar duyu organlarımız tarafından iletilen görüntüler, sesler, kokular, kayganlık ve kaşıntı hissi, sıcak ve soğuk hissi gibi deneyimlerdir. İkinci olarak, fantezi imgeleri, iç görüler, gündüz düşleri, kendi kendine konuşmak, hatırlamalar, parlak fikirler ve önseziler gibi iç dünya deneyimlerimiz zihnimizde öznel deneyimler olarak yer almaktadır. Üçüncü olarak, duygusal deneyimler yani ağrılar, açlık ve susuzluk hissi, öfke, neşe, nefret,

utanç, kıskançlık, gurur, endişe, pişmanlık gibi çeşitli duygulanımlar bulunmaktadır (Dennett, 2017: 58).

Dennett tüm bu zihinsel deneyimlerin türe özgü olduğunu savunur. Diğer bir ifadeyle, tüm insanlar bu türden zihinsel durumlara sahiptirler ve bu deneyimlerin öznel olduğunu sanırlar. Oysa Dennett'a göre, bu zihinsel durumlar bütün insanlarda vardır; derecesi, şiddeti değişebilir ama evrimsel olarak bu zihinsel durumları türümüzün bütün üyeleri geliştirmiştir.

Dış dünya deneyimlerimizle başlarsak; dış dünya deneyimlerimiz temel olarak duyu organlarımız aracılığıyla edinilir. Bu duyu organları da normal olarak herhangi bir hasar yoksa bütün insanlarda vardır. Elbette bazılarımızın bazı duyuları daha gelişkin, bazılarınıninki daha zayıftır ama belli bir aralıkta hepimiz aynı şekilde algılarız. Örneğin, tüm primatlarda koku duyusu zayıflamıştır ama buna karşın görme duyusu gelişmiştir. Bir insan ne kadar iyi koku alırsa alsın, bir köpek kadar keskin koku duyusuna sahip olamayacaktır. Koku duyumuz ise görme duyumuza göre çok daha zayıftır. Görme ve işitme aralığımız da bellidir.

İnsankulağı 20-20.000 Hz arasındaki sesleri duyar. Bu sınırın altındaki seslere infrasonik, üstündeki seslere de ultrasonik sesler denir. Konuşma sesi aralığı da 500-2000 Hz arasında değişir. Uluslararası standartlara göre, işitme sistemine zarar veren gürültü düzeyi 100-10.000 Mhz ve 85 dB düzeyidir (Güner, 2000).

Benzer şekilde insan türü kırmızı ve mor ötesi ışınları göremez. Ayrıca insan türünde tat ve koku alıcıları birbirine bağlıdır. Bu yüzden grip olduğumuzda yediğimiz şeylerin kokusunu ve buna bağlantılı olarak tadını da alamayız (Dennett, 2017: 58). Bu da türe özgü bilinebilir bir durumdur. Dokunma duyumuz da bilincimize açık değildir çünkü dokunma duyusu birçok kaynaktan gelen bilginin bütünleşmesidir (Dennett, 2017: 59). Örneğin gözlerimiz kapalıyken parmaklarımızla bir şeye dokunduğumuzda onun ne olduğunu, en azından dokusundan yola çıkarak malzemesini tahmin edebiliriz. Bunu yaparken çıkardığı sestten de yola çıkabiliriz. Bütün duyular esasen birbirine bağlıdır. Ancak insanların görme duyusu diğer duyularından çok daha iyidir ve bu nedenle pek çok şeyi görme metaforuyla açıklarız. Hatta körler bile böyle yapar (Dennett, 2017: 71). “Her ne kadar gözlerimizin bize anlattığını dokunma veya duyma yoluna giderek doğrulatsak da biz

insanlar olarak görmeyi daima algısal bilginin en önemli kaynağı olarak diğerlerinden ayırırız”. (Dennett, 2017: 70). Görmenin kafadaki resim olduğunu, işitmenin de sesleri zihnimizde tekrar etmek olduğunu düşünmeye meyilliyizdir. Örneğin, dilimize takılan bir şarkıyı zihnimizin içinde tekrar edip dursak da sesli bir şekilde söylemeye çalıştığımızda söyleyemeyeceğimizi (en azından müzikle pek ilgilenmeyenlerimizin) fark ederiz (Dennett, 2017: 60). Görmek de zihin gözümüzde gördüğümüz bir görüntüyü canlandırmak demek değildir. Öyle olsaydı gördüğümüz şeyleri detaylarıyla canlandırabilirdik. Çoğumuz canlandırabildiğimizi sanırız ama aslında gördüğümüz şeyin resmini yapmaya kalktığımızda pek çok detayı zihnimizde canlandıramadığımızı fark ederiz (Dennett, 2017: 67). Dolayısıyla, Dennett duyu organlarımızdan gelen verinin algılanıp zihnimizde bir yansıma oluşturmadığını iddia eder. Diğer bir deyişle, fenomenologların iddia ettiği gibi, dış dünyadan aldığımız duyular zihnimizde öznel deneyim nesnelere dönüşmemektedir. İnsan türü böyle bir yanılsamaya sahiptir. Bu yanılsama insanların yaşamını kolaylaştıran, hatta hayatta kalmasına etki eden genetik bir mirastır yalnızca.

İç dünya deneyimlerimiz, bize en öznel, en bilinmez gelen alandır. Ancak Dennett iç dünya deneyimlerimizin de, görme metaforlarıyla sanki içeride deneyimleniyormuş gibi gelse de aslında böyle bir görsel deneyime sahip olmadığımızı açıklar. Örneğin, bir arkadaşımızla sabah selamlaştığımızı ve bu selamlaşmada anormal herhangi bir şeyin olmadığını düşünelim. Akşam yeni gelen bir bilgiyle arkadaşımızın bize kırgın olduğunu öğrenmiş olalım. Bu yeni bilgiyle, hemen sabahki selamlaşma anını zihnimizde canlandırırız. Daha doğrusu canlandırdığımızı düşünürüz. Bu canlandırmaya bakıp, aslında sabahki selamlaşmada arkadaşımızın bize kırgın olduğunun sinyallerini verdiğini “görürüz.” Oysa sabah bu yeni ilgi olmadan böyle bir kırgınlık hissetmemiştik. Dolayısıyla, iç dünya deneyimleri adını verdiğimiz hayaller, göz önünde canlandırmalar, anılar, bizim o an ihtiyaç duyduğumuz gibi şekillenir; içerisinde bulunduğumuz duruma uyarlarız daima. Anılarımız fotoğraf gibi belleğimizde saklanmazlar. Biz ihtiyaç duyduğumuzda yeniden tasarlarız, eski tasarımları o anki duruma uyarlarız (Dennett, 2017: 72-4).

Şimdi gözlerinizi kapatın ve birisinin demir uçlu botuyla sol kaval kemiğinize çok sıkı bir tekme attığını hayal edin. Bu dayanılmaz acıyı hayal edebildiğiniz kadar

detaylı bir şekilde hayal edin. Canlı bir şekilde hayal ettiniz, peki hiç acı hissettiniz mi? (Dennett, 2017: 76).

Görüldüğü üzere, zihinde canlandırılan acı, sadece acı çeken bir insan görüntüsüdür. Acının kendisi zihnimizde canlandırılmaz. Kendi kendimizle sessizce konuşmakla kalmayız, bazen de bunu belirli bir “ses tonunda” yaparız. Başka zamanlarda, sözcükler var gibi görünür ama duyulan sözcükler değildir bunlar. Anlama her bir şeyi zihinsel resimlere dönüştürme süreciyle gerçekleşmez.

Bedensel ağrılar, korku, öfke, endişe vb. duygu durumlarına duygulanım adı verilir. Dennett’a göre bu duygular evrimsel sürecin bir ürünü olarak herkeste ihtiyaç temelli olarak gelişmiştir. Bununla birlikte bu duygular herkeste ihtiyaç temelli olarak ortaya çıkmış olsa da kişiden kişiye farklılık göstermektedir (Dennett, 2017: 81). Örneğin acı duygusu duygusunun ortaya çıkış biçimleri ve dereceleri kişiden kişiye değişiklik gösterir. Ama acı veya ağrı duygusu herkeste ortaktır çünkü evrimsel süreçte ortaya çıkmış, hayatta kalmamız için çok değerli bir alarm sistemidir (Dennett, 2017: 77). Ağrı hissine sahip olmasak iç kanama geçirdiğimizi veya bacağımızın kırıldığını anlamaz hayatımızı kaybedebilirdik. Bununla birlikte diğer duygular; nefret, kıskançlık, öfke vb. hepsi evrimsel olarak ortaya çıkan beyin süreçlerinin birer işlevleridir.

Fenomenolojik bahçenin yani zihin dünyamızın içindekilerin pek de gizemli ve sanıldığı kadar öznel olmadığını gösteren Dennett, bilinç durumlarını beyin durumunun uzantısı olarak tanımladığı için, bilinci de özneliği de evrimsel süreçle gelişen deneyimlenen, öğrenilen duyguların ortaya çıkması ve deneyimlerin birikimi olarak açıklar. Dennett, bu konuda önerdiği hetero-fenomenolojik yaklaşımla bilincin maddi süreçlerle ve nesnel bir bakış açısıyla açıklanabileceğini ortaya koymuş olur. Dennett, öne sürdüğü yaklaşımla hem nesnel gerçekliği vaat etmekte hem de ikicilik yaklaşımının geride bırakılmasına katkı sağlamış olur (Gülgül, 2021: 58).

Dennett bilinci, kafamızın içinden dışarıya bakan, onu anlamaya çalışan bir insan olarak canlandıran tüm klasik görüşleri ters yüz ederek, bilince yepyeni bir bakış açısı getirmiştir. Bütünlüklü ve ayrıcalıklı erişimle kişinin bilgi sahibi olduğu bir kendilik bilinci yoktur. Beyin olaylarının, içsel aktarımımızda ifade ettiğimiz

inançların gerçek karşılıkları olma iddiasındaki fenomenolojik nesnelerden çok farklı göründüğünü ortaya koymuştur (Dennett, 2017: 105-106).



4. SEARLE VE DENNETT ARASINDAKİ TARTIŞMA

Searle ve Dennett, kendi bilinç kuramlarını açıklarlarken sıklıkla başka zihin felsefecileriyle polemiğe girerler. Kendi kuramlarının diğer kuramlara üstün yönlerini bu yolla savunurlar. Dennett *Bilinç Açıklanıyor* kitabında Searle'ün biyolojik doğalcılığını ve Çince Odası düşünce deneyini eleştirirken, Searle de Dennett'in *Bilinç Açıklanıyor* adlı eserinde savunduğu materyalist bilinç kuramını *Bilincin Gizemi* adlı eserinde eleştirir.

Bu çalışmanın bu bölümünde önce iki düşünürün karşılıklı olarak birbirlerine yönelik eleştirileri aktarılmaktadır. Sonra iki düşünürün bilinç kuramlarının farklılıkları ve benzerlikleri ortaya konmaktadır. Ardından, Searle'ün biyolojik doğalcı bilinç kuramının mı, Dennett'in materyalist bilinç kuramının mı daha sağlam olduğu enine boyuna ele alınarak birinci tekil şahıs bakış açısının mı üçüncü şahıs perspektifinin mi daha iyi bir açıklama sunduğu tartışılmaktadır.

4.1.Searle'ün Dennett'a Yönelttiği Eleştiriler

Searle, Dennett'in düalist, davranışçı, işlevselci, indirgemeci bir materyalist ve doğrulamacı olduğunu iddia eder (Searle, 2018: 81). Elbette Searle'e göre, bilinci bedene indirgeyen herhangi bir kuram bilinci açıklamamaktadır. Bilinci açıklamak yerine bilinci işlevleriyle özdeşleştirmektedir.

İlk olarak, Searle, Dennett'i düalist olmakla itham eder. Searle'e göre, Daniel Dennett ikiciliğin son savunucularından birisidir. Dennett, söylemlerinde ikiciliğe temelden karşı çıkar gibi görünseler de ikiciliğin farklı bir versiyonu olan işlevselciliği savunmaktadırlar. Zihinsel olan, yapay zekâ tarafından işlevsel olarak karşılanabiliyorsa Searle göre, insanın bedenli olmasının hiçbir önemi kalmamaktadır. Güçlü Yapay Zeka kuramcıları, yapay zekâ, insan zihninin işlevlerini yerine getirebileceğini söylerler. Searle ise, bu durum karşısında bedenin varlığını yok saydıklarını bu yüzden insanın varlıksal bütünlüğünü tam anlamıyla ele almadıklarını belirtir. Searle göre, işlevselciler beden ve zihin arasında nedensel bir ilişki yokmuş gibi davranır (Searle, 2018: 149). Searle bunları söylemekle birlikte Dennett'in ve diğer materyalist zihin kuramlarının ikici olduklarını kendinin ise tekçi monist olduğunu iddia eder (Searle, 2018: 149). Searle göre beyin nörokimyasal işlevlerine indirgenmez. "Bilinç, gerçek dünyanın gerçek bir parçasıdır ve ne başka

bir şey uğruna yok edilebilir ne de başka bir şeye indirgenebilir. Dolayısıyla ben, “maddecilik” ve “ikicilik”in kelime dağarcığını kullanışlı bulmuyorum.” (Searle, 2018: 164).

Searle, düalist olmasının yanı sıra Dennett’in, davranışçılığa da yakın bir düşünür olduğunu iddia eder çünkü Dennett içsel zihinsel durumları yani *qualia*ı reddetmektedir (Searle, 2018: 83). Searle göre, Dennett *Bilinç Açıklanıyor* adlı kitabının başlarda öznel deneyimi kabul ediyor gibi görünmesine rağmen laf kalabalığıyla okuyucuyu yanıltmakta ve aslında bilinçli zihin durumlarını reddetmektedir. Bunu yapmak için önce beyinde bilinç işlevi gören bir nokta bulunmadığını iddia eder. Bu durum nörobiyologların kabul ettiği bir durumdur. Searle göre de bilinç beyinde bir nokta değil beynin tamamının üretimidir (Searle, 2018: 84). Searle göre, Dennett davranışların uyaran yetilerinin ve sinirsel süreçlerin doğrudan çıktısı olduğunu iddia etmektedir. Dennett, Searle göre bu nedenle, zihni çeşitli uyaranlara çeşitli tepkiler veren bir makinadan farklı görmemektedir (Searle, 2018: 82). Oysa Searle için davranışlar içsel süreçlerin dışarı yansımasıdır. Ancak davranışlar bu içsel süreçleri açıklayamazlar, çünkü onlar sadece sonuçlardır (Searle, 2018: 82).

Searle’ün üçüncü iddiası, Dennett’in bir işlevselci olduğudur (Searle, 2018: 148). İşlevselciler zihinsel süreçlerin işlevleri ile ilgilenmektedirler. Zihinsel süreçlerin ortaya çıkmasında yapay zekâ veya bir bilgisayar programı da bu anlamda beynin yerini alabilir. Bu çerçeveden Dennett işlevselci düşünce yapısına uzak bir yerde değildir. Dennett bu konudaki görüşlerini dile getirirken beynin diğer organlardan farklı olarak daha önemli olmadığını, yapay bir beynin işlevini, beyin gibi yerine getirdiğinde ayırt edilemeyeceğini belirtir (Dennett, 2017: 43).

Searle göre Dennett bilinci Alan Turing ve Von Neumann bilgisayar modellerinin çalışmasına benzer bir sanal makine olarak görmektedir. Bu sanal makine sadece genetik aktarımla değil kültür aktarımı olan memlerde de işler (Searle, 2018: 86-87). Dennett, bu memler sayesinde zihnin karmaşık yapısına kavuştuğunu iddia eder ama aslında bir zombiden farkımız yoktur. Zihin felsefesinde zombiler zihinsel işlevleri bakımından bilinçli bir insandan ayırt edilemeyen ama içsel zihin durumuna hiçbir zaman sahip olmayan varlıklar olarak tanımlanır. Dennett göre içsel zihinsel durumlar olmadığı için bizlerde zombiden farksız değiliz (Searle, 2018: 88). Kısacası

Searle göre, Dennett'in kuramı, Güçlü Yapay Zekâdan farksız değildir (Searle, 2018: 90). Searle, Dennett'in en nihayetinde bilincin varlığını kabul etmediğini, çünkü onun bilinçten anladığı şeyin, "paralel bir mimariye uygulanmış von Neumann (vari) bir sanal makinenin mem etkilerinden ibaret" olduğunu söyler (Searle, 2018: 91). Buradan hareketle, Searle göre Dennett bilinci kabul eder gibi görünmekte fakat gerçek manada bilincin varlığını reddeden bir sonuca ulaşmaktadır (Searle, 2014: 23).

Searle ayrıca Dennett'in doğrulamacı olduğunu iddia eder. Doğrulamacılık yalnızca bilimin kanıtladığı ve doğru kabul ettiği şeyleri kabul eden felsefi bir görüştür. Dennett bilinç konusunda yalnızca üçüncü şahıs bakış açısından bilinebileceğini yani bilimsel olarak doğrulanmış olanı kabul eder (Searle, 2018: 93). Searle göre Dennett öznel ve nesnel olarak bilinebilir olan önermeleri birbirine karıştırmaktadır. Nesnel olarak bilinebilenler üçüncü şahıs bakış açısından bilinebilirler ve doğrulukları ispatlanabilir. Ancak öznel olanlar yalnızca birinci şahıs bakış açısından bilinebilir ve doğrulukları nesnel olarak bilinemezler (Searle, 2018: 93).

Son olarak, Searle'e göre Dennett, zihni niyetli bir duruş olarak tanımlayan bir görüşün savunucusudur. Searle'nün niyetli bir duruş dediği düşünce tarzına göre; sevgi, umut, korku gibi zihinsel durumları fiili içsel zihinsel görüngüler olarak göremeyiz. Bu durumlar sadece davranışı açıklamak için kullanılabilir. İçsel zihinsel durumlarımız gerçek, içkin, öznel vb. olarak kabul edilemez (Searle, 2014: 22-23). Dennett niyetli bir duruşu kabul eder fakat içsel zihinsel durumları kabul etmez. İnanç, istek gibi ifadeleri Dennett niyetli bir duruma sahip olduğumuzu gösteren ifadelerdir. Fakat bu kavramlar sosyalleşme (sosyalizasyon) sürecinde insan insanın edindiği kelime hazinesinin sonucudur. Bununla birlikte Dennett bilincin hiçbir şekilde var olmadığı düşüncesini savunan materyalist bir kuramcı olarak ele alınır.

4.2.Dennett'in Searle'e Yönelttiği Eleştiriler

Dennett Searle'ün bilinci Kartezyen düşüncede olduğu gibi bir merkez olarak görmekten kaçınmadığını iddia eder. Searle beyni bir makine olarak görmekte ama bilinci o makinenin haricinde bir yerde kurgulamaktadır. Beyin bedenin fizyolojik işlevlerini yerine getirmekten sorumludur. Bu işler zaten mekanik işlerdir. Ancak tüm bu süreçlerin farkında olma ve anlama Searle'e göre mekanik bir iş değildir; bu

nedenle anlama beyinde gerçekleşmez. Peki, anlama nerede gerçekleşir? Bu soruyu ilk defa Descartes sormuştur. Descartes beyindeki mekanizmaların, anlamının büyük oranından sorumlu olduğunu söyler. Descartes için bazı davranışlarımız mekaniktir. Düşerken kollarımızı yana açmamız veya bir koyunun kurt görünce kaçması gibi. Descartes koyunun kurttan kaçmasını mekanik bir davranış olarak tanımlar; keza hayvanların Descartes’a göre bilinci yoktur. Ancak olan bitenin farkında olma, neyi neden yaptığını anlama ve düşünme gibi daha karmaşık davranışlarda bilince ihtiyaç duyarız (Dennett, 2017: s. 375). Dennett, Searle’ün de Descartes gibi düşündüğü iddia eder.

Dennett için karmaşık davranışlar bile mekaniktir; beyindeki mekanik alt süreçlerin çokluğu, zenginliği ve farklı kombinasyonları bize düşünmenin ve anlamının mekanik olmadığını düşündürür. Düşünme ve anlama gibi süreçleri, beyindeki mekanik süreçler olarak açıklamak, genel anlayışa ters düşmektedir. Bu fikir, herhangi bir materyalist zihin kuramının merkezinde yer alır ancak genel anlayışımıza aykırı geldiği için çoğu kuramcı materyalizmden uzak durur. Searle de bunlardan birisidir. Searle’e göre, gerçek anlamının oluşabilmesi için beyinde bir yerlerdeverileri kendi bünyesinde toplayacak, anlamayı oluşturan olaylara tanıklık edecek ve anlayacak birisinin olması gerekir. Searle’ün ünlü Çince Odası düşünce deneyi bu genel anlayışa dayanır (Dennett, 2017: s. 376).

Searle, Çince Odası düşünce deneyinde, bir bilgisayar programının Turing testini geçebileceğini varsayar. Turing testini geçse yani bir bilgisayar programı değil de bir insan olduğu düşünülse bile, bu programın zihinsel anlamayı gerçekleştiremeyeceğini kanıtlamak istemektedir. Dennett, öncelikle, bir programın Turing testini geçme olasılığını düşük görürçünkü Dennett’a göre “herhangi bir programın tarif edilen sohbeti gerçekten sonuna kadar götürebilmesi için, olağanüstü esnek, sofistike ve çok katmanlı sisteminin olması gerekir” (Dennett, 2017 511). İnsanın anlamlı anlamsız konuşacağı konular ve konuşma bağlamı sınırsızdır. Örneğin, bir yapay zekânın espri anlaması imkansız olmasa da çok zordur. Espriyer kültürel bir am aynı kültür içerisinde yaşayan insanlar bile bir espriyi anlamayabilirler çünkü espri bağlama özgüdür ve genelde daha dar çevrelerde anlaşılır.

Dennett, Searle'ün sofistike veya esprili konuşmanın olabileceğini reddetmediğini sadece Searle'ün bu konuşmayı devam ettirmemek için hevesimizi kırdığını iddia eder (Dennett, 2017 511). Searle bu ihtimalleri hiç tartışmadan Çince Odası'nın sadece yönergeleri takip ederek, Çince ifadelere Çince karşılıklar vereceğini kurgular. Dennett'a göre Searle burada İngilizce veya 0'lar ve 1'lerden oluşan bir bilgisayar programlama dili yerine Çince'yi seçerek, okuyucunun aklını karıştırmaktadır. Dennett, Searle'ün bu düşünce deneyine ait ilk gözleminin bu düşünce deneyini hayal etmenin zorluğu olduğunu belirtir (Dennett, 2017: 509). Okuyucu Çinceye hakim olmadığından yönergelerin sabit karşılıkları olduğunu sanabilmektedir. Oysa bütün diller gibi Çince de çok zengindir ve bir makinenin karşı taraf makine olduğunu hissettirmeden tam bir karşılık bulması çok zordur.

En önemlisi de Searle bu düşünce deneyiyle, bir yazılımın veya bir robotun bilinçli bir zihne sahip olamayacağını göstermek istemiştir (Dennett, 2017 508).

O [Çince Odası] her neyse, yalnızca kimi mekanik veya sentaktik tariflere göre, sembol dizilerini başka sembol dizilerine düşünmeksizin dönüştüren bir rutindir. Sonra bastırılmış öncül gelir: ...gerçek bir anlama elde edemezsiniz (Dennett, 2017: 512).

Bu son derece Kartezyen bir çıkarımdır. Bu düşünce deneyiyle Searle, bilincin anlamayı gerçekleştiren gizemli bir varlık olduğunu düşündürtmeye çalışmaktadır. Bilincin anlamayı nasıl gerçekleştirdiği başka bir önemli sorundur. Searle bu konuya da cevap vermemekte, bilincin öznel olduğunu söyleyerek anlamının nasıl gerçekleştiğine yanıt üretmemektedir.

4.3. Searle ve Dennett Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar

Bu çalışmada Searle ve Dennett'in zihin kuramlarının ve bilinci anlama yöntemlerinin karşıtlıkları vurgulansa da esasen ikisi de bilincin gizeminin birgün çözüleceğine inanırlar. Dennett'in bu konudaki tavrı nettir. *Bilinç Açıklanıyor* kitabının adından da anlaşılacağı gibi Dennett şu anki bilgi birikimimizle bile bilinci açıklayabileceğimizi belirtir. Öte yandan Searle biyolojik bir açıklamayla bilincin çözülebileceğini söyler. Fakat bu biyolojik açıklama bilinç beyin demek değildir. Searle göre beyin bilinci üretmektedir. Ancak bunun nasıl yapıldığını henüz bilemiyoruz. Şuan geleneksel bilim çerçevesinde bu mümkün görünmemektedir.

İlerleyen zamanlarda bu mümkün olursa bu biyolojik bir bilinç kuramı olacaktır (Searle, 2018: 156).

Biyolojik açıdan bilinç meselesini çözdüğümüzde, bilincin gizemi aşamalı olarak ortadan kalkacaktır. Beynin nasıl çalıştığını anlama hususundaki gizem metafizik bir engel olmaktan çok, yalnızca şu anda işlerin nasıl gerçekleştiğini bilmememizden kaynaklanır (Searle, 2018: 156).

Hem Dennett hem de Searle, bilincin bilimsel olmadığı görüşüne karşıdır. Bilinç bilimsel olarak açıklanabilir bir kavramdır. Bu anlamda, her iki düşünürün de davranışçılığa karşı çıktığı söylenebilir. Bu noktada Searle’ün Dennett’i davranışçı olmakla suçladığı da akılda tutulmalıdır.

Ayrıca hem Searle hem de Dennett, işlevselci değildir. Searle herhangi bir yapay zekânın veya silikondan yapılmış bir beynin bilinçli bir organizmanın, çeşitli işlevlerini ve davranışlarını taklit edebileceğini ama bu taklidin sadece görüntüden ibaret olduğunu söyler. Bu davranışların gerisindeki içsel öznel taraf taklit edilemez. “Bilincin özü içsel, niteliksel, öznel zihinsel süreçlere dayanmasıdır” (Searle, 2018: 158). Diğer yandan Dennett, kendi kuramının işlevselciliğe yakın olduğunu kabul etmektedir. Searle ise Dennett’i tam bir işlevselci olarak tanımlamaktadır. Searle’e göre Dennett, bilinci çeşitli nörokimyasal süreçlere veya bir çeşit bilgisayar programlarına, yazılımlara ve Güçlü Yapay Zekaya indirgemektedir. Ancak Dennett, Güçlü Yapay Zekanın veya başka bir bilgisayar programının, insanın geçirdiği evrimsel süreci geçirmediğini, bu nedenle insan bilincinin yerini alamayacağını açıkça belirtmiştir.

Searle ve Dennett arasındaki bir diğer ortaklık ikisinin de monist olmasıdır. Fakat her ikisi de birbirlerini ikici olmakla suçlamaktadırlar. Searle materyalizmin de bir tür nitelik düalizmi olduğunu iddia eder (Searle, 2018: 164). Dennett da Searle’ün bilinci maddi süreçlerin dışında açıklamasının Kartezyen töz düalizminin devamı olduğunu öne sürer (Dennett, 2017: 375).

Searle’ün ve Dennett’in kuramları arasındaki başka bir ortaklık, her iki kuramın da bilinç süreçlerine beyindeki daha düşük düzeydeki sinirsel süreçler sebep olduğu düşüncesini içermesidir. Bilince neden olan alt sistemler basit ve mekaniktir; bu alt sistemlerin bir araya gelmesi, karmaşık bilinç durumlarını oluşturur.

Beyin bir makinadır. Bilinçli bir makinadır. Beyin, kalp ve karaciğer kadar biyolojik bir makinadır. Dolayısıyla ve elbette ki bazı makinalar düşünebilir ve bilinçli olabilir. Örneğin sizin ve benim beyinlerimiz (Searle, 2018: 157).

Bu noktada Dennettbilincin bu basit ve mekanik alt sistemlerin giderek evrimselleşmesiyle meydana geldiğini söyleyerek Searle'den ayrılır. Dennet, sinir sisteminin Homo Sapiens evrimin daha alt basamağındaki türlere göre daha karmaşık hale gelerek bilinci oluşturduğunu düşünür. Searle, bilincin biyolojik bir varlık olduğunu ama canlılığın ortaya çıktığı andan itibaren varolduğunu savunur. Yani Searle'e göre, bilinç biyolojik adaptasyon süreçlerinin bir sonucu olarak gelişmemiş, en baştan beri vardır. Ayrıca, Searle sinir sistemi ile bilinç arasında evrimsel bir ilişki olduğunu kabul eder ancak iki şey arasında bulunan ilişkinin bu iki şeyi özdeş kılamayacağını söyler. Sinir sistemi ile bilim arasında bir ilişki olsa bile bilincin sinir sisteminden ibaret olduğunu söyleyemeyiz (Searle, 2018: 152).

Searle ve Dennett arasındaki en bariz karşıtlık elbette Searle'ün biyolojik doğalcılığı, Dennett'in ise materyalizmi savunmasıdır. Searle maddeciliğe bilinci maddeye indirgediği için karşı çıkmaktadır. Kendi kuramının ise maddeci olmadığını altını çizer. Dennett ise maddeci olmayan bilinç kuramlarının Kartezyen düalizm tehlikesine düştüklerini savunur.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan karşıtlık, Searle'ün ve Dennett'in bilinci anlama yöntemleri arasındaki karşıtlıktır. Searle önceki bölümlerde de sıklıkla tekrar edildiği gibi, bilincin beyinden ayrı bir varlığı olduğunu ve bilincin deneyimlerini öznel olduğunu vurgular. Bu nedenle, bilinç ve bilincin deneyimleri nesnel yöntemlerle anlaşılamaz. Searle, bilinci anlamakta birinci tekil şahıs bakış açısını savunur. Buna göre, bilinç ancak kişinin kendi perspektifinden bilinebilir. Bir başkasını bizim bilincimizi bilmeyeceği gibi, biz de bir başkasının bilincine erişemeyiz. Searle göre, üçüncü şahıs perspektifini savunan Dennett bilincin öznel varlığını reddetmektedir.

Dennett, bilincin öznel deneyime sahip olduğunu düşünmememizin nesnel nedenlerini ortaya koyar. Bilincimizin dışı kapalı ve sadece bizim erişimize açık olduğunu düşünürüz. Bu insan türüne özgü bir yanılsamadır. Kültürel ve insani farklılıkları göz ardı edersek, deneyimlerimiz ortaktır. Kültürel ve insai farklılıklar da anlaşılabilir çünkü insanların beyinleri, konuşma, düşünme yetileri bilimsel olarak

anlaşılabilir. Bu farklılıklar belli bir aralıktadır. İnsanların görme ve işitme sistemleri bilinebilir. Farklı göz kusurlarımız veya görüş farklılıklarımız olsa da hepimiz insan türüne özgü bir görme sistemine sahibiz. Örneğın bir ressamın dünyayı görmesiyle resimle ilgisi olmayan dikkatsiz birisinin görmesi farklı olabilir. Ama hiçbirimiz dünyayı bir yarası veya güvercin gibi görmeyiz.



5. SONUÇ

Modern çağın zihin felsefesi alanındaki en önemli sorunlardan birisi bilincin varlığı sorunudur. Bu çalışmada, bilincin varlığı ve açıklanabilirliği sorunucağdaş zihin felsefesinin iki önemli düşünürü John Searle'ün ve Daniel Dennett'in kuramları perspektifinden anlaşılmaya ve açıklanmaya çalışmıştır. Dennett ve Searle, Descartes'ın düalist zihin anlayışını eleştiren ve düalist olmayan bir zihin kuramı oluşturmaya çalışan iki düşünürdür. Her ikisi de Descartes'ın temellendirdiği kavramsal ikiliğin günümüzde de sürmesinden rahatsızdırlar. Descartes'ın düalist kavramlarının zihni bilimsel gelişmelerin ışığında anlamaya engel teşkil ettiklerini düşünmektedirler. Ancak her iki önemli düşünürün zihin kuramı birbirilerinden epey farklı olduklarını görülmektedir. Dennett materyalist zihin kuramının önemli temsilcilerindendir. Searle ise materyalizmin de zihni açıklamakta yetersiz kaldığını ve bu nedenle materyalizm ve düalizm dışında bir kuramla zihnin açıklanması gerektiğini düşünmektedir. Searle davranışçılık, işlevselcilik, elemeci materyalizm, fizikalizm ve güçlü yapay zekâ kuramlarının zihni bedene indirgediğini ve esasen zihni açıklamadığını öne sürmüştür. Searle'e göre, bilinç öznel bir fenomendir ve birinci şahıs bakışı ile bilinebilir. Ancak tüm bunlar Searle'ün zihne ve bilince ilişkin bilimsel açıklamaları göz ardı ettiği anlamına gelmez. Buna karşın Dennett bilincin diğer bütün maddi olgular gibi bilim tarafından yani üçüncü şahıs perspektifi tarafından açıklanabileceğini savunmuştur.

Searle zihin beden sorunu olarak adlandırılan ve çözümsüz görünen düşünce tarzının düalizme dayandığını vurgular (Searle, 2014: 21-23). Düalizm ve savunucuları zihinsel olan ile fiziksel olanı birbirleri ile zıt görmeleri yirminci yüzyıla kadar bu konunun sorun olarak gelmesini sağlamıştır. Üstelik zihinsel ve fiziksel olanın tanımlaması için kullanılan kavramlarda oldukça yanlıştır. Zihinsel durumları tanımlarken; öznel, niteliksel, yer kaplamayan gibi tanımlamaların kullanılması ve fiziksel olanı tanımlarken; nesnel, niceliksel, yer kaplayan gibi tanımların kullanılması durumu daha kötü bir hale getirmiştir. Searle ise çözümü geleneksel düalist kavramların terk edilmesinde görmüştür (Doğan, 2018: 228-229). Bu kavramsal karışıklıkla birlikte düalistler evrenin maddesel farklı bir varlığı olduğunu ve zihinlerin farklı bir varlık kategorisine sahip olduğunu savunurlar. Bu demektir ki düalizm zihinsel olanı tamamen diğer varoluşlardan farklı bir yere koymuştur. Searle

ise bu duruma tamamen karşı çıkmakla birlikte bilincin açıklamasına her iki varlık alanını da dahil etmiştir “Beyin, bilinçli zihinsel durumlar gibi belirli ‘zihinsel’ görüngülere sebebiyet vermektedir ve bu bilinçli durumlar basitçe beynin üst düzey özellikleridir” (Doğan, 2018: 230).

Searle kuramında zihinsel ve fiziksel olanı birbirlerinden ayırmadan zihin ve beden ikiliğini çözebilmeyi bunu yaparken de bilinci beyne indirgemeden bilinç fenomenini koruyarak ortaya koymaya çalışır (Searle, 2018: 152). Beyin zihni, zihinde beyni etkilemektedir.

Searle, materyalistlerin yaptığı şeyin, zihinsel görüngülerin varlığını ve indirgenemezliğini tasdik etmenin bir tür Kartezyenizmi kabul etmekle eş anlamlı olacağını düşünür (Searle, 2014: 48). Searle için bilinç durumları elenemez ve indirgenemez çünkü gerçek fenomenlerdir. Beyin nedensel olarak bilinci yaratan şeydir. Bilincin durumu beyne bağlıdır fakat ikisi farklı niteliklere sahiptir. Bununla beraber Searle bilinci biyolojik bir fenomen olarak tanımlamakla birlikte bilince beyindeki alt ve üst düzey, mikro ve makro düzeylerin özelliklerinin neden olduğunu söyler bu durumu ise biyolojik doğalcılık olarak adlandırır (Searle, 2018: 11).

Searle bilinci öznel deneyimlerin meydana geldiği biyolojik bir fenomen olarak tanımlamaktadır. Aynı zamanda zihin ve bilinç nörofizyolojik süreçlerin ürünüdür; tıpkı, sindirim sistemi veya kan dolaşımı sistemi gibi. Ancak bilinç, kan dolaşımı ve sindirimden farklı olarak nesnel bir şekilde anlaşılmaz; bilinç kişiye özgü bir deneyim olduğundan birinci tekil şahsın erişimine açıktır. Searle beynin ve sinirlerin üçüncü şahıs bakış açısıyla bilinebileceğini, çünkü nesnel bir ontolojiye veya varlığa sahip olduğunu ancak bizim hislerimizin beyinde oluşan duyularımızın birinci şahıs bakış açısı ile yani öznel olarak bilinebileceğini çünkü bu duyuların ontolojik olarak da öznel olarak da var olduğunu ifade eder (Searle, 2018: 82). Searle için bilinç içsel, niteliksel, öznel süreçlerinin bütünüdür. Bu yüzden üçüncü şahıs bakış açısı ile varılan yargılar doğru olmayacaktır.

Searle göre, yukarıda da belirtildiği üzere, bilinç dediğimiz şey beyindeki nörofizyolojik olayların sonucudur ama bilincin kendisi bu nörofizyolojik olaylara indirgenemez. Searle buna biyolojik niyetçilik (yönelimsellik) adını verir. Bilindiği gibi, fenomenologlar da insan zihnini maddeden ayrılan şeyin zihnin yönelimsel

olması olduğunu iddia ederler. Ancak Searle göre bilinç, niyetlilik veya amaçsallık kavramlarıyla da sınırlandırılmaz çünkü niyet etmeden de bilinçli olduğumuz durumlarda vardır. (Searle, 2014: 116-117).

Searle'ün biyolojik doğalcılığı, bilinç de dahil tüm zihinsel olayların, sindirim ve dolaşım sistemi kadar doğal ve biyolojik bir fenomen olduğunu vurgulamaktadır (Searle, 2014: 15). Ancak Searle, yukarıda da belirtildiği gibi, bilincin öznel ve asla yapay makineler tarafından taklit edilemeyecek bir boyutu olduğunu göstermeye çalışır. Bilinç bir yanıyla etten, kandan ve sinirlerden oluşmaktadır ama asla onlara indirgenemez ve bu nedenle de bilincin öznelliği bilimin erişimine tam olarak açık olamayacaktır. Bunu kanıtlamak üzere Searle, Çince Odası Düşünce Deneyini tasarlamıştır.

Searle'ün bu argümanı, insanın bazı kapasitelerinin mükemmel bir taklit edecek bir program yapılsa bile, bu programın yalnızca sözdizimi kurallarını bilebileceğini, anlamdan haberdar olmayacağını anlatır. Searle'ün örneğinde olduğu gibi, basit bir çeviri programı, Çince hiçbir şey bilinmemesine rağmen, Çince anlama kapasitesi taklit edebilir ve Çinceye çeviri işlevini yerine getirebilir. Ancak bu işlevi yerine getirmesi, o bilgisayarın veya sistemin Çince bildiğini bize düşündürmez (Searle, 2014: 70).

Hesap makinası ve insanı satrançta yenen bilgisayar insandan daha zeki görünebilmesine rağmen insan bilincinin işlevini üretememektedirler. Hesap yapabilmelerine rağmen hesap yapmanın ne demek olduğunu bilemez (Searle, 2018: 162).Yapay zekâ olsun veya bir bilgisayar sistemi olsun insan zihninin yerini alabilmesi boşa bir uğraştır. Bazı düşünürler için Searle, insanların bilgisayardan farksız zihinlere sahip olduklarını iddia eder (Searle, 2018: 147). Bilgisayar programı tasarlayarak zihinler üretmeye çalışan düşünürlerin amacı sadece teknolojik üstünlük sağlamak gibi görünmektedir. Searle insanın biyolojik varlığını herhangi bir yapay zekâ ile eş tutmaz. Dolayısıyla Searle göre güçlü yapay zekâ yoktur. Güçlü yapay zekâyı savunanlar beyinde biyolojik ve bilinçli hiçbir olayın olmadığını varsayarlar (Searle, 1996: 48). Searle göre zekâyı sahip olmak bilgisayarların sahip olduğu sözdizimsel özellikten daha öte bir şeydir. Zihinde sözdizimsel yapının ötesinde anlam ve içeriği vardır (Searle, 1996: 49).

Bilindiği üzere insan zihni son derece karmaşık bir yapıdır. Beyni oluşturan sinir sistemi de bu bilinmezliğe dâhildir. Dennett bu bilinmezliği daha kolay çözümlemek adına daha basit sinir sistemine sahip canlılara bakmamız gerektiğini vurgular. Daha basit canlıların beyin sistemi insan kadar gelişmiş olmadığı için daha anlaşılır yapıdadır. Bundan dolayı Dennett bitki ve özellikle hayvan beyin yapılarını veya sinir sistemini incelemenin insan zihni için iyi bir kaynak oluşturacağını düşünür. Searle ise hayvan bilinci konusunda Dennett ile benzer bir tavra sahiptir. Ona göre “eğer hayvan, nedensel olarak bizimkine benzer bir ilgili yapıya sahipse, benzer uyarıcılara tepki olarak büyük ihtimalle benzer zihinsel durumlar üretecektir” (Searle, 2016: 119).

Genel itibarı ile Dennett ve Searle’ün hayvanların bilinçliliğinden anladıkları farklıdır. Ayrıca bizim onların bilinçli olma halini anlayıp anlayamayacağımız konusunda da farklı görüşlere sahiptirler. Dennett hayvanlara dair bilgi birikimimizin farklı türlerin farklı bilinçlilik düzeyi olduğunu anlamamıza yeteceğini savunur (Dennett, 2017: 526). Searle “Animal Minds” adlı makalesinde hayvanlar alanında pek çok türün bilinçli olduğunu, amaçlı davrandığını, düşünsel süreçlere sahip olduğunu kabul eder (Searle, 1994: 206); İnsan türü de hayvanların biyolojik olarak devamıdır (Searle, 1994: 208). Ancak Searle’e göre, mesele insan veya hayvan beyninin bilinçlilik üretip üretmediğinde düğümlenmektedir. Searle bilinçliliği, beynin bir işlevi olarak görmediğinden davranışlarına bakılarak hayvanların bilinçli olup olmadığının söylenemeyeceğini belirtir (Searle, 2016: 122).

Searle’ün zihin felsefesinde, bilinç her şeyden önce biyolojiktir ama biyolojik olması onun üçüncü şahıs perspektifinden nesnel bir şekilde çözümlenebileceği anlamına gelmez. Bilince neden olan sinir sistemindeki basit süreçler nesnel yöntemlerle açıklanabilirler ancak her türlü açıklama bilincin kendisini açıklamaya yetmeyecektir. Beynin gizeminin çözülmesi, haritasının çıkarılması önemli bilimsel gelişmelerdir ancak bilincin öznelliği beynin haritasında yer almamaktadır. Dolayısıyla, bilinçle ilgili üçüncü şahıs perspektifinden bilinmeyen bir gizem kalmaya devam edecektir. Searle bazı beyin süreçlerinin bilince neden olduğunu fakat bunun nasıl olduğunu şu anki teknolojiyle bilinemediğini bunun sadece doğanın nasıl işlediğiyle alakalı bir olgu olduğunu varsaymaktadır (Searle, 2018: 158).

Genel itibariyle iç gözlem; Searle göre, düşünürler tarafından kendi zihin durumlarını görme (görme yetisi olarak) ile ilgili ele almalarından dolayı tamamen yanlış bir yaklaşımdır. İç gözlem, kendilik bilinci olarak ele alındığında son derece önemli bir yöntemdir. Bunun dışındaki bir kullanım yanlıştır (Searle, 2014: 184-185). Kısacası, Searle iç gözlem yöntemini kişilerin kendi bilinçlerine ayrıcalıklı bir erişim sağlamalarında bir yöntem olarak görmez. Ona göre bilinç uzamsal olarak vardır ve beyinde yer almaktadır ama iç veya dış gözlemle bilinemez (Searle, 2014: 141).

Diğer bir düşünürümüz olan Dennett materyalist bir zihin kuramcısıdır, Descartes'ın zihin-beden ikiliği başta olmak üzere tüm ikici yaklaşımlara karşı çıkmaktadır. Dennett, ikiciliğin en temelde etkileşim sorununa yanıt üretmediğini ortaya koymuş olur. Ona göre, zihin ve bedenin etkileşimini açıklayabilmenin yegâne yolu, zihnin de tıpkı beden gibi maddi bir varlık olduğunu kabul etmekten geçer.

Dennett'a göre, "zihin de bir şekilde fiziksel bir olgu olmanın ötesinde bir şey değildir, zihin beyindir" (Dennett, 2017: 46). Dennett'a göre zihin adeta bir makine gibi işleyen beynin ürünüdür. İnsan bilinci her ne kadar mekanik süreçlerden oluşsa da, bu mekanik süreçler sınırsız deneyimle meydana gelmiş ve bugünkü karmaşık halini almıştır. Biz bu yum sağlama sürecine evrim diyoruz. Evrimleşme sürecinin en başında basit sinir sistemine sahip canlılar "kaç ya da yaklaş" eğilimine sahiptirler ama sinir sistemi geliştikçe ise öngöründe bulunma yetisine de sahip olmuşlar (Dennett, 2017: 209). Sinir sisteminin gelişimi elbette tesadüfe, doğal seçilime dayanır. Doğal seçim kör bir sürecin ürünüdür, şansa bağlıdır (Dennett, 2017: 206).

Dennett'a göre beynimizin esnek yapıya sahip olması evrimleşmemizi, öğrenmemizi kolaylaştırmıştır. Bununla beraber çevrenin buna ortam sağlaması gelişmeye destek vermiştir. Örneğin tekrar tekrar tekerleği icat etmek zorunda kalmayız. "Kültürel evrim ve ürünlerinin aktarımı evrimin ikinci yeni ortamıdır ve fenotipik esnekliğe, tıpkı fenotipik esnekliğin genetik çeşitliliğe bağlı olduğu gibi bağlıdır" (Dennett, 2017: 227).

Görüldüğü gibi, insan bilinci, en basit kendini korumaya programlı sinir sistemlerinden evrimleşerek bugünkü karmaşık halini almıştır. İnsan beyninin farklı kısımları vardır ama kabaca kıvrımlı üst korteks, öğrenme, esnek düşünme gibi işlevlere sahipken, alt beyin hayvanlardaki beyin gibi kendini korumaya,

otomatikleştirilen davranışları gerçekleştirmeye programlıdır. İnsan beyni esnektir, bu esneklik, öğrenmeyi mümkün kılar. İnsanların beyninin esnekliği öğrenmeyi sağladığı gibi, nasıl daha iyi öğrenebileceğinin stratejilerini de geliştirmiş ve nasıl daha iyi öğreteceğinin yollarını da bulmuştur (Dennett, 2017: 227). Dolayısıyla, üst beynin bilinç işlevi gören bir yer olduğu akla gelebilir ama Dennett böyle düşünmemektedir.

Dennett Çoklu Taslaklar Modeliyle beyindeki bir merkezden bütün bedenin yönetilmesine karşı bedenimdeki bütün duyuşsal organlarla hissedip paralel olarak hareket eden bir sinirsel ağ fikrini önerir. Çoklu Taslaklar modeline göre; duyu organlarımız ile algıladığımız şeyler çok kanallı bir biçimde beyne iletilir, beynin farklı bölümlerinde yorumlanan bu bilgilere paralel bir biçimde tepkiler verilir (Dennett, 2017: 135-136). Çoklu Taslaklar Modeline göre: bir cismi veya nesneyi algılarız bu durum çok kanallı bir şekilde beyne iletilir, beynin farklı noktalarında yorumlanır ve paralel bir şekilde o görüntüye tepki veririz (Dennett, 2017: 135). Beynimizde zihin veya bilinç işlevi gören özel bir karargâh noktası olsa beynimiz yanılmazdı fakat beynimizde sürekli bir “editöryal düzeltme” gerçekleşmektedir. Bu düzeltme sayesinde karargâh noktası varmış gibi hissederiz fakat böyle bir nokta yoktur. Gördüğümüz bir resmi bütün ayrıntılarıyla hatırlayamamamızın sebebi budur.

Dennett, bilincin klasik on yedinci yüzyıl yöntemleriyle ve kavramlarıyla anlaşılamayacağını çok çarpıcı bir şekilde göstermiştir. Ancak; Dennett’in heterofenomenoloji yaklaşımı bilinci, üçüncü şahıs bilgisiyle ulaşılabilen bir olgu olarak ele alındığında, bilincin öznel doğasının gözden kaçırıldığı şeklinde eleştirilmiştir çünkü; Dennett’e göre, doğa bilimi çerçevesinde bilincin, kişinin davranışlarına, söylemine, hafızasına vs. yansıyan, erişilebilir ve gözlenebilir yönü dışında, özgün fenomenal bir içeriği olduğunu söylemek anlamsızdır. (Gödelek, s. 164-5)

Dennett heterofenomenolojik yöntemiyle bunun tam tersini kanıtlamak istemektedir. Aslında gördüğümüz, bildiğimiz, hissettiğimiz şeylerde yanılırız. Ona göre, başka zihinleri dışarıdan anlamanın yolu vardır ama kişilerin kendi zihinlerine ayrıcalıklı erişimleri yoktur. Kısacası, Dennett’in bilinç hakkında çalışırken kullanılması

gereken yöntem olduğunu savunduğu heterofenomenoloji, kişinin kendi bilinçli deneyimlerini içebakışla gözlemlemesine dayalı “otofenomenoloji”nin zıttıdır (Revonsuo, 2017: 272). İç dünya deneyimlerimiz, bize en öznel, en bilinmez gelen alandır. Ancak Dennett iç dünya deneyimlerimizin, görme metaforlarıyla sanki içeride deneyimleniyormuş gibi gelse de aslında böyle bir görsel deneyime sahip olmadığımızı açıklar.

Heterofenomenoloji, bilincin davranışçılık ekolü gibi yok saymadan ya da elemeci materyalizm gibi tamamen sinirsel ve fizyolojik süreçlere indirgmeden, doğabiliminin yöntemleriyle incelenbilmesini olanaklı kılar.

Dennett bilinci, kafamızın içinden dışarıya bakan, onu anlamaya çalışan bir insan olarak canlandıran tüm klasik görüşleri ters yüz ederek, bilince yepyeni bir bakış açısı getirmiştir. Bütünlüklü ve ayrıcalıklı erişimle kişinin bilgi sahibi olduğu bir kendilik bilinci yoktur. Beyin olayları, içsel aktarımımızda ifade ettiğimiz inançların gerçek karşılıkları olma iddiasındaki fenomenolojik nesnelerden çok farklı görüldüğünü ortaya koymuştur (Dennett, 2017: 105-106).

Görüldüğü gibi bu iki düşünür eserlerinde birbirleriyle polemik halindedirler. Bilinci anlamada kullandıkları yöntemlere ilişkin tartışmaları ve birbirilerini düalist olmakla suçlamaları bu tezin son bölümünün konusunu oluşturmuştur. Bu tartışmada, Searle’ün argümanlarının daha zayıf olduğu görülmektedir. “Beyin, bilinçli zihinsel durumlar gibi belirli ‘zihinsel’ görüngülere sebebiyet vermektedir ve bu bilinçli durumlar basitçe beynin üst düzey özellikleridir” (Doğan, 2018: 230). Tanımını yaparak zihin beyni, beyinde zihni etkiler tavrını takınmaktadır. Her ne kadar düalizmi eleştirse de bu söylemi ile düalist tavır sergilemektedir. Ayrıca Searle bilincin öznel olduğunu bundan dolayı bilimsel olarak ele alınamayacağı belirtir. Searle bazı beyin süreçlerinin bilince neden olduğunu fakat bunun nasıl olduğunu şu anki teknolojimizle bilinemediğini bunun sadece doğanın nasıl işlediğiyle alakalı bir olgu olduğunu varsaymaktadır (Searle, 2018: 158). Bu tür bir açıklama Searle’ün kuramının bilinmezlik içerdiğinin ve bilincin sırrının onun açısından çözilemeyecek olduğunun göstergesidir. Searle her ne kadar bilinci biyolojik ve doğal bir varlık olarak açıklamaya çalışsa da bilincin nesnel bir şekilde bilinemeyeceğini iddia etmesi, onun kuramını zayıflatmıştır. Dennett ise bilince dair daha somut verilerle

hareket eder ve bilinci bilim çerçevesinde aydınlatmaya çalışan bir tavır sergilemiştir. Dennett'in heterofenomenolojik yöntemi bilinci nesnel bir şekilde açıklarken, neden bize öznel göründüğünü de açıklamıştır.

Searle beyni bir makine olarak görmekte ama bilinci o makinenin haricinde bir yerde kurgulamaktadır. Beyin bedenin fizyolojik işlevlerini yerine getirmekten sorumludur. Bu işler zaten mekanik işlerdir. Ancak tüm bu süreçlerin farkında olma ve anlama Searle'e göre mekanik bir iş değildir; bu nedenle anlama beyinde gerçekleşmez. Searle bu sorunun cevabını vermez, onun için anlamanın beyin hangi noktasında olduğu açık değildir. Bu tavır ile de Descartes gibi düşündüğü, Dennett için su götürmez bir gerçektir.

Dennett için karmaşık davranışlar bile mekaniktir; beyindeki mekanik alt süreçlerin çokluğu, zenginli ve farklı kombinasyonları bize düşünmenin ve anlamının mekanik olmadığını düşündürür. Düşünme ve anlama gibi süreçleri, beyindeki mekanik süreçler olarak açıklamak, genel sezgiye ters düşmektedir. Bu fikir, herhangi bir materyalist zihin kuramının merkezinde yer alır ancak genel sezgilerimize aykırı geldiği için çoğu kuramcı materyalizmden uzak durur. Searle de bunlardan birisidir. Searle'e göre, gerçek anlamının oluşabilmesi için beyinde bir yerlerde verileri kendi bünyesinde toplayacak, anlamayı oluşturan olaylara tanıklık edecek ve anlayacak birisinin olması gerekir. Searle'ün ünlü Çince Odası düşünce deneyi bu sezgiye dayanır (Dennett, 2017: s. 376).

Searle, Çince Odası düşünce deneyinde, bir bilgisayar programının Turing testini geçebileceğini varsayar. Dennett ise bilgisayar sisteminin tıpkı insan beyninin son derece esnek bir yapıya sahip olması durumunda bu testi geçebileceğini vurgular. Bu durum ise son derece imkânsız gibi görünmektedir. Bu son derece Kartezyen bir çıkarımdır. Bu düşünce deneyiyle Searle, bilincin anlamayı gerçekleştiren gizemli bir varlık olduğunu düşündürtmeye çalışmaktadır. Bilincin anlamayı nasıl gerçekleştirdiği başka bir önemli sorundur. Searle bu konuya da cevap vermemekte, bilincin öznel olduğunu söyleyerek anlamının nasıl gerçekleştiğine yanıt üretmemektedir.

Searle göre bilinç ve tüm öznel özellikler madde gibi nesnel bir varlığa indirgenemez. Bilinç birinci şahıs perspektifinden anlaşılabilir çünkü: "bilinç, birinci

şahıs ontolojisine yahut öznel bir ontolojiye sahiptir. Searle bilincin içe bakış ile bilinebileceğini belirtirken Dennett bilincin, kişinin ayrıcalıklı erişimle ulaştığı ve doğruluğundan emin olduğu zihinsel durumlarla açıklayan geleneksel görüşlere karşı olan Dennett, kendi zihinsel durumlarımızın, birinci şahıs bilgisine sahip olmamızın, onlara ayrıcalıklı erişimle ulaştığımız anlamına gelmediğini söyler. Biz zihnimizde gerçekte ne olup bittiğini bilmeyiz, bize nasıl geliyorsa öyle biliriz. Örneğin; biz, kendimiz, herhangi bir şeyi kışkırttığımızı ya da sevdiğimizi bilmezken bunu bize başkalarının davranışlarımızdan hareketle anlayıp bize gösterdiği ve bizim de ister istemez doğruladığımız durumlardır.

Searle iç gözlem, kendilik bilinci olarak ele alındığında son derece önemli bir yöntemdir. Bunun dışındaki bir kullanım yanıltır, düşüncesini savunmaktadır (Searle, 2014: 184-185). Dennett ise merkezi ve bütünlüklü bir kendilik bilinci fikrini reddeden Dennett, bunun bir yanılsama olduğunu söyler. Bütünlüklü ve ayrıcalıklı erişimle kişinin bilgi sahibi olduğu bir kendilik bilinci yoktur. Merkezi ve tüm içsel yaşantıların anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde bir araya geldiği bir kendilik bilinci olduğunu varsaymak, tüm insanların ortak bir amaca doğru yönelerek, bir bütünün parçaları gibi hareket ettiği termit (akkarınca) kolonilerinde, bir grup ruhu olduğunu varsaymaya benzer. Termit kolonilerinde bir grup ruhu yoktur. Ancak; önceden programlanmış bir sistemle çalışan ve üreten karıncaların ortak çalışması, böyle bir grup ruhu varmış izlenimi yaratır.

KAYNAKÇA

- Akçiçek A. (2020). F. A. Hayek'te kültür kavramı ve bu kavramın düşünürün ilerleme ve uygarlık yaklaşımlarıyla ilişkisi, [Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi. <http://hdl.handle.net/11655/21987>.
- Altınörs A. S. (2018). Zihin-beden problemine Searle'ün yaklaşımı, *Temaşa Felsefe Dergisi*, Sayı 9, 39-59. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/494669>.
- Altınörs, S. (2020). Descartes'ın felsefesinde zihin ile beden arasındaki irtibat. *Felsefe Dünyası*, (71), 79-90. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/felsefedunyasi/issue/58120/712578>.
- Arıcı M. (Ed.). (2019). *Felsefeye giriş temel problemlere sistematik yaklaşım*(1. Basım). Nobel Yayınları.
- Arslan A. (2009). *İlkçağ felsefe tarihi* (12. Basım). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Beyaz M. (2014). Monizm ve düalizme karşı biyolojik doğalcılık: John Searle, [Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi]. *Meta Zihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*. <http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/handle/123456789/1496>.
- Blackmore S. (2017). *Bilinç üzerine konuşmalar*(1. Basım). (Çev. S. Akbıyık). Küre Yayınları.
- Cevizci A. (2010). *Felsefe tarihi* (2 Basım). Say Yayınları.
- Ceylan, T. (2018). Platon ontolojisinde metafizik ikicilik ve bunu hazırlayan felsefi ortam . *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (3) , 1509-1527. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunisobil/issue/39594/457646>
- Childe G. (2010). *Kendini yaratan insan: insanın çağlar boyu gelişimi* (11. Basım). (Çev. F. Ofluoğlu). Varlık Yayınları.
- Karagöz İ. (2012). Metin Demir Kültür ve doğal evrim: memetik kuramı ve eleştirileri değerlendirmesi, *Bilim ve Sanat Vakfı*,

https://www.bisav.org.tr/Bulten/183/1086/kultur_ve_dogal_evrin_memetik_kurami_ve_elestirileri.

Dennett D. (1999). *Aklın türleri* (1. Basım). (Çev. H. Balkara). Varlık Yayınları.

Dennett, D. (2017). *Bilinç açıklanıyor*(1. Basım). (Çev. S. Kibar). Alfa Yayınevi.

Dereko, A. (2018). Yanılsama tezinin eleştirisi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 99-111. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/diclesosbed/issue/61628/920332>

Descartes R. (2017). *Meditasyonlar*(2. Basım). (Çev. Ç. Dürüşken). Alfa Yayınevi.

Doğan M. (2017). Zihne “zihinsel özne” ile bakmanın imkânı üzerine, *Amasya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 35-53. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/382489>.

Doğan, M. (2018). Biyolojik doğalcılık ekseninde John Searle ve zihin-beden problemi. *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 1 (2), 227-240. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/metazihin/issue/41232/491868>

Durakoğlu, A & Ay, V. (2012). Descartes ve Searle’de zihin problemi. *Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 13. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/803747>.

Eagleman D. (2021). *Incognito: Beynin gizli hayatı*(1. Basım). (Çev. Z. A. Tozar) Domingo Yayınevi.

Ergün E. (2020). Ruhsuz makine: hayvan, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 29, 441-456. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1106380>.

Gödelek, K. (Ed.). (2011). *Zihin felsefesi* (1. Basım). Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Gulick R. V. (2021). Bilinç, Stanford Felsefe Ansiklopedisi, Edward N. Zalta (ed.), URL = <https://plato.stanford.edu/archives/win2021/entries/bilinç/>.

Gülgül Ş. (2021). Ben bilinci ve diğer zihinler problemi: Dennett ve Nagel’in yaklaşımlarının karşılaştırılması, [Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi]. *Meta Zihin Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi* <http://earsiv.kastamonu.edu.tr:8080/xmlui/handle/20.500.12597/1436>.

Güner, Ç. (2000). Gürültünün sağlık üzerine etkileri. *Sürekli Tıp Eğitimi Dergisi*. Temmuz sayısı.

<https://www.ttb.org.tr/STED/sted0700/5.html#:~:text=%C4%B0nsan%20kula%C4%9F%C4%B1%2020%2D20.000%20Hz,Mhz%20ve%2085%20dB%20d%C3%BCzeyidir.>

Güven Ö. Zihin felsefesi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Felsefe Lisans Programı”, Ders Notu. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/felsefe_ao/zihinfelsefesi.pdf.

Harari Y. N. (2015). *Hayvanlardan tanrılara: sapiens insan türünün kısa bir tarihi* (7. Baskı). (Çev. E. Genç). Kolektif Kitap.

Kınağ, M. (2020). Dilin oluşumu bağlamında John Searle’ün doğal bilinç kuramı üzerine bir inceleme. *MetaZihin: Yapay Zeka ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 3 (2). 163-189. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1431995>.

Langton, R. (2006). Descartes’ın meditasyonlar’ına bir çalışma rehberi, (Çev. Samet Bağçe), *Batı Felsefesi Klasikleri*. <https://acikders.tuba.gov.tr/course/view.php?id=110>.

Özkan, C. İ. (2019). Descartes'ın zihin teorisi ve sınırları. *MetaZihin: Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi Dergisi*, 2 (2) , 243-254. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/metazihin/issue/50703/570543>.

Özunur A. R. (2016). *Evrimsel materyalist bilim anlayışı açısından bilinç sorunu*, [Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi]. Akdeniz Üniversitesi DSpace. <http://acikerisim.akdeniz.edu.tr/xmlui/handle/123456789/2978>.

Revonsuo A. (2017). *Bilinç öznelliğinin bilimi* (2. Basım). (Çev. S. Değirmenci). Küre Yayınları.

Searle J. (1994). Animal minds. *Midwest Studies in Philosophy*, XIX. 206-219. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1475-4975.1994.tb00286.x>.

Searle J. (1996). *Akıllar beyinler ve bilim* (1. Basım). (Çev. K. Bek). Say Yayınları.

Searle J. (2014). *Zihnin yeniden keşfi* (2. Basım). (Çev. M. Macit). Litera Yayıncılık.

Searle J. (2015). *Zihin dil ve toplum*(2. Basım). (Çev. A. Tural). Litera Yayıncılık.

Searle J. (2016). *Bilinç ve dil*(2. Basım). (Çev. M. Macit, C. Özpilavcı). Litera Yayıncılık.

Searle J. (2018). *Bilincin gizemi*(1. Basım). (Çev. İ. Karagöz). Küre Yayınları.

Singer P. (2015). *Pratik etik* (1. Basım).(Çev. Nedim Çatlı). İthaki Yayınları.

Warburton N. (2016). *Felsefeye giriş* (1. Basım). (Çev. M. A. Arslan, K. Cankoçak). Alfa Yayıncılık.

